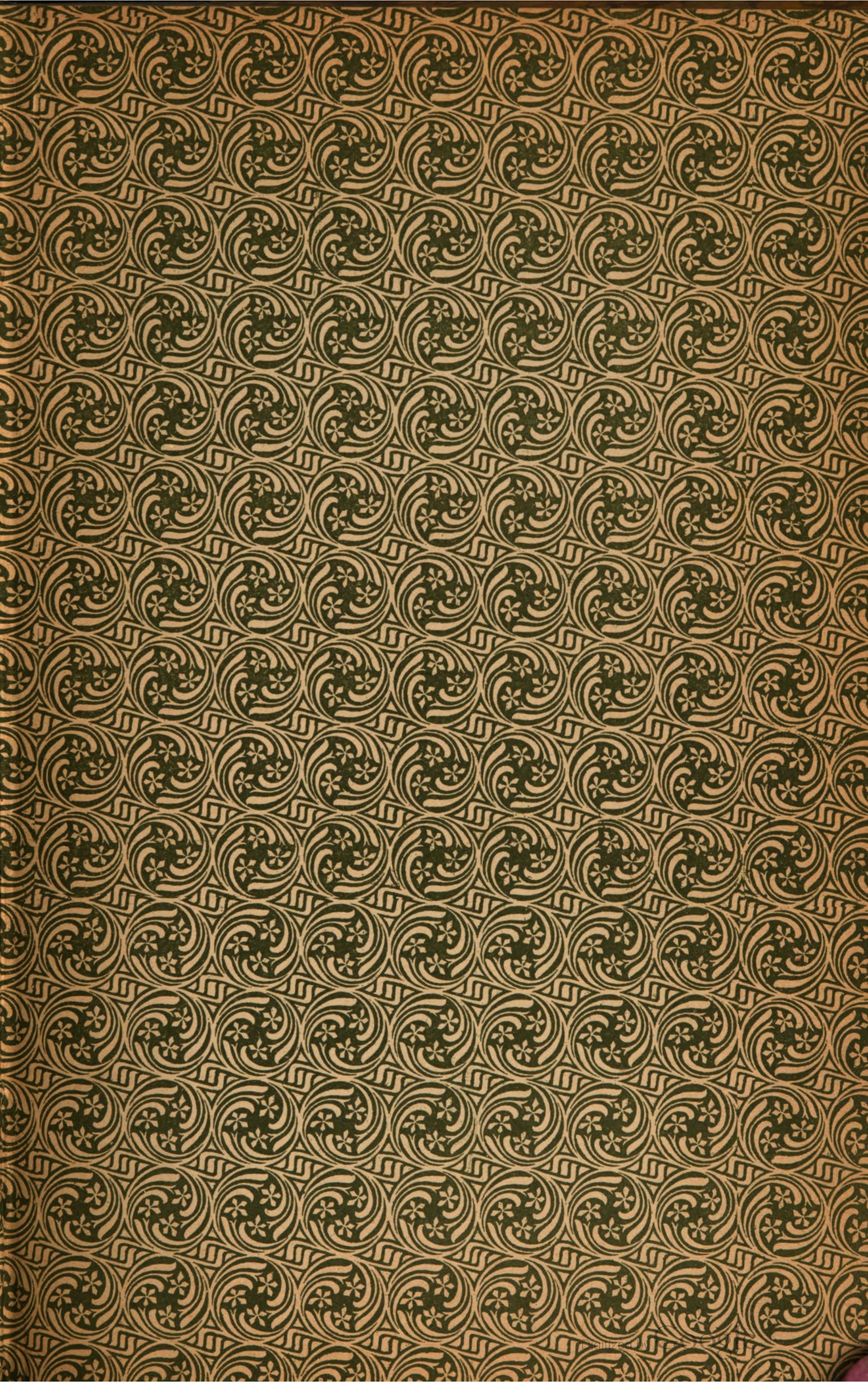
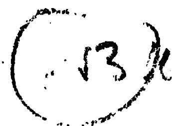

J. Pajka

Izbrani spisi.

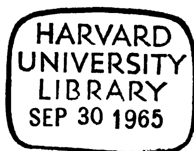
Prvi zvezek.

Politični, narodne-gospodarstveni, naučni spisi.

Vredil in izdal

Janko Pajk.

V Mariboru.
Založil izdatelj. Natisnoli Fr. Skaza in tovarišči.
1872.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
SEP 30 1965

Predgovor.

Lastne in prijateljske želje so me vpotile, da drobnejše svoje v raznih listih raztrošene spise v posebnej knjigi izdajem. Med njimi je mnogo takih, ki so brezimeno bili natisneni; zdelo se je jih početniku pristojno posiniti in pred svetom zastopiti jih! Starim sem nekoliko novih pridružil.

Vrsta spisom je kronologična. Stari spisi niso samo prenatisneni, nego precej premenjeni in popravljeni. Ako bog da časa in zdravja, občinstvo pa k delu podbujenja, dobode prvi zvezek naslednika. Naj ti spisi ljubezen k znanju, našemu jeziku, našej literaturi in k krepkemu za narod delovanju vzbudijo!

V pojasnjenje prvega zvezka mojih spisov naj služi kratka jih povestnica. Pisateljevati sem začel l. 1862 po dovršenih univerzitetskih naukih s sestavkom: „Nekteri fonetični zakoni našega jezika“ v Novicah 1862, št. 39.. Prvi deljši spis sem priobčil v programu goriške gimnazije l. 1863 z nadpisom: „O slovenskih narodnih pesnih“. Iz učenja hrvatsko-srbske literature je prirastla knjiga: „Izbrane narodne srbske pesni“ v Gorici 1865, iz ktere je „Kratka srbska gramatika“ sim prenatisnena. Ondaj sem namerjaval célo zbirko hrvatskih in srbskih poezij, namreč „dubrovačkih“ s slovenskim tolmačenjem izdati; čas in občinstvo podvzetju nista bila ugodna. Iz Gorice v Kranj se preselivši napisal sem v ondotnji gimnazijski program razpravo: „O uspešnem učenji“ l. 1866. Zamenivši l. 1867 Kranj z Mariborom našel sem tu obilo plodnega polja toli literarnega, koli političnega, izlasti po ustanovljenji „Slov. Nar.“ v Mariboru l. 1868. V Kranju sem se poleg uka za svoj poklic šče s prirodoslovskimi, propedevtiškimi in pedagogiškimi zna-

nostmi bavil. Odtvorivši si tako pogled v vidno prirodo kakor v duševni svet začutil sem v Mariboru šče potrebnost, seznaniti se z živočim in borečim človeštvom, kar me je k učenju povestnice, zemljepisja, statistike in narodnega gospodarstva napotilo. Izlasti narodno gospodarstvo, kterega sem se l. 1868 z veliko gorečestjo lotil, premenilo in popravilo je vse moje dotlenje naglede o politiškem in socijalnem životu starih in novih narodov. Iz takih tal so vzrastli politični spisi prvega dela; iz učenja angležke povestnice in politike: „Jrsko vprašanje“; iz zasledovanja nemške politike: „Pruska politika in Prusomani“; po čtenji Fischhofove imenitne knjige spis: „Slovenci in narodni jih program“; po študijah glasovitih in za razvitje ustavnega življenja važnih „Juniusovih pisem“ (1769—72) spis: „Tiskovna svoboda in Slovenci“. Poleg teh v „Nar“. razglašenih spisov izdal sem v poduk prostemu ljudstvu knjižici: „Čujte, čujte, kaj slovenski jezik tirja“, na Dunaji 1869 (v dveh natisih) in „Narodnim Slovencem v poduk“ v Gradci 1870. Dotlej sem na politiškem polji samo s peresom delal, kedar se mi je godilo, po priliki, po izvolji — prijateljstvo z rajnim Tomšičem odpiralo mi je „Narod‘, na blagovoljno razpolaganje, za kar mu v tej knjigi vsaj mali spomenik postavljam —; l. 1871 so me pak obstojateljstva na javno poprišče dejanjske politike zvabila. Tako so nastale „Besede“ (govori).

Ali narodno gospodarstvo je s politiko in z životom narodov v preozkej zvezi, da bi je mogel kdo pri javnem delovanji pogrešati. Politika sloni vsa na narodnem gospodarstvu; brez umnega gospodarstva je ona nesmiselna, prazna. Iz učenja gospodarstva prirastli so spisi: „Srednji stališ“, „Besedice o Matici“, „O založnah“, „Mill o štedjenji“ itd. Na pol gospodarstvenega, na pol političnega sodržanja je „Beseda“, govorjena pri sv. Lenartu, ktera dela prehod s političnih k gospodarstvenim spisom.

Sestavki tretjega dela obsegajo razne predmete, največ naučnega sodržanja. Nekteri so nastali iz učenja

posebnih naukov, nekteri slučajno. Na jezikoslovje in literaturno povestnico se upira: „Stihotvorstvo narodnih slov. pesnij“, „Kratka srbska gramatika“, „Stari rokopis Kranjskega mesta“; sim spadajo kritike: „Mladika“, „O novih Matičnih knjigah“, „Zvon“, „Beseda o J. Jenku“. Nekteri teh spisov so historiško geografiškega sodržanja: „Mariborski imenik“, „Turški Slovani“, deloma „Kranjski rokopis“. Slučajno je nastal spis: „Cerkev Matere božje na Černej gori“. Sestavek „Preširen in Petrarka“ je plod mojih italjanskih študij, ktere je dvoletno bivanje v Gorici (1862—64) pospeševalo. V najnovejšem času izdelanje „Latinsko-slovenskega slovarja“ skoro popolnoma moj čas zanima; zraven njega se je v postranskih uricah ta zbirka popravljala in natiskala. A ravno zato je v teh spisih mnogoteri pogrešek ostal, ker je vselej teže, staro popravljati nego novo postavljati.

V boljše razumevanje „političnih spisov“ nekoliko razjasnil!

„Nov vek se kuha“; „državljansko, cerkovno, družbinsko, z eno besedo narodno življenje kipi do vrha, nov svet mišljenja in čuvstvovanja se rodi“ — v teh stavkih l. 1868. in 1869. izrečenih je šče dnešnja evropska situacija izražena; ona je napeta liki elektrika (molnjevina) na konduktorji (vodilu).

Prvo kolo v Evropi vodi Nemčija, a to ne samo po bogatstvu, izobraženji in sovršenem vojaštvu, nego šče bolj po svojej genijalno vodjenej in velikansko osnovanej politiki. Sredi Evrope vmeščena drži Nemčija po Elzasu in Lotringi Francijo na vajetu (ktero s povratkom teh pokrajin v trenotji lehko vsaj neutralizuje), z obečanjem Tridenta in Soče lehko Italijo, z obečanjem Šlezvika Dance, s Finlandijo Švede, in raznimi omamami Poljakov in Magjarov tudi Avstrijo na-se priveže. Rusiji, prirodnej jej nasprotnici, so roke na severozapadu po zabaltiških Nemcih, na zapadu po Poljakih in na jugozapadu po Magjarih in Turkih zvezane; na morji in v Aziji jej preti Anglija.

V teh konstelacijah bila bi vzdržiteljica evropejske-

ga ravnovesja samostojna in neutralna Avstrija, kakoršna pa ona pri sedanjej notranjej politiki ni z daleka biti in ostati ne bi mogla. Svetovni mir more sedaj edina alianca med Nemčijo ,Rusijo in Avstrijo ohraniti.

Pri nedoločnostih, v kterih se ziblje Avstrija, zdaj zaveznica Franciji, zdaj Nemčiji; ona oči vse Evrope na—se obrača, biváje vedno zanimivejši pogled velikim državam, postajajoča vedno veča skrb in nega miroljubom vsega kontinenta, a tem veča skrb in néga vsakemu poštenemu Avstrijanu. Od avstrijske nijednostranosti je mir sveta odvisen; a ta neutralnost je od notranjega je okrepljenja odvisna. Kako se hoče ona mamečim jo glasovom lakomnih sosedov ubraniti, ako nijma v sebi dovolj kreposti in samozaupnosti, neutralnost po vsakej ceni si ohraniti, kamo li prisiliti? —

Ali kakova je naša notranja politika? Povsod v ustavnih državah se ona upira na parlamentarizem, t. j. na državljansko zastopstvo. Ali kakovo je pri nas to zastopstvo?

Odvisno od fevdalizma, kteri zavzima najmenj tretjino vsega avstrijskega zastopstva, kteri — veternatega nrava — vselej večino, tedaj izraz „državnega mnenja“ odločuje, kar je vse nasproti osnovnim zakonom državnim, posebno čl. 1. in 7., ktera ne poznavata niti priviligiranih niti kontumaciranih stališev! In kakove anomalije v zastopanji mest, sel, narodnostij, dela in kapitala! Dokler se volitveni zakoni v demokratiškem smislu ne popravijo, ostane avstrijsko državno zastopstvo, pristni parlamentarizem, prava notranja politika, ž njo okrepljenje Avstrije in jega vlijanje na evropejski koncert neizpolnjena želja.

Dve glavni zadači imajo tedaj avstrijski narodi rešiti: parlamentarnemu zastopstvu pravično podlago v demokratiškem smislu dati, in zunanjo politiko na ozko polje nepristranosti, neutralnosti zavrnoti.

Prehodé k pojedinim sestavkom nekoliko opombic.

„Irsko vprašanje“ nij drugo nego borba med angležkim centralizmom in provincialnim federalizmom, ponovljenje obče evropejsko-amerikanske borbe.

V sestavku „Slovenci in Avstrija“ so načela državopravnim, v spisu „Slovenci in narodni jih program“ narodnim težnjam slovenskim utemeljena. Brez jasnega in konkretnega smotra nij pri nobenem narodu krepke, uspešne politike; narod brez konečne samemu sebi postavljene svrhe je politiški nonsens.

V „pruskej politiki“, ktera se sedaj sme z „nemško“ zaméniti, načrtuje se zanimivo rešenje „nemškega jedinstva“ na podlagi čl. 78. preje „severnega“, zdaj „nemškega“ ustava. Borba šče visi, če ravno ideja nemške edinstvene države“ vže mnogo uspehov šteje. Kar Nemci delajo tam, poskušajo „Prusomani“ pri nas.

V „Provizoriji“ narisujem pot, po kterem bi se do notranjega mira prišlo. K temu se pride edino po privatnih konferencijah brez sistiranja ustava. Vlada naj na svojo roko zaupne može obeh strank pokliče, ti naj se po odborih med seboj pogajajo, od obeh stranij dogovorjeno naj se kakor vladin predlog državnemu in deželskim zborom predloži. Hohenwartov poskus je skliznol, ker je bil preenostransk, preskrivnosten in — negoden. Obstoječi zakoni, premda pomenjkljivi, imajo se vsekako poštovati, dokler se ustavno ne predelajo; kajti kar se dnes drugemu, to se lehko jutre tebi zgodi!

„Svobodi tiska“ pristavljam, da bi se zakon o porotah moral vsaj na podlagi čl. 19. osnovnih zakonov popraviti.

V „Besedi na Laškem“ (str. 62) utrjujem potrebnost pametnega politikovanja, ktero slabe glave kaljenju javnega mira ravnopostavljajo nevedeč, ka je od politike državni in jih prid odvisen. Dokazujoč potrebnost krščanskih načel v politiki, odgoji, tirjam složnost vseh stališev slovenskih. Brez različnih stališev, brez strank nikdar in nikjer nij bilo in ne bode naroda; mejnik vsem strankovanjem pa je postavljen v občnej in vsem jednakej skrbi za celoto. Zato je treba potrpljivosti, modrosti, složnega delovanja.

Prehodé k slovenskej politiki naj glavne jej neprijateljice omenim: *nedelavnosti*. Nedelavnost potitična in

vsaka druga je gnjiloba, tajno a tem gotoveje razjedajoča vsaki državni in narodni organizem in vsako disciplino. Nedelavnost, nedostajanje iniciativnosti od strani vodij strmoglavlja najsposobnejše moči v brezdno nihilizma, „ničevo"-sti. Živo strankovanje, premda škodljivo, ipak je menje zlo od „marazma", „starovičnosti". Mlademu — v politiki — narodu pristoji tudi mladenška delavnost. Ako imamo iz povestnice izginoti, vsaj pošteno, častno poginimo, a ne liki vojak, ki je iz boječnosti ležé smrtnega udarca pričakoval. —

„Narodno-gospodarstveni spisi" imajo namen, na pomenjkljivosti našega delovanja za narod rodoljube pozorne delati. Gospodarstvena delavnost se pri nas preveč zanemarja; v nastoječih spisih objasnjujem nektere početne pojme, kteri naj spodbudijo rodoljube k priležnemu gospodarstvenemu učenju in delovanju.

O „naučnih" spisih nij treba mnogo opombic. „Preširen in Pretrarka" je, kakor letna številka kaže, početni pisateljski poskus.

Ostalo je v člankih tega zvezka mnogo vprašanij nedoteknenih n. p. o českem pomirjenji, o direktnih volitvah, o ljubljanskih dogovorih z južnimi sosedi itd. Ako bode prilika, prinese jih čas na svetlo; zdaj mi je tega nedostajalo. Gotovo pa je v teh spisih tu pa tam kaj krivega; ako se mi končemar načela potrdijo, malenkosti si rad odkupim. —

Gledè na jezik in pisavo naj kratko opomenim, da sem nekoliko izrazov iz vzhodne slovenščine sim presadil. V bolje razumetje naj raztolmačim sledeče besede: d o k l a m za d o k l e r; g r a m a d n o s t za g r o m a d n o s t (ogromnost); k a za d a v orat. obliq.; l i k i za k a k t i, k a k o r; l o k a(o)v i š č e za v r t; n a v z d o r za u k l j u b i.

V Mariboru o novem letu 1872.

I.

Spisi političnega sodržanja.

„Politika je upravljanje splošnih del kake države ali dežele, t. j. takih del, ktera zadevajo vse ljudi kakove države ali dežele. Od tega upravila in od načina, kakó se ono opravlja, odvisna je sreča in nesreča dotičnega družtva.“

J. P.

1.

Irsko vprašanje.

(Nar. 1868. 3, 7, 8.)

Učeni so tudi v solnci našli madežev in maróg; kolikôr menj so šče le človeške in zemske stvari brez madežev in naopak. Posebno državam se dnešnji den jako slabo godí. Nij je od Jancekijanga tja do Oregona, in od Kapa tja do Grenlanda skoro dežele, ktera bi mirna in brez homatij živela, kamo li naša uboga Avstrija, razkosana in iz stoternih ran krvaveča. Celó Anglija, ta uzor dnešnje konstitucionalne dobe, nij svobodna in rešena hudih viharjev in nevarnosti, ktere diplomati in nediplomati imenujejo „vprašanja."

Na Kitajskem in v Žaponu, deželah dolgih kit, bojujejo se monarhi s svojimi vazali, „djamijami;" združene države severo-amerikanske borijo se s pozojem nesložnosti; jugo-amerikanske državice se spirajo med seboj o prednosti in nadvladi; Francija stoka pod jarmom krutega samodržca; Pruski orel se bije z raznimi pticami srednje- in južnonemškimi, in „bolni mož" za Vosporom kliče Bogá in proroka na pomoč, in tudi Anglija, ponosna vladarica tolikih zemelj in otokov, dregetá strahú pred malo Irsko! Kamor se oko ozre, povsod zapazi borbo stare in nove dobe, povsod vidi prerojanje in premenjanje, povsod se snuje temelj novemu razvitku v jasni dokaz, da na našem planetu nij mirú, da se zemlja v resnici suče, in — kar bojazljivci takó neradi verujejo, — da se kuha nov vek. Bože daj, da bi bil srečen in blagonosen!

Kdor méni, ka je Anglija vže teme svojega razvitka dosegla, ta se silno moti. Anglijski ustav se nij porodil

črez noč iz glave kake politične Minerve. Temu ustavu vidi se trud, vidi se delo, vidi se neka starovičnost na licih. V enih rečeh, kakor n. pr. o mejah najviše oblasti in narodove pravice nij boljšega ustava morebiti na celem svetu. V tem pogledu je vse tako točno določeno po trdnih zakonih, z rekami krví pridobitih, da je težko najti prepira. Tudi osobna varnost je dobro zakoni utrjena. Ali v mnogih drugih rečéh, najme ozirom na versko ravnopravnost ali svobodo vestí, v tej zadevi je šče mnogo, mnogo puhlega in silovitega. To nam najbolje svedočí novejše in najvažnejše vprašanje anglijskega ustava, resnobno irsko vprašanje.

Irci ali Irlandci niso kakor Angličani, prebivajoči na anglijskem otoku, zmes keltskega in nemškega pokolenja. Irci so Kelti (Vlahi), skoro neprimešani s tujo krvjo. Ali dnešnji den jih ne loči več starokeltski jezik od svojih tlačiteljev, nego dva druga mogočna faktorja v životu narodnem: povestnica in veroizpovedanje.

Irec je veselega, živahnega, plemenitega nrava. — Macaulay, imenitni povestnik angličanski, piše o Ircih, ka so vseh severnih narodov najživahnejši, in v vsem podobni prebivalcem sredozemskega morja. Lastnosti jih so take, ki delajo človeka bolj zanimivega nego srečnega. Da so sedaj v takej revščini, pravi „korunojedi“, kakor jih Moleschott v knjigi „Nahrungsmittel der Menschen“ imenuje, temu niso sami krivi, nego krutost jih oblastnikov, Angličanov.

Dolgo so Irci srečno na svojem otoku živeli, bavé se poljedelstvom in živinorejo. Anglijski vladarji rodovine Plantagenetov (proti koncu 12. stoletja) so prvi podjarmili irski otok, ali slabim uspehom; naposled jih je Oliver Cromwell s svojo železno roko podvrgél in oslabil. Od tega časa se najbolje šteje jih stiskanje in tlačenje, ktero se do dnešnjega dné nadaljuje.

Kar Irca najhuje bolí in tlači, to je tuja anglikanska duhovščina in krivične pogodbe poljskega najemništva. Pri vseh vérskih homatijah, kterih maloktera država toliko šteje, kolikor anglijska, je Irec zvest ostal

svojej starej véri katoliškej. Ali temu ukljub mora Irec anglikansko duhovstvo rediti in prenašati, svoje lastno (katoliško) stradati pusté. In to krivično položenje traje šče dnešnji den v najkonstitucionalnejšej državi Evrope.

Druga velika krivica, ki se Ircem godí, je tá, da jim vlada ne pripušča samostojnim kmetovalcem postajati. Žuli in trud so samim gospodarjem v prid. Irec, ubožen nad vsaki drugi narod, ne more više stopinje v človeškej družbi doseči; prosveščenje in materijalno stanje stà si v preozkej zvezi, on pa nijenega nijma.

Té razmere irskega naroda so vže mnogim anglijskim državnikom dosti srama in skrbi zadele. Vže več nego trideset let si svobodni in človekoljubi možjé na Angličanskem prizadevajo, teh neprilik ubogo Irsko rešiti, in ravno sedaj se to vprašanje v anglijskem parlamentu zopet rešuje.

Dizraeli, sedanji prvi minister anglijski, noče Ircem več privoščiti nego katoliški univerzitet. Gladstone, Dizraelov nasprotnik, namerja pravice anglikanskega duhovništva na Irskem podreti, a duhovnike do konca življenja preskrbeti. Znamenita borba se ima v kratkem rešiti; ali tudí končno, to je šče zeló dvoumljivo.

Irsko vprašanje je Angliji vže sedaj nevarno, pa šče more nevarnéje priti, kedar bi kaka vojska zoper Anglijo se zbrala. Kajti Ircev je okoli 5 milijonov, in vže zdaj so Angličani mnogo zarotnikov irskih, tako imenovanih feniéjev zasačili in —ta-čas obesili.

Doslej smo kratko načrtali politiško stanje irskega otoka in dvojne težave Ircev: anglikansko je teroče duhovništvo in nepravično najemništvo. Pristaviti bi imeli rečenemu, da je anglikanska cerkev na Irskem vže od Henrika VII. ustanovljena. Sedaj pa se vrnimo k razgovorom anglijskega parlamenta o irskem cerkvenem vprašanji, posebno k znamenitej seji 3. aprila.

Prva priložnost, nepriljubljeno Dizraelovo ministerstvo napasti, ponudila se je liberalcem, nasprotnikom torijev in posebno Dizraela, pri irskem vprašanji. Nam, ki od daleč presojujemo angličanski politični život, in ki vemo

samo za dejanje ministrov in strank, nikakor pa ne moremo gledati za kulise, ni dovolj jasno, ali si je Gladstone, glava liberalcev, irsko vprašanje za osobno orožje zoper torijsko (gospodsko) ministerstvo izbral ali ga je lastna stranka na to vprašanje vpotila, ali pa so se Angličanom zares oči odprle, da spregledavajo, kako pogubna bi jim irska politika lehkó postala, in ali je zares davno pričakovana doba prišla, ktera ima enkrat Ircem krivico v pravico premeniti. *)

V seji 30. marca so si stranke tako rekoč vojno napovedale. V tej seji sta Gladstone in ministerstvo svoje predloge naznanjala. Gladstonov predlog se glasi: „Duhovništvo irske cerkve ima se duhovništvom vseh drugih cérkovnih društev ravnopostaviti“.

S kraja je ministerstvo bilo namenjeno, zoper ta predlog z vso važnostjo glasovati; ali providevše, da je opozicija premočna in da bi ministerstvo lehko sklizmolo, zmislilo si je drugi obraz boja, predloživši: naj se irska debata za sedaj odloži. Zato se je pridružilo — se ve da le na videz — Gladstonovemu predlogu ter mu po lordu Stanley-u samo ta-le popravek (amendement) pristavilo: „naj se daljna razprava o vničenji irske državne cerkve prihodnemu popravljenemu parlamentu prepusti“. Glasovanje in govorjenje o teh predlogih se je odložilo na sejo 3. aprila.

V tej znamenitej seji, trajavšej od večera do polu 4. v jutro, se je govorilo in glasovalo o navedenih predlogih. Razve kakih 50 poslancev bili so v hiši prostakov vsi navzoči. Galerije so bile vže ob 4. popoldne vse natlačene, tudi vse lože, v kterih sta bila videti tudi princ velski (kraljičin naslednik v vladanji) in jegova soproga.

Vsi mostovži in prehodi, celó ves prostor pred parlamentno palačo, bil je z ljudmi napolnjen, ker je ljudstvo bilo radovedno k času zvedeti osodo ne toliko irske cérkve, kolikor bolj — ministerstva samega.

Potem ko so nekteri govorniki proti in v prid irskej cerkvi govorili, počne Dizraeli okoli ene ure po pol-

*) Povestnica potrjuje čiste namére Gladstonove. — Pozn. opazka.

noči besediti, upiráje se Gladstonovemu predlogu, posebno natolcujé jegove namene. Porušenje irske (protestanske) cerkve in jenega duhovništva bil bi udar najsvetejšim in zapečatljenim pravicam anglikanske državne (= torijske) cerkve; podiranje irske cerkve bilo bi liki povišanje in ustanovljenje katolicizma in papežstva na Anglijskem, in Gladstonov namen ne meri inam nego s pomočjo katolicizma in revolucije moč in vladanje liberalcem pribaviti.

Po Dizraelu vzdigne se Gladstone ter ne ozirávši se na Dizraelovo natolcovanje stvar samo kakor Ircem krivično in Angliji sramotno in pogibeljno dokaže, in to v resnej in važnej besedi, nasprotno Dizraeliju, ki se je malo da ne zaničljivo v hiši poslancev vêdel, in — akoravno izvrsten govornik — dosti šal zbijal, reči pretiráje in prevekšaje. Besede obeh govornikov so privrženci dotičnih strank in oseb gromovitim kričanjem in ploskanjem sprejemali.

Po teh govorih prišlo je na glasovanje. Stanley-jev predlog je padel z menjšino 60 glasov; Gladstonov je ostal s 56 glasovi večine. Brž po glasovanji se je — po smislu Gladstonovega predloga — zbornica v odbornico (comité) premenila in Gladstone je pro forma predložil prvi stavek svoje rezolucije: naj zbor poslancev izreče, da je irska državna cerkev nehala nadvladna cerkev biti. — Na to se je zbor o polu 4. razšel, ko so vže žitotržci, sejmarji in mlekarji trgove in stališča posedali.

Prihodnič bode parlament o irskej cerkvi šče le 23. t. m. posvetovanje nadaljeval. Čegava bode končna ali Gladstonova ali Dizraelova, to se sedaj težko prorokuje. Kajti je pomisliti, kaki trnjevi potje šče Gladstonovega predloga čakajo, dokler pride kraljici v potrjenje, ako ga jej Dizraelovo ministerstvo sploh v potrjenje položi. Ali eno je gotovo, da irskej nevolji pride kmalu rešni den, ker državljanska ravnopravnost zahteva tudi cerkovno ravnopravnost katoliških Ircev, in ker se mogočna stranka na Anglijskem za-nje vojuje! *)

*) Gladstone je zmagal. — Pozn. opaz.

2.

Troje listov o slovenskih zadevah.

(Narod 1869. 3, 5, 8.)

I. Slovenci in Avstrija.

Vprašanje, je li država po svobodnej pogodbi državljanov, ali pa po sili nastala, za nas Slovence nijma posebne važnosti. Mi smo, gledé na svojo historično-politično céno, nov narod, in se ne gizdimo s starodavnimi političnimi pravicami, kakor naši sodržavljani: Čehi in Magjari. Sicer pa je v naših očeh, dokler so v zvezi avstrijske dežele, povdarjanje in sklicovanje na „historične" pravice le sklicovanje na predpravice pred drugimi. Pravice, na ktere se mi Slovenci čisto posebno sklicovati smemo in moramo, so vse drugačne, nego „historične"; one so ob enem starodavne, da-si jih svet noče kakor takih priznati in ob enem nove; one res niso zapisane v pirave diplome, ali so pravice s tem globljejšimi črkami zapisane v pravo človeštva. In ako smo Slovenci res, kakor trdita Vodnik in Trstenjak, vže pred Kristovim rojstvom, ali pa, kakor povestniki sploh trdé, jedva v 6. stoletji po Kristu prišli v sedanja selišča, gotovo so naše pravice, ktere v zvezi avstrijskih držav uživati imamo, najmenje tisočletne.

Bodi si tedaj, da je država **svobodna** ali pa **prisiljena** zveza narodov in ljudi k dosegi občega oblaženja, — nam Slovencem kakor Slovanom je slednje, ker beseda **država** pomenja moč in silo, — nam vsejedno; ne po diplomarnih pravicah, temveč po bremenih, za avstrijsko državo vedno nošenih smo opravičeni, tirjati od Avstrije vsega, kar imajo države državljanom podajati. Kajti naša bremena so naša dela v prid državi; za ta dela tirjamo povračila, ker povračil tirjati za delo je obča in pripoznana pravica človeška, upirajoča se na človeško voljo. Ker smo ljudje, zato tirjamo svojo staro „pravdo" človeško.

Iz te obče človeške pravice izhaja državljanu, ki toliko žrtev v raznovrstnih podobah državi daruje, tudi

pravo, od državnega vodstva račun tirjati o vsem, kar se z njimi godi ali goditi ima, z drugimi besedami: državljan ima pravo od države vse to tirjati, kar mu je koristno v dušnem in telesnem oziru.

Državljanska pravica, osnovana na podlago človeške pravice, je ono stališče, na ktero se mi Slovenci upiramo, na ktero se imamo polno pravo sklicovati; in sklicujoči se šče pri tem na nove državne zakone in na obete nam dane, ne zahtevamo kakih daril, temveč dolžnega nam plačila za težave, za državo ali vže prenesene ali šče prenašane.

Mi Slovenci ne smemo nikdar pozabiti, da smo eni izmed prvih, ki so tej državi podlago in osnutek položili. Sej smo k tej državi, ktero je nova era „avstrijsko-ogersko monarhijo" krstila, Slovenci po svojem razmernem in primernem številu ravno toliko in niti za eden las menje pripomogli, nego drugi avstrijski narodi, in kedar je o historičnih zaslugah, ktere kdo za Avstrijo ima, govor, tedaj smo mi v resnici eden izmed prvih historičnih narodov.

Da smo se teh pravic stoprv v novejših časih zavedeli, tega nismo toliko mi krivi, kolikor krivično mnenje drugih o nas, ki so nas za sužnje imeli ter naši žalostni dogodki, ki so nam zavedanje ovirali, ne dopuščaje nam svoje dostojnosti preje zavedeti se. Ker pa smo se teh zavedeli, zató nas svét pisano gleda liki gosta, pozno prišedšega in za mizo vsedšega, imevšega po véri in po človeškem razlogu vže davno pravico, med druge k mizi vsedati se, in ne večno za dvermi prežati.

Pri tem pa, da cele „nove dobe" ne sprejemamo, temveč si samo je svobodščine prisvajamo, nismo si kakor državljani v nasprotji. Svobodščine, ktere mi priznavamo, in ktere izmed njih se nam koristne zdé k narodnemu napredku, nam je država vže davno dolgovala. Kajti mi smo kakor državljani voljno podpirali in šče podpiramo državo v vsem, česar ona k obstanku potrebuje in česar sme od nas tirjati. Nam so sedanje svobodščine, sedanji obeti itd., ktere nam je država dala

ali pa šče le storila, kos tega, kar nam šče država dolguje, in zares nerazložno bi dolžnik delal, ponujeno tretjino ali četrtino dolga ne sprejemajoč, ker mu vsega dolga ne more ali ne hoče kdo na enkrat povrnoti. Zato sprejemljejo Slovenci (kakor so to tudi Čehi storili n. p. s tabori) nektere dele novega ustava, akoravno celega ne, in ker to, kar sprejemajo in priznavajo, nejmajo za kako darilo, pridnim učencem poklonjeno, temveč za stari dolg ali pa šče le za del starega dolga, zato se poslužujemo vseh novih, nam koristnih pravic, ter se ustavljamo, kjer in koder se nam prikračujo. Pri tem nas vodi tudi dolžno poštovanje danih in potrjenih državnih zakonov.

Takó gine izpred naših oči vse nasprotje, ktero je v tej zadevi le nalično; z našega stališča gine ona megla, v ktero zakrite se avstrijske notranje razmere mnogim kažo, s tega stališča vidimo pot, po kterem nam je hoditi. —

II. Slovenci in Nemci.

Dokler se Slovenec svoje narodnosti in svoje veljave nij zavedal, in dokler nekteri Nemci svojih političnih teženj niso očito pokazovali, nij bilo slovenskega vprašanja, ktero zdaj vsem Waserjem, Blagotinšekom in Dežmanom ukljub vendar je in biva. To vprašanje se pojavlja od dné do dné bolj, in tajiti ga kaže ali imenitno preziranje — sladko navado oholih diplomatov in politikarjev — ali pa boječnost. Slovensko vprašanje, o kterem se ravno v „Slov. Nar.“ najživahnejše razprave vrsté, res nij vprašanje evropskih državnikov, a zato je tem bolj vprašanje notranje, vprašanje avstrijsko. O pristojnosti jegovej nij treba govoriti; opravičuje ga pravo človeško in državljansko, o kterem sem v prvem listu govoril.

Kar se Nemcev tiče, mi jim nismo iz načela neprijazni. Mi spoštujemo jih jezik, jih prosveto, jih bogatstvo, jih umetnost, jih napredek v rokodelstvu in gospodarstvu. Jih jezika smo se — vsaj obrazovanci — vže z rana

naučili in to gotovo ne v našo škodo. Mi priznavamo, ka smo se od Nemcev mnogo koristnega in potrebnega naučili. Bavé se z jih bogato literaturo smo bogatili svojo, kar kažo dela našega Preširna, Koseskega in Cegnarja, ki so mnogo odličnih nemških poezij poslovenili. Šče dnešnji den se naša učeča se mladina pomočjo nemškega jezika podučuje; pripoznati moram, da, dokler nijmamo svojih dobrih učnih sredstev, najme za više kroge in stopinje učenosti, da se radi podučujemo kakor iz knjig tako iz kateder v nemškem jeziku.

S tem pa ne moremo potolažiti svojega srca, da nam nij dano v svojej milej materinščini v vsem potrebnem obrazovati se.

Posebno pak je ena stran nemškega učenja dostojna, da jo poudarim ter prav pred oči postavim, najme pripomoček, ki nam iz znanja nemščine za narodno borbo prihaja. Brez poznavanja nemščine bi tako dobro ne poznavali nemštva ali tako imenovanega „nemškega duha“, kteri nam v novejših časih toliko nagaja. Ravno znanje nemščine in nemštva nam podaje neprecenljivega orožja, s kterim sovražne nam ideje nasprotnika najbolje odbijamo. Jaz, morebiti nasproti mnogim svojim rojakom, prav živo priporočam, naj se naši obrazovanci nemščine in nemške slovesnosti kolikor bolje mogo do dna naučé, da potem leže nemštvu, kjer koli svoje meje proti nam prekoraka, nasproti stopijo. Ali tudi z drugih pričin, najme zarad visoke obrazovanosti po nemškej književnosti ponujane, naj bi se naši učeni stanovi nemščine dobro učili.

Mi Slovenci tedaj Nemce kakor obrazovani narod čestimo; ali kar se tiče politike, tu stojimo proti njim vsaj na straži. Mi Slovenci smo razkrili vže mnogokrat svojo ljubezen k Avstriji, dobro vedé, da je v njej naša širša očevina, da prav Avstrija po svojém položaji sredi velikih evropskih narodnosti: Nemcev, Slovanov in Romanov — da Magjarsko neprirodno oholost preskočim — ima zadačo in priložnost vsem tem pravična biti, da pri premenjenji naše Štirske domovine pademo Slovenci svo-

jim neprijaznim sosedom v žrelo, ker ravno v Avstriji vidimo hraniteljico menjših narodov, kakovi smo mi z nekterimi drugimi. Se vé da nam sedaj Avstrija nij ponudila vsega, kar za narodni napredek neobhodno potrebujemo; teh potreb ne bodem našteval, ker so vsem preznane. Dokler je tedaj našim sosedom Nemcem v srcu za ohranjenje in okrepčanje Avstrije, dotle hočemo z njimi vkupno si prizadevati, da Avstrijo povzdignemo, da jo storimo srečnejšo, nego je do sedaj, dotle hočemo po prilikah z njimi pogajati se in paktirati, prepričani, da je med narodi ene države treba složnosti, porazumevanja, da vedni prepiri ne pomagajo ne enim ne drugim, temveč da so v občo pogubo in le v tretjega zadovoljstvo. Mi vemo, da je pogajanje težavno in sitno, dostikrat tudi prazno delo; ali tudi to hočemo prenašati, dokler je mogoče in dokler naša čest in naša narodnost škode ne trpi. Dokler bodo naši avstrijski Nemci avstrijsko zastavo visoko nosili, brez licemerstva in brez zakotnih misli, dotle hočemo tudi v politiki z njimi po mogočesti paktirati.

Bodočnost je neznana in polna slučajev; prevideti jo človeškemu duhu nemogoče. Našim očem je vse, kar se prigodi, slučaj, ne videčim skrivne, a mogočne vezi, s ktero je prihodno na minolo prikleneno. Ali to vemo in toliko presoditi smemo, da mogočne ideje, porodivše se v kakem narodu, dosežejo navadno svoj zaželeni uspeh. V nemškem kakor v slovenskem narodu živi ideja narodnosti, pri obeh teh narodih skoro enako mogočna in krepka. Ta ideja je enemu kakor drugemu enako lastna in v tem oziru si podobna: ohraniti si svojo narodnost in kolikor mogoče pomnožiti krog svojega plemena.

Kar se politike nemških držav tiče, toliko vemo iz vsega narodnegà gibanja, da po edinosti Nemčije hrepené vse nemške dežele in deželice; ali kakova naj bode ta edinost, ali duševna ali pa politična, ali enodržavna ali pa zvezna, o tem si daleko niso edinih misli. Zanimivo je smatrati v tem oziru posebno na podmanjske ali

južnonemške države: Baden, Virtemberg in Bavarsko. Odkar je pražki mir staremu nemškemu „bundu“ kečko prestrigel in „bund“ razgnal, ter novo, severonemško zavezo pod pruskim komandom vstvaril, imenovane nemške državice ne vedó več ni kod ni kam. Posebno pri adresnej debati v virtemberžkej zbornici poslancev se je prav vsa južnonemška razprtija pokazala. Adresa, ki nij ne veliko- ne malonemškej stranki zadostovala, morala se je odložiti. Badenska vlada je s prusko vojaško zvezo storila, ktera je pristopu v severonemški „bund“ kakor jajce jajcu podobna, in Bavarska — čaka, kakor je čakala leta 1866. Ta država ne vé, ali bi se severnej zvezi pridružila, ali pa bi sama južno zvezo osnovala.

In kaj počinajo naši avstrijski Nemci? Na to vprašanje se bode dala šče le s časom določna sodba izreči. Mi jih nečemo sumničiti, mi jih nečemo natolcovati, mi hočemo temveč čakati, ali pri tem biti na straži. Ako jim zagotovljenje vseh narodnih pravic v Avstriji ne bode zabranjeno, kar gotovo ne bode, kakor vsaj mi Slovani mislimo, in se jih politićnej ravnopravnosti tudi „eden las ne bode usločil“, tedaj mislimo, da nam lehko v vsem pripomagajo, kar bode Avstrijo povišalo in blažilo. Ali ko bi se zgodilo, da, kar posamezne fantastične glave blodijo, da bi Nemci s svojimi politiškimi težnjami hoteli mejo avstrijskih držav prekoračiti — česar pa od treznega razuma Nemcev ne pričakujemo — tedaj ne bi več z njimi paktirali, tedaj bi jim v imenu avstrijske vkupnosti trdi boj napovedali. Da avstrijsko-nemški narod tega ne misli, kar so nekteri prenapeteži izrekli ali časnikarji raztrobili, tega smo prepričani in v sedanjesti tega tudi ne pričakujemo od njih. *)

Kakor sem naše slovensko stojališče nasproti Avstriji vže enkrat načrtal, mi Slovenci ne težimo izven mej naše države, in visoka politika, ki se nam pripisuje, v resnici nijma pri nas vernih spoznavalcev. Nam se vseslovanski nameni, kolikor in v čem koli se držav tičejo,

*) Naj se ne zabi; kar je tu o Nemcih naših in zunanjih povedano, je spisano l. 1869.

zdé le strašila, ktera razvešajo po raznih mestih naši ljubeznjivi nemškovalci, da bi nas pred svetom kakor izdajalce črnili. Mi dobro vemo, da moč in sila držav, da jih pravi duševni napredek, da sploh prosveta in obrazovanost človeštva nij odvisna od edine velikosti držav. Atile, Džingiskani in Solimani pri vsej gramadnosti svojih držav niso zabranili ranega propada svojih državotvorov, in tako tudi ruskej državi gledé na obrazovanje in napredek gramadnost po mojem mnenji več škoduje, nego koristi. Mi dobro vemo, da je eno občeslovansko državo sicer mogoče v hipu vstvariti, ali nemogoče ohraniti in vzdržati, kolikor menje osrečiti jo. Ne mislimo, ka samo povekšanje, temveč da obrazovanje in osrečevanje dela države mogočne; ravno to pa je z velikostmi držav vedno težavneje, kér se uprava velikih celót ne daje lehko pregledovati. Vseslovanstvo ali državni panslavizem je v mojih očéh prazna veša, ktero slabe ali hudobne duše na steno narisujejo, da bi naš narodni živelj pod tem ali onim izlikom zadušili. Naj nas torej Nemci ne črné, temveč naj verujo, da nam je za Avstrijo, da nam je za obranjenje in za gojitev naše narodnosti; da tudi mi, kakor bi vsi narodi naj delali, mérimo na vedno veče obrazovanje in na veče blagostanje človeštva, da svojo „zastavo“ razvijamo le tedaj, kedar se nam narodnost, naša najdraža svetinja siloma jemlje.

O dvobojnikih se trdi, da potem, ko sta se dobro pomérila, najboljša prijatelja postaneta. Nečem nikakor trditi, ka smo Slovenci in Nemci vže duelanti, ali tega se nadejamo, da bodemo administrativno ločeni bolje in leže in brez menjših prepirov vsak svoj narodni živelj gojili, nego združeni in v vednih prepirih živé. Narodi sc tedaj najbolje česté in najbolje spoštujo, kedar nijednemu izmed njih nij mogoče, rok in vladanja nad drugimi stezati. Ločimo se administrativno in poskusimo vsak po svoje živeti, vsàk po svoje obrazovati in blažiti se, in brez dvoma najdemo se kmalu združeni na istem poti k blagostanju nas samih kakor obče nam domovine Avstrije in širše: svetá. Svobodno narodno

razširjanje in sprava z Nemci kakor z vsemi aAstrijskimi narodi je naše vodilo v mednarodnih zadevah. Svobodnost narodnega življenja je slovensko vprašanje. —

III. Slovenci in jih duhovščina.

Načrtavši razmero Slovencev k Avstriji v prvem, in razmero med Slovenci in Nemci v drugem členku, prehajam k predmetu po mojem in mojih rojakov mnenji jako važnemu, k zadáči najme, ktero ima slovenska duhovščina gledé na narodne zadeve izvrševati.

Pred vsem radostno konštatujem, da je naša duhovščina krvni del slovenskega naroda, da se tudi čuti tako in da jo narod z gizdostjo smé svojo imenovati. Časi so vže precej davni, kar nas ne podučujo o vérskih rečéh inozemci: Nemci in Vlahi. Kajti luč vére in z njim početek prosvete prišel je Slovencem po tujih svečenikih; kakor povestnica uči, po svečenikih iz raznih strani. K južnim Slovencem so zaklad sv. vere prinesli poslanci iz Ogleja; k zapadnim misionarji iz Solnega grada in Bavarskega; k vztočnim Slovencem s početka Ciril in Metod, pozneje, ko so si Franki z Bavarci „Slavinijo“ in Panonijo podložili, do mnogih spletkah nemški in od njih posvečeni slovenski svečeniki. Kakor pa je s početka luč vére od treh različnih strani Slovencem prisijala, tako so tudi verski učitelji od treh strani, Vlahov, Bavarcev in Grekov k Slovencem prihajali in to šče dolgo časa po prvem krvavem pokristjanjenji. Takó šče dnešnji den imamo ostankov vlaškega in nemškega, in nekaj tudi grškega jezika v našej cerkvenej besedi; takó se tolmačijo sledovi kirilskega in glagolskega pisanja, ki se v starih misalih nahajajo; tako si tolmačimo bivanje vlaških svečenikov po naših stranéh, svečenikov, kterih se šče spominajo pri nas prestari ljudje; tako si slednjič lehko tudi tolmačimo bivanje onih potujočih hrvaških in „staroverskih“ duhovnih, kterih pisatelji 16. veka spominajo. Domače svečenike smo pozno dobili, in da zdaj take imamo, to je neprecenljivo blágo, kterega se smemo od srca veseliti. Nemški in vlaški duhovniki so v naših straneh sedaj

skoro bele vrane; naše sedanje duhovništvo je skoro skoz domače, slovenskega rodu in slovenskega korena.

Ravno za tega delj pa smejemo od našega, kakor bi ga najbolje imenoval, domačega duhovništva pričakovati, da mu bode blágo in sreča narodova v prvej vrsti pri srci. Ko bi domačega duhovništva ne imeli, nego tuje, kakor je nekdaj bilo, vendar bi tudi od tega ljubezen do Slovencev smeli pričakovati, pa le kakor dolžnost, ktero véra nalaga kristjanu. Da pa od naših duhovnikov smejemo več tirjati nego od tujih, to je prirodno. Naši duhovniki so Slovenci, so telo našega telesa, so sinovi Slovenije, so deli naroda; in ker je jih zemeljska usoda in telesni prid od blagostanja vsega telesa, t. j vsega naroda odvisen, ker se k temu šče pridružuje prirodno sočutje, ktero „svoje žene k svojim“, ker je ljubezen k svojemu rodu nagib prirode, zató se naši duhovniki ne mogo in ne smejo narodnej stvari odtezati. Zveza jednót in celót, osob in narodov, posameznih členov družtva in občesti je vže po davno naučno utrjenej istini nerazločljiva, in kdor se svojej celoti odteza, posredstveno tudi sam trpi. Z narodno-gospodarstvenega in političnega ozira je tedaj vže mlačnost in nemarnost posameznikov k celoti — bodi si narodnej ali državnej —, velika prepregreha na narodni in svoj dobiček.

S tega stojališča ne morem nikdar sprijazniti se z onim pravilom, ka naši svečeniki pripadajo najpreje „cerkvi“ in potem, ako šče kaj ostane, narodu in državi. Gotovo je kakor po krvi, tako po rodu duhovnik najpreje ud onega telesa, ktero se „narod“ nazivlje in šče le v drugej vrsti ud velike duhovne zveze, ktera se dostikrat v ožem, a krivem pomenu „cerkev“ imenuje, in v ktero je šče le pozneje vstopil. Kdor je iz naroda rojen, kdor je med narodom vzrejen, kdor od naroda živi, tega vzajemna dolžnost veže, za narod tudi delati. Oni prirodni, prosti princip: „delo za delo“, „užitek za užitek“, kteri ap. Pavel krasno izrazuje govoreč: „kdor ne dela, naj ne jé“, velja tudi duhovnikom. Sej prirodni zakoni veljajo ravno toliko, kolikor božji, ker so

oboji enega, najme stvarnikovega izvira. Po tem principu tedaj, kakor po vsem prirodnem čuvstvovanji morajo duhovniki najpreje in vedno narodni biti t. j. za narodno blagost goreti. Tako uči tudi dana vera, ki tirja od pastirja, naj da život za svoje ovce, ka se po istem žrtvovanji razlikuje pravi pastir, kteremu so ovce lastne, od „najemnika", ki ovce od volka napadene zapušča. In po naukih cerkve imajo duhovniki svojemu božjemu „pastirju" v vsem podobiti se.

Kar se ljubezni k narodu tiče, v tem se je naša duhovščina vselej odlikovala. Slovesnost, najlepši in najčišči izraz narodovega obrazovanja, imajo Slovenci svojim duhovnikom zahvaliti. Tudi početke obrazovanja in poduka o posvetnih rečéh so naši svečeniki položili. Ta zasluga se našim duhovnikom tudi rada priznava; zato nam jih nij treba prehvaljati. Pojdimo raji k vérskemu vprašanju, ktero je „nova doba" v Avstriji postavila.

Ako si vérsko vprašanje ostro ogledamo, priznati moramo, da je nas Slovence nepričakano prehitelo, da ne rečem — neugodno. Nepristransko rekoč, stvar je takó-le nastala. V absolutnej dobi je vladalo v našej državi katòlištvo in Avstrija se je imenovala katoliška kateksohén. Ta vérska prevlada je težila starovérce, luterance in druge inovernike, posebno pri porokah in v drugih slučajih. Kakor pa v Avstriji eden narod in eden jezik nij mogel s časom zmagati, ker so se mu ustavljali drugi, tako je z absolutizmom — ki se je zadnje čase bil v ustavni plašč ovil —, tudi prevlada katolicizma v Avstriji padla po prizadevanji nekatoliških prebivalcev Avstrije, kterim je jih vera ne menj sveta nego nam naša in po svobodnem dihu veka, kteri se enostranostim ustavlja. Pri tem mešanji različnih vér v Avstriji, ktera je v tolikih ozirih mnogovrstna, stara vlada katolicizma nij bila več mogoča; veča dušeyna svoboda in svobodnejše razvijanje političko in socialno je katolicizmu vzelo prevago, vlijanje in mogočnost preje uživano. Ali prevaga je le v političkem oziru popu-

stila; kar se dogem in nravstva katoliškega tiče, v tem je katolicizem ostal, kakor je bil. *)

Našemu narodu, kteri je po ogromnej vekšini katolišk in to ne samo na izlik, temveč tudi po prepričanji, in ki si ne želi nikake premembe, pa tudi ne, da bi katolicizem kakor nekdaj v Avstriji prevagoval, našemu narodu, ki je v vérskih zadevah skoz in skoz velikodušen, ravno za tega delj vsi dnešnji vérski prepiri nepričakovano in čisto nenadoma nastajajo. Našemu narodu je nelastno, siliti inovérnika k svojej véri, pa ravno tako bi mu nestrpljivo bilo, siljenim biti k drugej véri, kar pa nikdo z njim ne skuša. Pri tej lastnosti vérskega mišljenja se protivi naš narod tako nasiljevanju inovérstva sebi, kakor tudi siljevanju katolicizma drugim, in je torej nedostopen vsem in vsakoršnim vérskim agitacijam. Ravno to pa kaže, kako krasnega duha pravednosti in znosljivosti, krščanstva najkrasnejšega ploda, je napolnjen! Slovenec ne poznava in ne čisla verskih vprašanij, čuté v sebi moč pravega krščanstva in ne vidé nikjer kakih pretečih jemu pogibelij. Mlačno podpisovanje znane papine adrese potrjuje moje izreke.

Zato je modro in povoljneje našim duhovnikom, braniti vero tam, kjer je res v pogibeli, najme gledé na nravstvo in izpolnovanje krščanskih dolžnosti. Hudobnost, prešestvovanje, lakomnost, nespravljivost, opuščanje dobrih dejanij in druge naopačnosti so šče mnogo veče nevarnosti, pretéče slovenskim katoličanom, in te rotiti je težavno, a jako zaslužno delo slovenskega svečenika.

Šče drugega vprašanja moram se doteknoti, ker je o njem tudi v tem listu vže govor bil, zveze duhovništva in žlahtništva. Naj koj odkrito povem, da se meni ta zveza zdi vsaj neprirodna. Kaj je žlahtništvo? Izjemni stan, ki je nekdaj užival neverjetnih predpravic, ki nij plačeval davka, ki je poveleval v bojih, ki je kolikor povestnica o njem vé povedati, na ljudstvo na zadnje mislil. Žlahtništvo germansko je bilo do 48. leta les k

*) Opazujem, da ondaj, ko se je to spisovalo, nij šče bilo dogme o nepogrešimosti (infalibilitét) papinej.

onej ogromnej kletki fevdalnej, v ktero so ljudstva in narodi bili kakor ptice vlovljeni. In dnešnje plemstvo po izgubljenih prejšnjih predpravicah je sicer pravno mogočnost izgubilo, a si jo sedaj po drugih, menj očitih in vitežkih potih kakor preje, nazaj pridobiva, približujé se po različnih politiških konstelacijah zdaj vojništvu, zdaj uredništvu, zdaj spet duhovništvu in v najnovejšej dobi celó zaničevanemu rokodelcu in kmetiču. Odkod taki pretvori, odkod to ptič-mišje preobrazovanje? Gotovo ne iz same ljubezni do kmetištva. Spomini 48. leta ljudstvu šče niso s pameti zbrisani in — zemljiščna odplača šče nij kmetom prešla iz glave!

Ali da končam svoj spis o predmetu, kteri premišljen šče mnogo tu ne doteknenih strani ponuja! Samó šče troje vprašanij. Ta so: Je-li sedanji ustav katoliškega duhovništva res takò popolen in nezboljšljiv, kakor se trdi? sta-li „Volksblatt“ in „Danica“ res drugo sv. pismo, da bi se na-nju moralo brez vsakoršnih pomislekov prisegati? in sme-li kritika, ktera je dar božji, tudi nasproti katoliškemu duhovništvu svojo moč poskušati?

3.

Program.

(Narod 1869. 126.)

Zdaj, ko se novi ustav Avstriji snuje, zdaj, ko vsi nehinavski prijatelji Avstrije zahtevajo, naj se narodi vseh jenih strani pomirijo in zadovoljijo, zdaj treba, da tudi mi Slovenci svoj program sestavimo in predložimo. Ker pa je to v trenotji težko delo, zato naj se glasovi v časnikih, ki so javna govorišča slovenskih rodoljubov, priobčajo, da se s časom pravi smisel našega programa do tenka sčisti, da bode črez nekoliko časa slovenskim poslancem in veljavnim rodoljubom slovenskim mogoče, v kakem zborü za to sklicanem o programu zediniti se in ga slovenskemu narodu kakor tudi drugim avstrijskim

narodom ponuditi, ter tudi, kedar se nova vlada sestavi, jej vže gotovi program predložiti.

V sledečih vrsticah naj kratko ustav našega cesarstva in posebej vredjenje slovenskih zadev načrtam. Pri tem si nikakor ne domišljam, ka kaj novega povem, ali pa ka je moj program edino pravi. Ako se papi v Rimu celó o verskih rečeh infalibilitet odreka, kdo hoče dnešnji den „in politicis“ infalibel veljati? Le naj vsi, kterim je za to, moj program ostro presodijo in popravijo, kar se jim nepravega in nekoristnega zdi. Kar bodo veljavni možje sklenoli, to naj bode potem merilo in prepričanje drugim.

Najvažneje vprašanje je: kako naj bode naše cesarstvo vredjeno? Ali bodi tudi za naprej dualistično ali ne?

Na to jaz odgovarjam: dualistično ne smeje vedno ostati, nego samo, dokler se z Ogri o preinačenji ne dogovori. To se pa dá po privatnem poti in v delegacijah storiti. Najpreje moramo, kakor silno in težavno nam je takraj Litave, delegacije pohajati, in tam poskušati, kar se dá. Samó naj se delegacije drugače zbirajo, nego (vsaj od cislajtanske strani) do zdaj. V delegacije naj se iz deželnih zborov izbira, a ne iz cislajtanskega „reihsrata“. Ta reichsrath nosi krivo imé, dokler občega, od vseh narodov avstrijskih sestavljenega „avstrijskega parlamenta“, pa po dogovorih in po prostej volji narodov ne dobodemo. Tudi gospodska zbornica naj se po drugem načinu dopolnjuje.

Najvažnejši parlamenti poleg delegacij so deželni zbori. Deželni zbori in delegacije se morajo za podlago pri vstvarjenji novega ustava jemati. Deželni zbori pa se naj po zahtevanji različnih narodov na novo prestrojijo.

Oni menjši ali veliki zbori, kteri to zahtevajo, naj se zedinijo, kakor n. p. Česki in moravski; oni zbori pa, kjer ste dvoje narodnosti, ki se nočete pobotati in združene biti, naj se ločite in vsaki del naj se svojemu sorodnemu delu priklene. Ako je kje deželna menjšina z

dotičnim zborom nezadovoljna, naj ima svoj zbor. To jej bode s časoma mogoče, ako se le poslanci v dotično zbornico trdovratno več ne pošilajo. Tako bodo dotične dežele prisiljene, nezadovoljnikov prostovoljno se znebiti in jih uslišati. Ako pridejo federalistično misleči možje h krmilu države, potem je upati, da tudi mi do svojih pravic pridemo.

Na prestrojenje deželnih zborov bodi naša največa skrb in energičnost namérjena. Kranjski Slovenci nas morajo bolj podpirati nego doslej; oni morajo očito izrekati, ka je tudi jim zedinjenja vseh Slovencev treba, ker tudi jim preti politična in narodna smrt, ako pride nemštvo do jih mej in kože. Naj se Kranjci nikar ne zanašajo na svoje število, na svoje gorsko oklepje, na svojo ugodno lego; vse to jih brani samo nekoliko časa, potem pa tudi na nje pride vrsta. *)

Da pridemo do zedinjene Slovenske, ktera nam bodi šče le pot k večej narodnej svobodi in političnej moči, treba nam vse žile napinati. Najprvlje se morajo etnografične meje zaznamovati in število slovenskih ljudi določiti. Politična družtva morajo več delati nego do zdaj; ljudstvo se mora po vseh potih: veselicah, knjižicah, potujočih govornikih, taborih i. t. d. podučevati, da se iz dušnega sna zdrami in o svojem sužnjem stanji premišljevati začne, kako ono v različnih krajih poleg Nemcev in Vlahov politično nič ne velja, kako se službe samo tujcem delé, kakò se slovenski denar za tuje šole, za tuja učilišča in ljudske zavode troši, kako bode s časom Slovenec na lastnej zemlji prosjak i. t. d.

V zedinjeno Slovenijo moramo zahtevati Štajersko, Koroško, Goriško, Tržaško okolico in slovenski del Istre; tudi Prekmurce moramo tirjati. Mestom ostanejo jih dosedanje pravice in tudi nemška narodnost se bode zakonno hranila. Trst mora svojo okolico izgubiti in naj bode svobodno mesto s posebnim zborom.

Naj se naša ponemčena mesta in trgi zedinjene Slovenije ne bojé! Mi Slovenci ne želimo vladati nad drugimi

* Vse to se je med tem premenilo in to na bolje.

narodnostmi; mi le želimo svobodo pravo, občo, célo vsem in sebi; v Sloveniji bode vsem narodnostim, vsem veroizpovedanjem in vsakej svobodščini prostora dovolj. Kdor izobražene Slovence razklicuje za nesvobodnjake, ta jih ne pozna, in krivo sodi. Nam je za svobodno Avstrijo, za blagost vseh narodov v njej živečih, nam je za avstrijsko samostalnost in bodočnost!

4.

Različne politične opazke.

(Narod 1869. 127.)

Hvala Bogu! toliko smo Slovenci vže predramljeni, da se zanimamo za dogodbe sveta, da — si so tudi daleč od nas. Celokupnost slovanska je vsaj tolika, da nam nij več vse eno, kako se drugim našim bratom godi. Živo nam sega do srca, če se „tam doli v Turčiji globokej glave režejo“, šče živeje če si na mejah iste Turčije sablje krhajo. Čem delje tem bolj se — hvala našim nasprotnikom! — vzajemnost slovanska pri nas vzbuja, in strel, poknovši za skodarskim jezerom ali za sinjim Dunajem odmeva tudi za bregovi Drave in Mure. Šče tako hoteči ipak za kratka ne bodo več mogli vajet strogega, brezobzirnega centralizma na Dunaji održati; ne bode dolgo, in avstrijski državniki bodo prisiljeni vročeno si mogočnost s federalisti deliti. Umetne menjšine bodo morale vladanje nehati; na jih mesto morajo stopiti vlade iz večin avstrijskih národov izbrane. To tirja zakon in red prirode, to bodo Slovani neprenehoma in neustrašeni tirjali, to se zgoditi mora. Toda pri sedanjej mlačnosti nekterih slovanskih poslancev se tega šče nij tekoj nadejati. Stvar šče omahuje pri Poljakih in tam nekje, odkodar bi nikdar ne bili Slovenci pričakovali.. V nekterih slovenskih krogih šče veje duh onega „marázma“ (hiranja), ki je zadržek zdravemu napredku. Jaz ménim, dobre volje nikakor ne menjka, á néčesa menjka, kar prevago daje dnešnji den, najme politične previdnosti,

pregleda položenja in krepke, vitežke delavnosti. Nismo li šče dovolje skusili, kamo nas mencánje in omahovanje vodi? Naši nasprotniki imajo pravo očitáje nam polovičnost in politično nedozrelost. Samò, da teh očitanij ne zaslužuje narod, no oni, ki so vodili narod. S takim omahlim postopanjem pak ne ustrezajo oni niti sebi niti narodu; s takim postopanjem se smešijo v očeh nasprotnika, v očeh zaveznika pak sumničijo. Gotov sem tega, da klubi (odbori), šče takò množni ne bodo naroda zadržali, nego samo zavirali in ljudstvo bode prisiljeno mlajših moči poiskati si. Uspehi v politiki so vselej bili in vselej bodo na hitrost, moč in silo postavljeni; kdor se mudi, tega čas prehiti. — Se vé da edina krivnja ne pada na poslance, nego tudi na narodna družtva in osobnike; tem treba tudi v Mariboru, kakor povsod, krepkeje postopati. Bliža se za Avstrijo in Slovence velevažna zima; previdimo se za rana z dobrim političnim netilom!

5.

Trentino o štajerskih Slovenih.

(Narod 1869. 128.)

„Il Trentino“, glasnik tirolskih Italjanov, prinaša v 242. listu 23. vinotoka interpelacijo slovenskih poslancev v graškem deželnem zboru ter ima predgovor in zagovor iste interpelacije, ktero prinaša célo in na zanimivih mestih z razločnimi pismeni natisneno. Predgovor „Trentinov“ se glasi: „Pred nekterimi dnevi nam je bil poslan prepis interpelacije, ktero je c. kr. namestniku štajerskemu stavilo sedem slovenskih poslancev, udeležujočih se deželnega zbora v Gradcu. Ker je z ene strani slovansko vprašanje v Avstriji največe važnosti vže samo na sebi, in z druge strani položaj onih Slovanov, ki vže mnogo vekov pod jarmom drugih narodnosti stokajo, jako podoben našemu na Tridentinskem, kterega prebivateljstvo je pomešano z narodnostjo,

s ktero nijmamo nič občega, z narodnostjo, ktera svojo številno premago v podjarmljanje iste italjanske zemlje obrača, in ker jej ta jarem brani veseliti se one svobode in onih pravic, ktere bi vsled osnovnih zakonov cesarstva avstrijanskega imele vsem narodnostim te države k pridu biti, zato smo mislili, da našim čitateljem jako ustrežemo priobčivši jim brez pojasnila glavni del' tega prevažnega spomenika (importante documento) . . . . (Sledijo besede interpelacije in podpisi) . . . Potem list dalje piše: „Ako po gore stoječih besedah interpelacije položenje tridentinskih Italjanov nasproti tirolskim Nemcem s štajarskimi Slovenci primerimo, najdemo med njimi brž največo podobnost (la più perfetta analogia), kar se namreč političnega položenja dostaja. Samo v tem je razloček, da slovenske tožbe navajajo neskončno in brezkrajno mero krivičnosti od strani nemštva, ktero jih žuli, naše (italjanske) tožbe pa sostajajo posebno v tem, da mi obžalujemo, ka vlada v Insbruku z nami nenavadno ostro postopa, kakor smo se vže večkrat pritožili, ka se naša narodnost italjanska na vse mogoče načine psuje in da nasproti temu zasramovanju (insulti) nijmamo drugega orožja, nego da vse to pri vsakej priložnosti konstatujemo. Ako šče primerimo postopanje štajerskih Slovencev napram jih tlačiteljem, in postopanje Tridentincev napram tirolskim Nemcem, najdemo, da prvi šče vedno pošilajo svoje poslance v deželni zbor, med tem ko se Tridentinci vsakega udeleževanja s tirolskim zborom branijo; da je nasledek pri obeh enak: da obe narodnosti do zdaj niste čisto nič dosegle. — Kako izide nema vojna (sorda guerra), ktero ima sedanja „liberalna“ vlada z vsemi nenemškimi narodnostmi cesarstva, to se težko dá prevideti; da taka vojna je, da vlada od centralizacije noče pustiti, ona, ki se svobodomiselno zove, to se tudi iz interpelacije štirskih Slovencev jasno vidi “

6.

Pruska politika in Prusomani. *)

(Nar. 1869. 140, 143, 147.)

1.

Dobro vemo in vže tudi skoro čutimo, koliko častiteljev ima pri nas v Cizlajtaniji ne toliko nemška, kolikor bolj pruska stvar. Da so pri nas Nemci in Polunemci, ki se gledé prusizma lehko z vsakim Löwe-jem in Virhov-om mérijo, o tem je sodba v Avstriji vže dokonana. Ne samo osobnikov, no celih družtev in širokih in debelih listov šteje ta stranka v Avstriji; da nam ne bi branil strogi tiskovni zakon, trdili bi celo, da so med našimi Prusomani i viša gospoda, ktero bi se po imenih dalo poklicati, s prstom pokazati — viša gospoda poleg plačanih časnikarjev, pripravljenih služiti vsakej stranki. Zató je dobro in vsakemu slovanskemu rodoljubu važno, brigati se za nemško in posebno prusko vprašanje; kajti je pravo spoznanje prvi pogoj in prvi početek političkega delovanja.

V sledujočih vrsticah naj se mi dovoli, po izvirnikih prusko vladanje opisati, kakoršno je. Posebno one, ki premalo o Prusiji vedó, naj moj spis podući. Videlo se bode, kaj so in kam mérijo oni možje in mladenči, ki so v Prusijo kakor Moslemi v Meko zamekneni.

Tajiti se ne dá, da je pruska država najmočnejša in najučenejša vseh nemških dežel. Ali koliko stoji ta moč in učenost prusko mladino! Ona je prvo z ukom tako preobložena, da se, duhom in telesom vsa zmečkana in zmolzena, šole zapustivši v kazarne preseljuje. Težko je razsoditi, ktero mučilišče je huje, šola ali kazarna. Kako se pruska inteligenca v mladenče pha, o tem podučuje posebna statistična knjiga o vojaštvu, ktero je nedavno nastavnik statističnega družtva pruskega, dr. Engel izdal. V tem delu dokazuje, ka niti

*) „Prusomanom" se pravi prusoljubcem, takim, ki za Prusijo gorė.

deset procentov enoletnih služencev nij za vojaško službo telesno sposobnih. Kratek pogled, sušica, in obča slabost života vlada nad temi učenimi mučenci liki kuga. To so krasni plodovi one pruske dresure, ktero avstrijska ministerstva iz Prusije k nam presajajo. Ako dostavimo nerazumljivi slovanskim učencem nemški poduk, v kterem se večina avstrijskih Slovanov na dušni in telesni kvar obrazuje, tedaj nij težko proračunjati, kamor bode naša s početka zdrava mladina s časom prišla. Tak poduk je najostreje orožje proti slovanskej mladini. Statistični pregledi bodo tudi pri naših čilih narodih v kratkem o enakih slabostih pripovedovali. Kakor želodec ne more prebavljati tega, kar je preveč, tako tudi možganom preobila dušna paša preseda.

Šče hujša usoda čaka mladih pruskih vojakov iz šol prestopivših, kedar prihajajo pod oficirje, kterim je prava zabava novince trpinčiti in dregati. Da se v tem oziru posebno podložnim deželam, Hanoverancem, Nassau-cem i. t. d. slabo godi, o tem novejša povestnica več dokazov prinaša. Neki pruski korporal je na loki četvero mladih Hanoverancev na vse načine mučil šeškanjem in sabljobitjem. To nazvésti neki zidarski mojster višim poveljnikom. Ali zato je bil od sodnikov kakor natolcevalec v prvej inštanciji obsojen in stoprv v drugej, potem ko so oni štirje vojaki prisegli, oproščen. Nekaj podobnega se je tudi v Šlezviku zgodilo, kjer so sodniki spoznali, „ka je oficir mlade vojake z golo sabljo samo malo o plečih potipal (berührt).“ Kakó se podvrženi prebivalci nemški takega pruskega vežbanja veselé, nij treba dopovedovati. Onim navdušenim mladim Prusomanom, ki so v prusko vojaštvo zamekneni, bi želeli, naj bi sami enkrat vse to ukusili bili.

Kar se pruskega vojaštva tiče, o tem vé posebno za leta 66. pruska povestnica vsakojakega povedati. Pomislimo n. p. samo eno novejših dogodeb, podretje langenzalškega spomenika v Cellu na Hanoveranskem! Vse deželne oblasti so pismeno privolile, ka se ta spomenik hanoveranskega domoljubja v Cell-u postavi, in sodniki so na-

prej določili kazen 100 tolarjev vsakemu, ki bi ta spomenik oškodil, ker se je od prusomanske strani tega bâti bilo. Ko pa je kamen vže do polu stal, dá ga vojaški poveljnik po vojakih prevrnoti, pod izlikom, ka je ono mesto, kjer bi spomenik imel stâti, lastina vojaščine a ne meščanstva. Vse pritožbe v pruskem deželnem zboru, ves krik, vse upiranje proti temu divjaštvu bilo je zabádavo, niti do zdaj se nij Hannoverancem zadostilo. Takó pruska s kruto in besno roko spomine preteklih časov iz src svojih podvržencev trga. Nas groza objemlje pomišljajoče, kako bi Prusi v slovanskih podvrženih krajinah delali. A tudi vi Prusomančki! denes Hannoverancem, jutre Vam! —

Tako se tudi v razkričanem Šlezviku z Danci neusmiljeno postopa. Na vsak mogoči obraz se nemški živelj ustanovljenjem učilišč, razdeljevanjem pravic itd. podkrepljuje, izlasti o volitvah. V Flensburgu, n. pr. so se izbori pod pruskim pritiskom takó vršili, da je izmed skoro čisto danskega prebivatelstva samo 10 odbornikov danskih, večina 13 pa iz redko naseljenih Nemcev (urednikov) izbrana. Po selih pa se taka očita krivica Dancem dela, da ti vsi razjarjeni vilami in grabljami mesta in gospodske napadajo. —

Pri tem nepravičnem ponašanji s podvrženci pa pruska vlada tudi z lastnimi podložniki enako ostro in brezobzirno postopa. Vsaka iskrica svobodomislija se na krute načine udušuje. Tako so Berolinci bili naménili, 10. novembra Šilerju spomenik postaviti. Vse je vže bilo k onej svetkovini prigotovljeno; na enkrat, v zadnjem trenotji pride prepoved, ka se na onem mestu, kjer bi spomenik imel stati, mora „cesta“ zdelati, o kterej preje nikdo ni senjal nij. Pruska vlada se je bâla, da bi se pri svečanosti bila kaka svobodna beseda z govornice zaslišala. Taka je nemška kultura sredi blažene Prusije! Kaj porekò na ta barbarizem naši Prusomani, ki nijmajo na jeziku nego nemško obrazovanost, slavo nemškega pesništva in vojaštva, ki propovedajo, ka mi sovražimo nemške pesnike, nemško učenost, nemški liberalizem! Take reči se godé v nemških Atenah, v metropoli nemške učenosti, v Berolinu! *)

*) 10. nov. 1871 se je Šil. spomenik ipak odkril.

Predolgo bi bilo, ko bi hotel čitatelje šče z drugimi prikaznimi golega Prusizma seznanjati; naštete kažejo dovolj, da v Prusiji nij vse tako svetlo, kakor se kaže, da prusizem bliže pogledan, drugega nij nego visokodoneča samovladnost na vse strani. Pruski narod je in ostane ohol, nespravljiv, kar ga bode tudi ponižalo. Gospodi Prusomanom pa rečemo: ogledite se v pruskem zrcalu in najdete sebe! Kakoršen vaš ideal, takošni vi. Samo to si zapomnite: da nas Slovane vaša Prusija nikakor ne vabi niti ne straši; bodite sami v njej srečni! Naši in vaši potje so ločeni!

2.

Huje nego kedaj se pokazujejo dnešnji den razločki med staroprusko stranko, iz ktere je sedanje ministerstvo sestavljeno, in med novoprusko, ktera se narodno-svobodno imenuje. Razloček med tema strankama je tolik, kolik med prusko državo in nemškim cesarstvom, kolik med samovoljno in ustavno vlado; tolik, kolik med federalizmom in centralizmom. Kajti to je pravo vprašanje v sedanjej Nemčiji, isto vprašanje, koje se dnešnji den v amerikanskih državah stavlja, ono vprašanje, ktero odločuje bodočnost mnogih držav. Čudno je, kako se iste besede in isti izreki v različnih državah različno ponavljajo in pojemajo.

Ako sedanjo politiko Nemčije prav razumeti hočemo, treba nam na povestnico novejše minolosti nemških držav pogledati. Z bitvijo pri Sadovi ali Kraljičnem gradci se je dotlenji nemški „bund“, kteri je od leta 1815 životaril, uničil, in parižki mir mu je nagrobni kamen postavil. Avstrija, ktere delavnost v nemškem bundu je Nemcem kakor jej samej le škodovalo, bila je iz Nemčije izrinena; usoda nemških dežel, dotlej na avstrijanskem dvoru reševana, bila je z enim potezom iz avstrijskega krila iztrgana; vse niti in vajeta nemške politike so pripadle Prusiji.

Prusija svoj prid spoznavši je neutegoma svoje delo začela. Prvo je bilo vstvarjenje, ne nemškega, nego severnega „bunda“. Ta korak se mora jako providen

nazvati; kajti pri vsej vojaškej slavi in moči Prusija vendar nij čutila v sebi tolike kreposti, da bi podvržene nemške dežele v sebe združila vso samostojnost jim vzemši. Posebno ondaj, ko so podvrženi narodi šče orožje v rokah držali, bilo je za Prusijo jako opasno, iz preje samostojnih narodov pruske podložnike, iz ondaj pobegnovših nemških vladarjev pruske satrape ali „jardelajtnante“ delati. Krik v Evropi je bil šče prevelik, razjarjenost podloženih narodov šče prevroča, osupelost Francije vže vzkipela in podvržena Avstrija, da si v svojem osrčji zbodena ipak do krajne upornosti pripravljena.

V takih obstojateljstvih je tedaj Prusija jako providno se ponesla vstvarivši s porazumljenjem podvrženih vlad novo zvezo, podvržencem vsaj vnenji blesk nekolike samostojnosti puščaje. Brž v začetku dotične diplome (bundesakte) je v tako imenovanej „arengi“ zveznim deželam samostojnost v notranjih zadevah, kolikor se ne tiče vojaštva in vojskovanja med seboj in z zunanjimi državami, zagotovljena. Ali kaj pomaga ta „arenga“, če 78. artikel iste diplome razširjenje zvezne oblasti zveznemu zastopu prepušča? Ravno ta člen je sredstvo, s kterim se more iz državske zveze enojna država prestrojiti. K pretvorjenju zveznega ustava je v zveznem zboru večine dveh tretjin vseh glasov treba. Sedemnajst glasov ima pruska vže lastnih; k takej večini jih treba šče šest; teh pa pruskej vladi, ako le nekoliko zbor pritisne, ne bode težko pridobiti. Ako tedaj narodno-svobodna ali mladopruska stranka šče krepkeje postopi, o čemur nij sumiti, in ako se jej posreči, da iz jene sredine novo ministerstvo nastane, o čemer tudi nij dvojiti, tedaj se bodo narodnim svobodnjakom želje vresničile preje, nego so se pred kratkim nadejali. Ta stranka ima vže zdaj v deželnej zbornici pruskej nekaj menj nego dve tretjini glasov in Bismark sam prihaja vedno očitejši podpiratelj narodno-svobodne stranke, kakovega se je pri znamenitem glasovanji v gospôdskej zbornici pokazal, v ktero je skrivno pismo vrgel, po kterem je

zbornica v trenotji nov obraz dobila ter v mladopruskem smislu glasovala.

Predočivši si konečni cilj obeh goreimenovanih strank lehko razumemo, odkod tolika razjarjenost med njima. Staroprusi in ž njimi veliki del podvrženih dežel, posebno v Meklenburgu, Hanoveru in na Saksonskem želé, ka bi dežele v severno zvezo združene vsaj toliko samostojnosti ohranile, da bi v zvezne prenaredbe tudi posredno se vtikale. Ta stranka želi vsaj v pravnih in denarskih zadevah samostojna ostati, želi, naj bi pruska država ohranila svojo državno individualnost, naj bi državni ustav pruski z dvema zbornicama, s posrednimi izbori, s svojo dinastično in vojaško prevago in nadvlado neoskvrnjen ostal, in, če bi se vže razširil, kakor se v resnici je, da bi pruska država male in velike dežele pogoltnola ter po njih použitji okrepljena, pomnožena, razširjena Pruska ostala. Ta stranka je žlahtna stranka, ktera do zdaj uživa največ dobička od pruskega nadvladanja imajoč vse više službe, vse vojaštvo, in ves pruski denar v svojej oblasti. Staropruski „junkerji“ trdè, ka je tudi hohenzollernska dinastija za njimi. Zavoljo tega je ta stranka jako gizdava, nestrpljiva, samovoljna in samodržavna.

Tej stranki nasproti pa se čem delje mladopruska ali narodnosvobodna stranka vzdiguje. Kakor vže jeno ime kaže, dosega ona dve posebni nameri. Prva je povzdig vsega nemškega naroda na ono stopinjo moči in kreposti, ktero je nemški narod vže enkrat med narodi zastopal. Tej stranki so gnjusne samostojnosti in malenkostni cilji nemških državic, gnjusni mali potentati in ministerčki, kterim nij za drugo, nego za utišanje osobnih želenij, kterim so podložni molzne krave in krotke ovce; jej mrzi državna, pravna in denarska razcepljenost in mnogovrstnost nemških državic, imajočih obilo imetka in obilo sredstev, a pogrešajočih edinosti, pravega napravljenja (richtweg), pogrešajočih veljave pred svetom in strahovanja drugih narodov. Zato teží ta stranka, kterej so glavni voditelji Miguel, Lasker, Braun in na tihem

Bismark sam na krepko enotno vlado, na vstvarjenje krepkega nemškega parlamenta po neposrednih izborih z eno zbornico; zato teži na enotno pravosodje in enotni nauk, na krepko parlamentarno in odgovorno vlado, na združenje vseh nemških dežel in narodov v eno veliko nemško cesarstvo, sploh rekoč na centralistički osnovano „nemško kraljestvo“, segajoče od nemškega do jadranskega morja, od Rena do Karpatov. Ta stranka se upira na nemške narode, zaničuje nemške vlade in vladarje, imajoča za končni ideal velikonemško državo s hohenzollersko dinastijo, ali pa — republiko. Tako je nedavno Miguel imenitno besedo izustil: „Ne na pritrjenje vladarjev, nego na soglašenje narodov se imamo zanašati“.

Kakor pa narodnosvobodna stranka ne poznava ne pruskih mej ne manjske granice, nego samo nemški narod in veliko nemško kraljestvo, tako tudi noče pruske gospôdske, pruskega vojaštva, pruskega absolutizma pripoznavati, nego želi pravico in enakopravnost vseh državljanov, v vojaškem in civilnem suknu, ne poznava razločka med vladajočim prusovstvom in med podvrženimi sodržavljani, ne poznava druge zakonodalne oblasti razve zveznega zbora, niti druge izvršilne oblasti mimo odgovornega, iz zborove večine vzetega ministerstva. Zato se tudi imenuje svobodomiselna ali liberalna stranka, v kterej lastnosti se pokazuje proti ministerstvu v vseh pravnih vprašanjih, sedaj najbolj v zadevi cellskega spomenika. Z eno besedo, narodnoliberalna stranka si prizadeva iz pruske policijske države pravno državo prestrojiti.

Tako vidimo tedaj v pruskej državi dve mogočni stranki o istem cilji, namreč o vstvarjenji mogočnega kraljestva in enotne države, a z različnimi sredstvi delovati; po mislih strogih konservativcev pruskih naj iz Nemčije velika Pruska, po primeru sedanje Prusije po nazorih narodnoliberalcev pa velika, enotna, centralistična nemška država nastane z enim vladarjem (ali pa tudi republiko) z enim parlamentom ter z eno odgovorno vlado,

z enim javnim in privatnim pravom. Do zdaj je narodnoliberalna stranka srečna bila, imajoča providne, dosledne, neustrašene in neobzirno postopajoče voditelje. Kolo časa se v Prusiji hitro vrti!

3.

Pred nekimi dnemi je narodnoliberalna stranka sopet sijajno zmagala ter z nasvetom: naj severna zveza tudi postavodajo privatnega prava prevzeme, prodrla.*)

Vidi se tudi, kakor da hoče Bismark k tej stranki očita prestopiti, videvši narodnoliberalce svoje geslo: „Kar z dobrim ne gre, naj kri in železo opravi“ ne le braniti, nego nasproti federalistom ali „partikularistom“, kakor narodnoliberalci staroprusko in samostalno stranko imenujejo, vže večkrat na pomoč klicati. Kakor privilegirani liberalci vsega sveta delajo, da imajo liberalnost na jeziku in šibo v rokah, (kakor so tudi Crommvelci nekdaj bili polni liberalnih fraz, pa pri tem hlinjenji najkrutejši samovladarji), tako tudi pruski narodnoliberalci vselej, kedar jim kaj ne gre po volji, orožje na pomoč kličejo, negledé na to, da je ravno oborožena oblast vsakej svobodi in narodnej politiki sovražna in da je v politiki doslej vselej tisti, ki je za meč klical, tudi prvi ugonobljen bil. Novejša povestnica vé mnogo takih primerov našteti, in tudi v Avstriji vidimo resnico tega izreka posebno v najnovejšej minolosti na Ogerskem tako rekoč v živih obrazih in barvah naslikano. Tako se tedaj istina povestnična tudi o narodnoliberalcih lehko pokaže, jih, ki zdaj z vsemi sredstvi, celó s pridruženjem Bismarka, tega nekronanega samodržca, svoje namére dosegajo.

Ako ravno moramo, gledé na sijajne uspehe novejšega časa, pruske narodno-liberalce mogočne in vladajoče imenovati, vendar pa si pri vsem tem podkupljivem jih blesku ne moremo prikrivati sumnjenja, ka s tem zunanjim uplivom tudi skrivni upor proti tej

*) Meseca nov. 1871 je nemški zbor oni zaključek v dejanje prevedel.

stranki na Nemškem, posebno na Bavarskem raste. Kar tu izrekam, zdi se morebiti komu nedozdevno in neverjetno; ali v politiki se ne da nikdar združevati, kar je po svojej prirodi nasprotno. V pruskem parlamentu res da imajo narodno-liberalci večino in prevago, res da tu snujejo zakone, o kterih drznosti preje nikdo nij senjal, kakor ravno predlog o privatnem pravu. Ali, kolikokrat delajo parlamenti po svoje, a narodi po svoje! Včasih narodi molčé k vsemu, kar parlamenti sklepajo; ali kedar je treba parlamentove sklepe dejanski izvrševati, tedaj se šče pokazuje pogubnost mnogih zakonov. Tak sklep, kakor je bil pred kratkim v pruskem zboru o privatnem pravu skončan, bode stoprv pri izvrševanji različnim deželam severne zveze segel do živa, in izrek nekterih narodnoliberalcev, kakor n. pr. Miquela, ki je dejal: „Pravo in jezik sta pogoja narodne države. Novo državno poslopje, ki nij na pravno jedinstvo postavljeno, je na pesek sezidano. Da nemški pravoslovci ravno temu nasprotno za pravo podlago jemljejo, to mi je dokaz, kako daleč smo na Nemškem zaostali“, taki izreki bodo se morali šče v dejanji resnični skazati. Bolj ko privatno pravo so pa končni cilji narodno-liberalcev v stanji podvržene države s prusko ali pa z velikim nemškim kraljestvom spreti, ako narodi drugega nijmajo pričakovati, nego krvavih vojn po pruskih generalih in častnikih bitih, nego neprestanega potiševanja nezadovoljnih državljanov in pri vsem tem neizmernih denarnih in krvnih žrtev, kakoršne severni „bund“ vže sedaj podvrženim naklada.

Z dobrim, to je povestnica dokazala, se nemški narodi nikdar niso v eno enotno državo vpokorjavali; za kratko časa so bili po kakej sili v eden jarem vpreženi. Ali hoče Prusija uganjko nemške centralistične države rešiti? Za malo časa jo je; bodočnosti pa jej nikdo ne zagotavlja.

Ostalo mi je šče o avstrijskih Prusomanih spregovoriti. Kdo jih ne pozna? Kdo ne vidi jih podobnosti s pruskimi narodnoliberalci? Kdo ne vidi končnega po-

litičnega cilja, kteri Prusomani v Avstriji dosegajo, ki jo hočejo po enem kopitu, ne oziroma na narodne različnosti, v prid edinih dveh narodov Nemcev in Magjarov, prestrojiti?

Za eno ali dve leti se je liberalcem to posrečilo; ali vže se kaže upor, in gizdavo poslopje centralizma vže razpada. Da to poslopje prusomanske hinavščine do dna propade, to je gotovo: menj gotovo pa je, bode li federalizem tako brž vresničen ter svoj namen, Avstrijo na noge postaviti, mogel šče doseči.

7.

Slovenci in narodni jih program.

(Pismo g. Fischhofu na Dunaji).

(Narod 1870. 6, 7, 8.)

Dovolite maloznanemu političnemu pisatelju, da o mogočnem utisku Vaše najnovejše knjige: „Oesterreich und die Bürgschaften seines Bestandes“ v javnem pismu svojo besedico izreče. Ta sodba zadeva nekoliko Vašo vzvišeno misel o političnem prestrojenji naše države, najbolj pa Vaš blagodušni predlog o pomirjenji in vzadovoljenji nenemških národov, med temi mojega materinskega naroda, slovenskega. Javno priobčenje te sodbe se mi z jedne strani vidi tem nujnejše, čem so Vaša pozvedanja o slovenskej politiki vsaj v nekolikej méri iz takošnih virov zajeta, ki med slovenskimi politiki nikakor več ne slujejo za nesumnéno čiste; z druge strani pa bode tudi Vam mnenje drugih, v novejšej slovenskej politiki od javnega slovenskega mnenja podpiranih delavcev, ako ne mérodajno, gotovo pak zanimivo, da ne rečem podučno; končno pa utegne tako izjavljenje o slovenskem programu mojim rojakom kakor tudi neslovenskemu časopisju samemu le po godu in na prid biti. Kajti samò po javnih razgovorih mogo oddaljeni politični prijatelji istega in raznih narodov spoznavati in združevati se, mogo megle neopravičenih sumenj in nenavidnosti razganjati in politični programi razjasnjevati ter v pravej luči ogledávati in presôjati se.

Po mojej naméri hočem tedaj iz bogate zakladnice Vaših v imenovanej knjigi razodetih mislij izlasti dve v presod vzeti: Vaš predlog o avstrijskem federalizmu in Vaš nasvet o narodnih kurijah. Tema predmetoma hočem šče svoje stojališče glede na avstrijski ustav pristaviti in takó vsaj košček slovenskega programa pojasniti. —

Gospod! V tem, kar Vi o dobroti federalizma sploh in avstrijskega posebej tako prepričalno in bistroumno pišete, v tem med nami ne more ni najmenjšega navzkrižja biti. Razloček med Vami kakor Nemcem in med nami kakor Slovenci bi mogel edino ta biti, da Vas k federalizmu narodoljubna blagočutnost, bistri razum in ljubezen k Avstriji nagiblje, in poleg tega tudi skrb za lastne Vaše rojake, kterim po Vašem slutu prav od istega centralizma nevarnost preti, ako bi enkrat politična skodéla na našo stran potegnola; da pa nas Slovence kruta sila in strah za našo bitnost k federalizmu, kakor k zadnjemu pribežališču naše narodnosti, tira in tišči. Zatorej se Vam čudimo, ker sami izza polne in preobložene mize vstajate ter nas, ktere žeja političnih pravic in poštenega narodnega obstanka muči, k sebi na častno mesto posajate. Takó je tedaj Vas politiška modrost, nas živo čutjena potreba in sila na tisti politični pot vravnala. Do tod smo z Vami edinega mnenja.

Ali kar se vtelesjenja te misli dostaja, godi se jej kakor vsem velikim idejam; lože jih je v duhu sprejeti nego v život prevesti. S tem pa nikakor ne rečem, ka jaz o vresničenji avstrijskega federalizma sumim, česar se odločno branim; tem več vprašanje se mi nasilja: je-li Vaš napotek k vživotvorjenju federalizma tudi občeveljaven. Vi jemljete avstrijske kraljevine in dežele za federalistične prvine avstrijskej zveznej državi. Gotovo s tem načelom mnogim avstrijskim deželam ustrezate; a dvojbeno je, mora li se temu načelu povsod in po vsakej ceni zadostiti? Ako je avstrijska država po svojej sestavi, kar Vi na mnogih mestih svoje knjige poudarjate, pravi državni unikum, in ako je pri prestrojenji Avstrije razve historičnih spominov tudi na narodnosti ozir jemati, ker prav iz narodnih različnostij po Vašem in našem in občem mnenji potrebnost fede-

ralističnega vredjenja naše države izvira, tedaj se tudi ne smeje pri tem delu enega samega in tistega kopita držati, in tako tudi ne enega samega in tistega federalističnega obrazca. Sicer bi se potem šče delje nekterim narodnostim lehko krivica godila, kakor do sedaj. Res nasvetujete, da se takó nasilstvu ene narodnosti od druge v okom pride, naj bi se v zmešanih deželskih zborih narodne kurije vvedle, s kterim nasvetom ménite historično krivico, ktera bi se lehko narodnim menjšinam godila, popraviti in poravnati; ali bâti se je, da bi to sredstvo ne bilo nedostatno, vsaj gledé na nektere narodnosti. Ker Vi na ta nasvet, ki je gotovo iz Vašega blagočutja in pravdoljubja potekel, posebni poudar devate in ker tudi po mojem mnenji ravno v načinu pomirjenja tlačenih narodnostij kakor vès politiški lek takó tudi vsa težavnost tiči, zato mi dovolite, da o tej točki Vašega programa nekoliko obširneje govorim; kajti se okoli nje suče vsa denešnja avstrijska in z njo tudi naša slovenska politika.

Gospod! Jaz se nočem v dolgo preiskavanje spuščati, v kterih avstrijskih deželah je historiški čut krepkejši nego narodni. Toliko smem brez dokazov trditi, da se povsod, kjer imajo posamni narodi poleg velikih historiških spominov tudi narodno prevago v deželi, te spomine tudi in ravno v korist narodnega nadvladanja upotrebljujejo; da pa se temu nasproti narodi nikjer za historične spomine ne brigajo, kjer jim táko upotrebljevanje v narodnem oziru dobička ne obeča. Površni pogled na galičke Rusine, na Nemce po Českem in na Moravi in pogled na štaj. Slovence nas tega uči. Kar se v tem oziru najme Slovencev tiče, oni v tistih deželah, kjer so v narodnej menjšini, od povestnice dotičnih dežel ničesar dobrega ne pričakujejo. V takem neugodnem položenji so štajerski in koroški Slovenci. Po Vašem blagem predlogu morale bi se tedaj v Gradci in Celovci narodne kurije osnovati. Tem kurijam bi pripadalo odločeno glasovanje o vseh strogo narodnih zadevah, po Vaših besedah o „šolskih vprašanjih in pri utrjenji vsake druge postave, ktera se tiče jezika“ in to, mislite, trebalo bi se storiti po posebnem zakonu, „v kterem bi

bila ravnopravnost jezikov vsake kronovine v šoli, cérkvi, upravi, pravosodji in zakonodaji takó čisto in takó določno utrjena, da bi narodne menjšine proti vsakemu nadvladanju od strani večin popolnom obranjene bile“ (str. 188—199 I. izdaje).

Kakor se iz drugih Vaših temu predlogu bližnjih besed vidi, zdi se tudi Vam samemu težavno določanje predmetov, o kterih naj narodne kurije glasujejo. Radi Vam to težavnost potrjujemo, ter šče čisto odkrito svoje skromno mnenje pristavljamo, da je celò pri dobrej volji nenarodne večine (o kterej volji dvojiti imamo dosti pričin) nemogoče vso vrsto takih narodnih zadev našteti; brez natenkega naštevanja pa bi kurije prazni zakon ostale. Kakor nas skušnje učé, vidimo celó pri čisto nedolžnih vkupnih zadevah, kakor n. pr. pri delanji cest, pri vravnavanji vod, pri uredjenji občekoristnih zavodov (bolnišnic, blaznic, itd.), kamo šče le pri političnih, upravnih in pravosodstvenih stvareh! da se narodno vprašanje vselej vriva, da bi tedaj pri tako krivih nagledih o pravnosti naše narodnosti, kakoršni nagledi dnešnji den pri naših sosedih prevagujejo, dosedanji narodni prepíri ostali nevrejeni in stalni. J gospodarstvena vprašanja, šče takò splošna in občečloveška, nastajajo v naših zmešanih deželskih zborih izključivo narodna.

Nasledek tega narodnega nasprotja bi v deželskih zborih bil ta, da bi se skoro o vsakej deželskej zadevi po kurijah glasovalo, da bi se po takošnem glasovanji občna dela le zavirala, da bi se pa na drugej strani vže itak razjarjeni duhovi do skrajnejše meje razpalili, in da bi na zadnje vkupno zborovanje nemogoče postalo. Konec vsega tega pa bi bil: ali popolno narodno nasilstvovanje od strani večine ali pa narodno ločenje. Kurije bi torej pri nas po tem, kakor stvari zdaj stojé, lehko nasprotno temu dosegle, kar nameravajo. Sicer pa se vvedenja kurij vsaj v štajersk. zboru nij nadejati, ker jih Nemci ne bi sprejeli niti potrdili.

Ali vzemimo, da dobodo Slovenci po kakem kroninem ukazu povsod, kjer so v narodnej menjšini, svoje kurije! Posito, da se to zgodi; kaj bi imeli Slovenci ko

narod od teh kurij? Nobenega dobička. Kajti boj, kteri vže bijejo za narodnost, ostal bi šče na dnevnem redu; duševne in parlamentarne moči slovenske, kterih pri malem narodu more le primerno malo število biti, cepile in tratile bi se po nepotrebi v različnih zborih; provincijalne različnosti bi med slovenskimi plemeni ostale ali kakor zdaj, ali šče povekšale se pri tako osamljenem životarjenji; telesne kreposti Slovencev bi po tem, ker bi skoro povsod v menjšinah bivajoči obupni in zastonjski narodni boj bojevali, jele hirati in sehnoti; slovensko obrazovanje bi moralo ali na istej stopinji ostajati kakor je sedaj, ali pa zmenjševati se, ker bi vsaki del naroda pri vsej svojej narodnej svobodi (postavimo, da si jo pridobode) zavoljo malega narodnega števila premalo denarnih sredstev imel k ustanavljanju potrebnih viših učilišč; različnosti v vérskih, naučnih, političnih in socijalnih nagledih bi pri tej razkosanosti vedno veče postajale, ker bi si neslovenske večine povsod druge deželske zakone dajale, proti kterim bi se slovenske menjšine zastonj upirale, kakor se vže zdaj godí, da ima vsaka druga slovenska dežela druge šolske, druge volitvene zakone, drugo pojemanje o cerkvenem življenji, drugo politično upravo itd.; sploh rekoč: narod slovenski bi izgubil v nadaljevanej in zakonito utrjenej razkosanosti znamenje posebne in enotne narodnosti in bi po svojej kantonskej razcepljenosti in po zakotnem životarjenji svojih malih kosov postal slovenska drhal, ktera bi ne mogla politično ni živeti ni umreti. Kje bí ostale pri takej razdeljenosti dobrote svobodnega naroda? Kje bi ostala narodna slovenska politika? Kakov upljiv bi hoteli Slovenci na vodstvo države imeti? Kako bi mogli o sebi svobodno razpolagati, kar se vsakemu svobodnemu narodu mora priznavati? Kako hoté Slovenci avstrijskej državí krepek steber in trdna podlaga biti, oni, ki bi bili vsakej deželi, kjer prebivajo, le zavor in državi boleni ud? Kakova hoče naša volja, kakov naš nrav, kakova naša nravnost postati, ako bi se naša narodna zavest v drugem ne pokazavala nego v vednem nekanji, v vednej brambi,

v vednem podkopavanji in izpodrivanji nasprotnega nam deželskega in državnega nadvladanja? Kajti, ako bi si večine šče toliko prizadevale, narodno nas umoriti, pri sedanjej literaturi, prosvečenosti in zavednosti ne bi se dal naš narod z enim mahom zatreti, nego le po dolgem mučenji in preganjanji od vesi do vesi, od hrama do hrama uničevati in pokončavati, kar bi Slovencem in tudi držav na kvar bilo.

Pri utrjenji sedanje slovenske razkosanosti in tudi pri vredjenji narodnih kurij bi vsi državni in osnovni zakoni, med temi čl. 19., ostali nam prazne besede, ker se dobrot onih zakonov posluževati ne bi mogli; svobodnost osebe pri sužnjesti naroda ostala bi kričeč absurdum; pri nadaljevanji sedanjega stanja bi Slovenci figurirali samó v statistikah kakor narod; razkosani kakor sedaj, nismo neposredni členi države, niti prosti podložniki državi kakor enemu telesu, nego dvoji, troji služebniki dvojim, trojim gospodarjem, najme nadvladajočim narodom in potem šče le državi; brez narodnega zedinjenja smo narodni duh brez narodnega telesa, smo narodova senca, ne narod. —

Gospod! Slovenci imajo v Avstriji pravico, kakor celoten narod živeti, ker imajo svoje lastno, nepretrgano zemljišče. Pogledite na slovenske travnike, slovenska polja, vinograde, gozde, rudokope, vesi, sela, trge, mesta! To je več nego tisočletno delo slovenske dlani, slovenskega uma! Slovenci so te kraje posedli in prekrčili, oni so ta sela postavili; gradovi in cerkve, tržna in mestna ozidja so dela slovenskega znoja! Ako pa po načelih največih mislecev delo človeku pravico daje do tega, kar je izdelal, tedaj ima do vseh teh zemeljskih in mestnih proizvodov Slovenec polno pravico, izdelal li jih v svobodnem stanji ali v frankovskih okovih, in sme torej od države pričakovati, da mu ona ta posestva ohrani in obrani.

Pogledimo na veliko našo domovino Avstrijo, selišče tolikih in toli različnih narodov! Ako so po svedočenji povestnice okoli „Ostmarke", prvotne Avstrije,

kakor kristali okoli kristalove podlage druge dežele prirastle, bilo je to v največej méri delo slovenskega naroda, kteri je nekdaj vso zemljo po Noriku in po zapadnej Panoniji od zelenega Dunaja do sinjega Jadra, od retiških planin do ogerskih ravnin posedal. Kakor apno kamenje in opeko v trdni, nerazrušljivi zid spaja, tako je „notranjo Avstrijo“ slovenski znoj in slovenska kri zvezala in okrepila. Dokler Avstrija stoji, ima Slovenec pravico v njej po svoje živeti, ima pravico od Avstrije poroštev svojemu svobodnemu razvijanju tirjati. Delo za delo, pravica za pravico, ljubav za ljubav — to tirja med pametnim človeštvom zakon prirode, isto tirja Slovenec od Avstrije. Naši pojemi o državi so ti, da je država zavod, imajoč oblast, pravico tirjati, pa tudi obvezanost, pravico dajati; po naših pojmih je država dvostranska zveza in kdor pogodbo prelomi, ta je zvezo pretrgal in obojne dolžnosti preklical. Slovenec je dober Avstrijan; zato tirja od Avstrije svojih pravic; doseženje teh pravic bode Slovencem, bode pa tudi Avstriji v prid.

Gospod! Jaz menim, da se po lastnih svojih besedah ne morete ločenju Slovencev od svojih sodeželjanov in jih združenju v eno narodno celoto protiviti. Takih primérov političnega ločenja navajate Vi sami v svojej knjigi; takò sta se v Švajci kantona Appenzell in Unterwalden v starejših, in Basel v novejših časih na dvoje razločila, ker sta si po svojih političkih in verskih nagledih navzkriž bila; takó se hoče mesto Novi Jork iz svoje državice, in takó tudi Dunajsko mesto iz dolénje Avstrije izločiti. Ločenje štajerskih in koroških Slovencev od svojih sodeželjanov ne bi bilo tako gorjé, če se v pravej luči pogleda; ločitev bi obema strankama k hasnu bila. Kedar so sovražni si narodi ločeni, tedaj se tudi svobodneje in hitreje razvijajo nego po sili skleneni, in ker nobeden nobenemu ne gospoduje niti posluša, zato se po ločitvi najpreje sprijaznita; kajti sum in bojazen sta izmed njiju izginola. Takih primérov ima povestnica mnogo in ravno Avstrija bi vedela jih pokazati. Naj torej razborni in zares domoljubni možje naše ločenje od Nemcev priporočajo in zagovarjajo;

sej nas od naših deželjanov ne ločijo samo narodni, nego i politični, socijalni in čuvstveni nagledi.

Gospod! Slovenci imajo v sebi vse pogoje k samostojnemu narodnemu obstanku. Prvič presega jih število prebivateljstva mnogih avstrijskih kronovin, da ne omenim švicarskih kantonov, kterih nekteri bi se z „združeno Slovenijo“ ne mogli ni mériti. Drugič je slovensko zemljišče gledé na narodnost nepretrgano ter samo nekoliko neslovenskih osredkov šteje; čisto nemški kraj je edino kočevski na Kranjskem, ki pa je proti vsej slovenskej deželi maloznaten. Ta zemlja ima pri svojej legi za velikimi rekami in ob morji kakor pri svojih plodnih ravninah, rodnih in trtonosnih gričih in gozdnatih ter rudobogatih gorah vse pogoje narodonaselivne in samo - upravne dežele. Slovensko prebivateljstvo je zdravega, krepkega telesa, bistrega, ukaželjnega duha, delavno, v vseh umetnostih kakor mirnih tako vojaških dobro izurjeno. Tudi socijalne razmere so u Slovencev deželnej samoupravi ugodne, ker je več nego osem desetin slovenskega prebivateljstva samostojnih posestnikov, ktere lastno zemljišče redi; ker pri skoro popolnem pomenjkanji plemstva nij med slovenskimi stanovi velikih razločkov niti nasprotnosti, in ker je ves narod v tem oziru velikej rodbini podoben, v kterej se vsi smatrajo ravnopravne, nobeden gospodujočega. Da pa so take socijalne razmere dušnemu, telesnemu, državnemu in narodo-gospodarstvenemu razvitju ugodne, to so največi preiskovalci takih razmér n. pr. Sismondi, Rau, J. Stuart Mill i. dr. dokazali in znanstveno utrdili; prim. posebno V. knjigo Millovih del! Literatura slovenska je svojim detinskim letom davno vže odrastla; kajti je prva slovenska knjiga črez tristo let stara. Slovenski jezik je do tolike dovršenosti zobražen, da so ve-nj vže Šilerjeva dela in spisi starih Grekov prevedeni. Beseda mu je vže toliko opiljena in bogata, da se v deželskih zborih, učenih zavodih, viših učiliščih, na gledišćnem prizoru i. t. d. upotrebljuje, in književnost slovenska obsega vsakovrstnih knjig, po kterih se more Slovenec v vseh glavnih vednostih in umetno-

stih zobraziti. Evo vseh pogojev daljnega samostalnega narodnega razvitka! Vsa ta obstojateljstva dajejo Slovencu drznost in samosvest, lepše bodočnosti se nadejati. Ta bodočnost mu navdaja srce, ona ga tolaži v borbi za svoj obstanek, ona ga navdihuje ljubezni do samega sebe, ona ga spodbuja k obrazovanju in delu. V pretéčih Avstriji slučajih hoče narod slovenski združen biti, da si o svojem času svojo bodočnost tudi sam odločevati premore. Posebno v sedanjih časih mu od strani Nemčije žuga nevarnost; zató hrepeni Slovenec, svoj dom čem brže postavljen imeti, da se more v njem sovražnih neviht tem leže ubraniti.

Zató tedaj, ker sebe in Avstrijo ljubimo, želimo zedinjeni biti; zato ker smo duhom dorastli, hočemo zedinjeni biti; zató ker hočemo kakor narod živeti, moramo združenje zahtevati; zato ker smo proti Avstriji kakor državljani vse svoje dolžnosti spolnovali in jih šče spolnujemo, nam je Avstrija dolžna pogojev k samostojnemu narodnemu životu dati; zató pa, ker v edinem združenji narodno rešitev vidimo, nočemo razkosani biti, in ker bi nam narodne kurije le na pol pomagale, v sedanjej razcepljenosti nas puščaje, odvračamo take kurije kakor nam in državi nekoristne. Namestu da bi nam vlada in državni zastop kurije dajali, naj nas združijo: Zedinjena, samoupravna Slovenija v zveznej Avstriji, to je naše geslo, naš uzor! Vsi drugi pomočki narodnost nam ohraniti, so polovični, so nam pogibeljni, zoprni.

Pri tem skrbnem zavarovanji naše narodnosti pa spoštujemo vsako drugo narodnost in jej puščamo narodne pravice, ter se v tem obziru držimo besed našega največega pesnika, ka so „bratje vsi narodi.“ Ali prav zato pa tudi od drugih tirjamo spoštovanja naše narodnosti, in se na vso moč upiramo vsakojakemu je prikračanju in oskvrnjanju. Mi tirjamo veljavo svojega jezika pri vsem in svakošnem našem obrazovanji, ter materinski jezik za pravi učni jezik vsakega naroda smatramo ne odrekajoči pri tem velikim izobraženim svetovnim jezikom jih veljavnosti in koristnosti. Teh se bodemo ne-

prisiljeni učili, toda z večo gorečnostjo, nego sedaj prisiljeni.

Naše stojališče nasproti celokupnej državi je iz našega pritrjenja federalističnim načelom jasno. Mi nismo nasprotniki ustavnosti, a lažnjivej in samotržnej; mi nismo sovražniki pravej svobodi, a onej, ktera to krinko nosi, nasilstvo pa zakriva; mi se ne protivimo celokupnemu državnemu parlamentu, a samó popolen, na pravičnej volitvenej podlagi in od vseh avstrijskih narodov mora svobodno zbran biti. Ali naše krepko in in popolno sodelovanje v splošnih politiških zadevah se začne šče le z našim vstopom v kolo samoupravnih, osvobojenih in edinej državi, a ne drugim služečih narodov. Naj se nam dajo preje pogoji svobodnega politiškega delovanja, in gotovo ne zaostanemo za nobenim narodom.

Gospod! Po tem skromnem razvitji slovenskih želj in zahtevanij, ktere prav Vam razodeti se nam je dolžnost videla, prejmite od strani Slovencev zagotovljenje pravega in iskrenega jih poštovanja in bodite osvedočeni, da, ako bodete kedaj v gore razvitem in jim primérnem smislu blago in nehimbeno narodno prizadevanje Slovencev po priliki podpirali, da bode taka Vaša blagovoljnost pravici, prosvečenju in Avstriji v prid in korist, slovenskemu narodu pa v vedno hvaležni spomin na Vaše imé.

8.

Razne opazke.

(Nar. 1870. 9.)

„Héjsa, júheja, dideldidóm . . .“ to je blezo refrén dunajskih in cizlajtanskih „ustavovérnežev“; petorica ministerska je zmogla; ustav je rešen; pobito je slabodušno pomirjanje: nemštvo je zópet na konji; izginol je „fevdalni“ in „reakcijonarni“ mrk; Avstrija in liberalna era je na veke zagotovljena; kajti naš steber Jiskra je zo-

pet naš mož . . . . Takó prepevajo Jiskrini listi in lehkokrvni politiki. Ali pa so oni te zmage tudi varni? Ali je res v spomenici „petorice“ ona panacéa najdena, ktera obeta poroštva mirù? Ali so federalistični Slovani res osupeli? Ali so nenemški narodi avstrijski od svojih tirjatev res kaj ponehali? Ali zoperniki vsemu in vsakemu pomirjenju z nenemškimi narodi, recimo s federalizmom, res mislijo, ka so Slovanje po tej zmagi orožje položili in se utrnolima zvezdama Jiskre in Herbsta tudi vže poklanjajo? — Menimo da ne. Kaj hoče novo ministerstvo šče začeti, česar šče nij poskusilo? Posadni stan smo vže videli; prepovedanje taborov je vže navadno in vsakdenje; kračenje tiskovne svobode to so vže dolgočasne stvari. Kakovo novo orožje šče hočejo tedaj ministri poskusiti? Morebiti nove neposredstvene volitve v državni zbor? Tudi to šče ne bi bilo najhuje gorjé; ali do takih volitev je šče daleko. Ostane šče samo eno, česar pa „ustavovérni“ in „ustavoljubni“ ministri ne mogó brez nevarnosti in upora samih Nemcev storiti: namreč ustavne pravice same preklicati. Stanje avstrijske države se tedaj ne spremeni pod nadaljevanjem sedanjega ministérstva v ničem; upor pa veči raste in zunajnje zadeve niso v rokah naših ministrov (in tudi Beustovih ne), ker političnih slučajev k sreči ministri šče niso v najem vzeli. Pač pa se federalizmu vedno bolj bližajo časi; decemberski ustav vlada sedaj, a svet se suče in mi vsi ž njim. — „Reforma“ ima v zadnjem svojem številu zares važne in imenitne spise o Avstriji in federalističnem je presnovu. Ti členki, posebno oni od spisatelja „Oesterreichisches“ imajo tudi nas Slovence v mislih govoreči o „vseslovenskem“, kakor bi ga jaz imenoval, programu ter dokazujuč, ka se Avstrija ne sme samò po historičkih načelih prestrojiti, ker bi se takó Poljakom, Rusinom in Slovencem krivica godila, nego tudi gledé na vladajoče, ravno od Nemcev najbolj upotrebljeno, a ravno od njih najbolj tajeno načelo narodnosti. Sploh vidimo, da so vsi strastni in nestrpni pisatelji na strani centralizma, vsi mirni in objektivno pišoči branitelji federalizma. Tudi iz

tega znamenja zaključujemo, da je bodočnost naša; kajti nadutost, napuh in hudoba morajo se kakega dne v vsej nagoti pokazati in bankerotirati. Globoke ideje počasi, a zató tem gotoveje prodirajo.

9.

Provizorij in edino mogoča avstr. politika.

(Nar. 1870. 43.)

Novi predsednik ministerstva, grof Alf. Potocki pri izbiranji novih ministrov nij imel sreče. Mi se temu ne čudimo; na tako razvoženej cesti, kakoršno je „nova (zdaj pa menda vže stara) doba“ storila, je vsakemu ministerskemu nasledniku težko, državni voz naprej porivati, in ko bi tudi politiški Herkul bil, za kar pa g. Potockega nismo nikdar imeli. On je bil v področji svojega ministerstva jako delaven, jako marljiv in razumen mož; kar pa se jegovega politiškega delovanja tiče, ostajalo je ono najbolj na skrivnem. Potockega ime samo na sebi nikakor nij vže program, kakor je bilo n. pr. Jiskrino. Prvič zató, drugič pa ozirom na jegovo privrženost Bergerju, kteri je — kakor se iz memoranda menjšine ministerske vidi — hotel samó z novoizbranim, nikakor pa ne v čem prenarejenim državnim zborom naprej delovati, prorokujemo g. Potockemu, da bode težko dobil ministrov iz različnih državnih strank, temveč jedva iz birokratskih ali uredniških krogov. — Nam se to ne zdi najhujše gorjé. Pod medtemnim ministerstvom bode se vsaj narodom nekoliko one teže in stiske, ktero je publicistični jezik „zwangslage“ (klado) krstil, odleglo. Avstrijskim narodom je treba, da se neposredno med seboj ali vsaj po novih, prostovoljno od vlade poklicanih zaupnih možeh resno in z nova posvetujejo, kako naj bolje bode. Mi si želimo take medčasne dobe, takega provizorija, da se strasti položejo in narodi sami med seboj pogodé. K temu pa nij treba toliko Belkredijevega sistiranja, koli-

kor več avstrijskega patrijotizma. Kedar bodo vsi v njem edini, tedaj bode tudi „novejša“ êra, pred ktere pragom ipak stojimo, srečnejša, nego „nova“. V Avstriji izključivo nemško ministerstvo in izključivo nemški centralizem nij mogel do zdaj vajet obdržati, pa po našem skromnem mnenji tudi izključivo slovanska politika ne bi mogla brez nasilstev se držati. Edina mogoča avstrijska politika je taka, ki vsem pravico in vsem hasen daje. Take se avstrijski Slovani ne bodo nikakor odtegovali, in tudi avstrijski Nemci se ne bodo smeli. K takej politiki pa vede: nepristransko ministerstvo, izvenredni zbor brez sistiranja ustava in pravični novi volitveni zakoni.

10.

Svoboda tiska in Slovenci.

(Nar. 1871. 73.)

Vladinim organom, t. j. vladi, časniki niso več po godu. Rada bi jim pristrigla peresa, ko bi se to po zakonih tako lehko dalo. Vsaka stvar, i tako dobra, se zlo upotrebljuje; kako se „svoboda tiska“ ne bi? Tudi mi Slovenci od časopisov nemških mnogo škode in sramote prestajamo, ali tudi našemu časopistvu bi Nemci in nemškutarji (z birokracijo vred) lehko klicali: proč z vami! Zagovarjaje pogin drugim, ki sò proti vladi v sovražnem položenji, kopáli bi si svojo jamo po znanem prigovoru: „Kdor drugemu jamo koplje itd.“

Ako se hoče vlada — mi jej kakor prijatelji Avstrije svetujemo — hudih napadov z ene strani znebiti, z druge pa zavetnika imeti recimo federalistične liste, tedaj jej svetujemo, naj kaj izdatnega stori, ne samo lepih besed ponuja. Tedaj bode ona svojbina, ktera se vladinemu programu vsestranskega pomirjenja upira, omolknola. Naj se ministri ne vedejo tako licemérno, liki da so najostrejši zagovorniki kontumacirajočej in samožrešnej sistemi! Naj se vlada

nikar ne čudi, ako jo napadajo; za pridobitev federalističnih listov in strank itak g. Hohenwartu ni preveč mar, in tako se mu tedaj čisto dosedno godi, da mu niti eni niti drugi listi niso popolnom prijazni, samo da so eni bolj vroče, drugi bolj mirne krvi.

Žalostno je, da se nekteri, ki imajo najmenj vzroka, nasprotniki svobode tiska. Mi menimo ono nemško stranko, ktera ima dosti tožeb na sedanji ustav — sej jih mi Slovenci nijmamo menj tehtnih in važnih — ktera pa sama sebi podporo, na kterej edino sloni, podžaguje, nasvetujoč, prirodni consequens svobodnega tiska porote (jury), odpraviti. Porote v tiskarskih zadevah odpravljati se pravi svobodo tiska odpravljati, pravi se samega sebe lišati (opleniti) najboljše brambe, pravi se z zvezanimi rokama izročati se državnej oblasti kakor tožnici in sodnici, pravi se težko priborjeno pravico državljansko metati od sebe, pravi se v lice biti samega sebe.

Izliki, ka so porotniki krivični, ne pomagajo nič in niso resnični. Kakor nobena porota ne bode toliko brezvestna, da bi proti svojej prisegi in svojej vesti ali očito krivico za pravico ali pa očito nedolžnega spoznavala, tako se tudi na drugej strani nikakor nij bâti, da se od strastij, ki so na dnevnem redu, vseh dvanajst porotnikov da zvoditi. Na soglasje dvanajstih mož pri krivičnem obsojenji nij niti z daleka misliti. Tudi vladi se nij bâti, da se jej bode krivica godila; kjer dvanajst mož soglasno ne najde krivice v obtoženci, tam krivica gotovo ne more očita in brezdvojbena biti.

Skušnje, ktere je ravno „Slov. Nar.“ pred porotami prestal, nas potrjujejo v tem, kar smo gore v obče trdili. Bilo je pri drugej ali tretjej tiskarskej pravdi — vrsta tu nič ne dene —, ko je med porotniki gotovo večina takih bila, ki niso nobenega postranskega vzroka imeli, „Narodovega“ vrednika osvobojati, a ipak so ga sijajno osvobodili. Zakaj? Ker niso krivde na njem našli, in ker se niso od politične strastnosti dali voditi vedé, ka je svoboda tiska obča zadeva strank, ka gre tú za dr-

žavljansko pravico vseh, ka treba varovati svobodno načelo vseh strank brez razločka, — dokler z zakoni niso v nasprotji.

Mi ne živimo v Angliji, a trditi smemo, da vse, kar Angličani za svobodo tiska navajajo, tudi nam, sploh vsakemu človeškemu družtvu velja. Brez svobodnega tiska — tudi nij si misliti svobode; ako bi v šče tako samovladnej državi samovladar v edino svobodo tiska privolil porote uvedši, tedaj si državljani z edinim tem pripomočkom lehko vso in vsako svobodo priborijo.

Resnico teh stavkov dokazovati nij odveč, kakor nas žalibog skušnje učé. Zató se hočem sklicati na znanega Juniusa, kteri je po svojih „pismih“ po svem izobraženem svetu znan, kteri na nekih mestih („angličanskemu narodu“) piše: „Zapišite si v svoje duše, vaši otroci naj se tega na pamet učé: da je svobóda tiska paladium (ščit) vseh državljanskih, političnih in vérskih Vaših pravic.“ Dalje piše (v „predgovoru“): „Svoboda tiska je edino pribežališče pred krono, kedar nobenega moža ne bi bilo, ki bi za narod prosto govoriti se drznol.„ In iz „Lolme-ja“ navaja Junius to-le mesto (ravno tam): „Ako bi svobodi tiska mogoče bilo, v despotičnej deželi živeti, tedaj bi edina ta svóboda v stanji bila, oblast vladarjevo zajeziti.“ Tem, ki zahtevajo, naj tisek državni uradniki brez porot obsojajo, Junius (ibidem) odgovarja: „Ako porotnikom ne zaupamo, hočemo-li opravilo sodnika in porotnikov, ktera dva sta po ustavu tako modro ločena, zedinjeno višemu sôdu prepuščati? So-li sodniki visokega sôda morebiti brez menjše strasti in pristranosti, nego dvanajstero kmetov, meščanov ali plemičev, ki so po zakonu iz vsega okraja vzeti?“ —

Vsak nepristranski in svobodomiselni človek mi pritrdi, da bi za svobodo tiska najhuje in najslabše bilo gosposkam jo popolnoma prepustiti. To naj pomislijo oni, ki imajo svoj sedanji uspeh edino svobodi tiska, dosledno porotam, zahvaliti. Mi Slovenci vemo, kaj

imamo do sedaj porotam zahvaliti; brez njih bi morebiti vže mnogoterega slovenskega lista ne bilo! Zato in ker smo o dobroti porot prepričani, protivimo se vsem nakanam, na to merečim, časopise in z njimi javno mnenje c. k. sodnikom izdati, želé temveč, da bi se svoboda tiska šče le pomnožila, ne pa prikratila. Brez svobode tiska zapadla bi Avstrija v čase Metrnicha in Bacha; ali nebojimo se tega; enkrat vzeta povrnola bi se ta svoboda desetkrat.

11.

Beseda,

govorjena v konserv. družtvu v Mariboru 19. marta 1871.

(Slov. Gosp. 1871. 13. 14. 15)

Gospoda! Denes stopim prvikrat na politiško govòrnico, in Vas prosim, sprejmite ta in prihodnje moje korake s svojo prijaznostjo!

Možje! Bilo je l. 1868, v deželnem zboru gradčkem, pri onej priliki, ko se je govorilo o pismu Jegovemu Veličestvu, presvitlemu Cesarju, v onej imenitej seji, ko so naši slovenski poslanci, gg. Herman, Vošnjak in Prelog novo dobo slovenske politike naznanili in slovansko in poleg avstrijsko zastavo visoko povzdignoli. V tej pomenljivej seji je naše poslanee podpiral neki mož, rodom Nemec, imenom baron Boul-Bernberg, ki je v svojem kratkem, a jedernatem govoru ves črtež bodoče avstrijske politike načrtal, kteri črtež dobiva tudi od dne do dne več veljave. Izustil je imenovani g. baron med drugimi te-le proròške besede: „Tlačena, mnogograjana konservativna stranka bode konečno svojo veljavo dobila. Preteča ker odrinena plemena slovanska posameznih deželskih skupin morajo prej ali slej kakor ravnopravna stopiti na prednje mesto, in čem preje se to zgodi, tem preje pridemo do sloge.“ In tudi o bodočem presnovu ustava je rečeni gospod izustil imenitne

besede na konci svojega govora rekši: „Le v prirodnej, na historičnej podlagi stoječej federativnej osnovi, v zastopih po neposrednih volitvah in v čem nižej volitvenej podlagi vidim poroštva, da se naša država ohrani in z nova opomore.“

Možje! Izmej politiških porokovanij tega moža vidimo prvo zvečine izpolnjeno: konservativna stranka se je izza leta 1868. v nepričakovanej meri očvrstila in razširila. Ona raste na Tirolih, v Voralbergu, na Avstrijskem, na Moravskem i na gornjem Štajerskem. Na Štajerskem je do novega leta bilo okoli 80 političnih družtev, a med njimi samo 21 nemško-liberalnih, z novega leta pa se konservativna družtva tudi po južnem Štajerskem množé.

Ker k tem družtvom tudi naše pripada, ki ima denes svoj 5. obči zbor, in ker celó izobraženih ljudij mnogo nijma pravega razuma o njih, zato naj mimogredé, ker je nujno, o namérah takošnih družtev nekoliko povem.

Takovo družtvo kakor naše, ima naslov konservativno družtvo. Konservativno, to pomenja toliko kakor hranilno ali udržno, ker si kakti zadačo nalaga, nektere podlage državnega in družbinskega življenja ohraniti. Te podlage pa so tem družtvom trojne, sveteče jim, v temnih in burnih časih na pôt liki tri svitle, prijazne zvezde. Prva teh zvezd je pozitivna vera. K obstanku in v podporo je krščanskim državam, kakoršne so skoro vse evropejske, pozitivna vera jako potrebna.

Druga zvezda konservativno-političkim družtvom v Avstriji in po Slovenskem je ohranjenje avstrijske države. Avstrija je ne samo različnim narodnostim, ktere se nočejo v druge potopiti, potrebna, nego jé zadača in naloga je evropska: ona ima ravnotežje evropsko braniti. Da pa bode to mogla, treba jej, da se na podlagi vsestranske pravičnosti presnuje. Pravica je podlaga in poroštvo Avstriji, in za tako Avstrijo delajo konservativno-politiška družtva, v kterih ima patriotizem avstrijski svoje varno zavetje. O potrebi Avstrije je pri Slav-

janih avstrijskih eden glas, (ugovori na Ogerskem so redki in izjemni), in temu glasu je slavni Palacky podal pravi izraz rekši: „Ko bi Avstrije ne bilo, trebalo bi jo vstvariti“. Teh mislij dišejo tudi vsi govori v konservativno-političkih družtvih, kolikor jih Astrija šteje. In tretja, nič menje bliščeča in prijazna zvezda tik prve in druge, je ravnopravnost slovanskih in sploh vseh narodov v Avstriji gledé na jezik in gledé na politične pravice. Z avstrijsko in katoliško idejo je narodnostna v tako ozkej zvezi, da si prvih brez nje niti misliti nij. Pomen „katoličana“ na ravnost tirja pravičnost vsakej narodnosti.

Ozirom na te težnje, kterih se naj bi konservativna družtva nepremično držala, posebno pak zavoljo občenja s prostim narodom mogla bi ona Slovencem mnogo hasniti.

Kar zadeva federativni presnov Avstrije, ki se vže dolgo pripravlja; kar nizki cenzus in volitveno pravico in kar ravnopravnost vseh narodnostij zadeva, to so stvari, o kterih šče dnes ne moremo izreči: izpolnile so se. Posebno ravnopravnost, t. j. enaka pravica vseh narodov v socialnem in političnem oziru nij se šče razve malih ponehov Poljakom in Čehom vresničila; in oni glasoviti členek decembrovega ustava, ki se pri nas tolikokrat na obrano kliče, obrača se ravno proti nam, v naš kvar. Da se od svojega početja, t. j. od leta 1867. do nastopa novega ministerstva, nij v dejanje prevedel, to nam najbolje program novih ministrov priča, ki obečajo „da bodo državne osnovne zakone, zlasti XVIIII. členek o splošnih državljanskih pravicah popolnem izvrševali, ne samo po besedah, nego tudi v jega duhu.“ To zagotavljanje nam vsaj toliko kaže, da je tudi v najviše kroge prepričanje prodrlo, ka je do zdaj ravnopravnost samo „lepa beseda“, samo „obljubljena dežela“ bila.

Kedar človek sliši, kako se nam ravnopravnost vedno na polna usta in na vso sapo obeta, izvršuje pak niti za las, tedaj se nehoté na onega znanega Tantala

zmisli, ki je, kakor stari Greki pripovedujejo, za grehe tega sveta na onem moral do brade v vodi stati; in kedar si je hotel žejo ugasiti, vselej je bežala voda izpod jegovih ustnic. Tako se godi nam Slovencem pri obečanej ravnopravnosti!

Ko bi rajni Slomšek šče živel pa videl, kako se za ravnopravnost borimo, pa je niti najmenjši kos ne dobimo, lehko bi zložil na stari napev novo pesem: Preljuba ravnopravnost! Oj kje si doma?" Povsod je iščemo: na taborih, po družtvih, po deželnih in državnih zborih, v Mariboru, Gradci, na Dunaji, ali od nikod se ne prikaže; vidi se, kakor da v samih ministerskih programih sne pravičnega senja!

Ali vidim v Vas nastajati resno vprašanje, imenitno vprašanje: Kedaj pa pridemo enkrat k ravnopravnosti? Kedaj bodemo državi toliko veljali, kakor Nemci in Ogri? Kedaj bode slovenski groš v Avstriji toliko veljal kakor nemški? In je-li kakov pot, ki bi nas privedel v tempelj ravnopravnosti? Na ta vprašanja mislim kratko odgovoriti.

Ravnopravnosti državljanskej se godi kakor vsakej drugej pravici; ako je vedno in krepko ne tirjaš, ne dobodeš je nikdar. Povestnica občna in povestnica avstrijska nas uči, da se pravica državljanska deli samo po stanovitem tirjanji. Nastopimo i mi ta pot! Tirjajmo pravico svojega naroda povsod, kjer je prilika, z vsemi sredstvi, kolikor jih zakoni dopuščajo. Tirjajmo ravnopravnost pri občinskih in okrajnih zastopih; tirjajmo jo v raznih zborih; tirjajmo jo po družtvih; tirjajmo jo narodne poslance si voleč, tirjajmo jo od vseh gosposk, od najnižih do najviših! Trkajmo in odpre se nam! Trkajmo tudi denes glasno na vrata ministerstva in izrecimo glasno: „Vlada, daj nam celo, nepokaženo, popolno ravnopravnost!"

Ker bi nas pa predolgo mudilo, ko bi dnes vse svoje želje in zahteve gledé na ravnopravnost ministerstvu naznanjali, hočemo se dnes samo o školskih zadevah

posvetovati in zavoljo nekterih šol svoja tirjanja stavljati, prepuščaje druga drugim časom.

Možje! Kedar Slovenec o šolah sliši in se našega nekdanjega šolstva spomni, čudne misli in čudni občutki mu rojijo po glavi. Nikjer se naša narodnost, nikjer se naš jezik, nikjer se naš dušni razvoj in naša bodočnost nij bolje žalila, nego baš v šolah. Človek se mora zares čudom začuditi, da je kaj takega mogoče bilo. Sveti dar jezika, največe blago človeštva, ktero ga loči od živali, teptala je pri nas človeška neumnost, in marsiktera šolmešterska glava se je na vse pretrge trsila vstvarjenje božje previdnosti popravljati! Mnogo primerov, kako se je nekdaj v šolah, in morebiti šče sedaj kje, naš jezik grdil in posmehoval, nam je slovensko novinarstvo razkrilo, in šče več takih je hvala Bogu! našej književnosti neznanih. Naj Vam samo dva povem! Rajni dr. Toman, mož blagega in rodoljubega srca, pripovedal je na Dunaji v državnem zboru, l. 1869. v 190. seji, ka so za jega mladih dnij otrokom, ki se niso mogli hitro nemških besed naučiti, verige s pripetimi kroglami na roke obešali, dokler se niso nemški za silo naučili, in so nekterim otrokom tudi tablice na vrat obešali, napisane: windischer Esel (slovenski osel). Možje! to je govoril dr. Toman očito, pred vsem svetom, v obraz ministrom in nemškim poslancem. Odvrnimo se od onih gnjusnih vrtoglavostij in drznih pregreh na zdravo pamet in božje zakone! Trsimo se temveč, da takim časom kmalu odklenka, da se take nesramnosti našej narodnosti in našemu jeziku ne delajo nikoli več.

O šolstvu govoreč, trebalo bi mi tudi o novih šolskih zakonih govoriti. Da tega ne storim, kriv je pičli čas, ker se imamo o šolskih predlogih ministerstvu stavljenih posvetovati. Morebiti šče pride temu čas. Samo dvoje mimogredé omenim, prvič da je zakon o ravnopravnosti našega jezika z Dunaja do Drave in Save medpotoma v Muro padel; in drugič, da so ti zakoni v nekih ozirih predragi.

Pogledimo na novi šolski red! Najniža vrsta šol

je tako imenovanih narodnih šol (Volksschulen) pri farah, v kmečkih občinah; one sostajajo navadno iz treh razredov. Za temi prihajajo mestne šole (Stadtschulen), kteree imajo po tri in po več razredov, n. pr. po 5 ali celo po 8, in se imenujejo meščanske šole (Bürgerschulen). Više vrste je srednja šola (Mittelschule), h kterej pripada latinska šola ali gimnazija (Gymnasium) realna šola ali realka, in pa zmes obeh dveh v enej, realna gimnazija (Realgymnasium). Realna gimnazija ima mnogo prednostij: dečkom se nij treba koj s početka za to ali ono šolo odločevati, nego šče le v tretjem letu; naukov se uči več nego v samej gimnaziji ali v samej realki in državo realna gimnazija menje stojí, nego gimnazija in realka vkupe. Cela gimnazija, t. j. z ósmimi razredi je v Mariboru in v Celji; cela realka v Mariboru, realna gimnazija pa na Ptuji, a samo niža, s četirimi razredi. Posebno učilišče je učiteljsko pripravnišče (Lehrerbildungsanstalt) t. j. šola, v kterej se učitelji za narodne šole izučujejo. Taka šola je za vse spodnje Štajersko samo ena, v Mariboru.

Zdaj pa se vpraša: Ali so te šole Slovencem primerno in koristno vredjene? — Vsak šolstvo bolj nego od zunaj ali po drugih poznavajoči mi pritrdi: vse te šole niso tako vredjene, da bi Slovenci od njih popolnega prida imeli. In zato ne, ker se razve nekterih narodnih šol v njih izključivo z nemškim kakor učnim jezikom podučuje, slovenščina pa je iz njih izpahnena, kakor da bi na spodnjem Štajerskem sami Nemci prebivali, Slovencev pa ni sluha ni duha ne bilo. Taka vredba pa je Slovencem popolnoma neprikladna in jih pridu protivna. Tudi je to, da je iz teh šol slovenski jezik kakor učni jezik izključen, Slovencem velika sramota. Ali veste, koliko je na spodnjem Šlajerskem Slovencev in koliko Nemcev? Če najniže čislo Slovencev postavimo, kar je le mogoče, in največ Nemcev, tedaj pride na spodnjem Štajerskem na vsakega Nemca najmenj po šestnajst Slovencev. Taka bi bila števìlska razmera, ako bi vse prebivalce Celja, Maribora in Ptuja

Nemcem prištevali, kar pa bi gotovo krivo bilo, in ko bi z druge strani v nemar puščali število onih Slovencev, ki v gradčkem okraju stanujejo. Nij li to v nebo vpijoča krivica, če izmed vseh srednjih šol na spodnjem Štajerskem niti edna nij slovenska? Ali se ne pravi to popolnoma pristransko delati, če peščica Nemcev vse šole za se jemlje, Slovencem pa nijedne ne pripušča?

Kvar pa od tako vredjenih šol Slovencem prihajajoč je tako duševen kakor denaren. Med tem, ko nemški otrok v šolah z vsega početka vse razumeje, mora se slovenski šče le nemškega jezika učiti, in kedar Slovenec nemško národno šolo izdela, nij se ne nemščine prav naučil ne drugih naukov, Nemec pa je iz šol obilo več znanja v življenje prenesel, da! Slovenec se je jedva prav čteti naučil! Zdaj pa se naj pomisli, kako škodo trpijo Slovenci od čisto nemški vredjenih šol. Nij tedaj čudo, če Slovenci sploh niso tako izobraženi kakor Nemci, če si Slovenci v življenji menj znajo pomagati kakor Nemci, če se Nemci od nas živijo in od nas bogatijo. Pomisleč, kar Nemci sami trdijo, ka so Slovenci dobro s talenti obdarovani, moramo našo nevednost in nezmožnost edinim šolam pripisovati; Nemcem so vstvarjene v prid, Slovencem v škodo. Kako bistro in hitro bi se Slovenec v svojem jeziku učil, ko bi šole pametno bile vredjene, to je, v slovenskem jeziku! Tako tudi tirja zdrava pamet, in povsod drugod po svetu se mladina v svojem jeziku podučuje; samo pri nas mora narobe-svet biti.

Možje! To ne smeje delj časa ostati; to se mora kmalu premeniti; ako ne, naše ljudstvo bode vedno bolj ubožavalo; naš trud, naše delo, vse naše prizadevanje ostane brez sadu, brez prida, brez uspeha; mi zaostanemo popolnoma za svetom in na zadnje postanemo delavci v tujem vinogradu.

Da se bode naša mladina mogla v narodnih šolah po slovenski s pridom podučevati, treba nam takih učiteljev, ki bodo znali po slovenski nauke učiti. Ako učitelj sam ne zna mladini povedati, kar sam zna, odkod

se bode mladina kaj naučila? Kako hoče narodni učitelj deco zemljepisa, prirodopisa, kmetijstva in gospodarstva učiti, ako se nij sam v teh naukih po slovenski učil? Kako hočejo učitelji novemu šolskemu zakonu zadostovati, ki toliko predmetov zaukazuje, ako ne znajo otrokom vsega tega prav po slovenski dopovedati?

Zdaj pa pogledimo, kako se naši mladi učitelji tu v svojem pripravnišči podučujejo! Ravno tako, kakor da bi imeli tja v Šlezwig-Holstajn, ali pa v Hessen-Kassel v službe priti. Izrecimo dnes glasno: To nij praktično, to nij koristno ne Slovencem ne učiteljem samim! ter se obrnimo k ministerstvu in tirjajmo, naj se prihodnič učitelji takó podučujejo, da bodo vseh naukov tudi po slovenski dobro se naučili!

Ravno tako malo koristno je sedaj nauk v naših srednjih šolah, v gimnazijah in realkah, vredjen. Škoda, ktero naši študenti v teh čisto nemških škólah trpijo, je velika in razna. Najprvič morajo se z nemškimi dečki pri učenji skušati, kakor da bi vže nemščino znali; tako pa se jim prigodi, da konci leta nemški deček več dobička od uka posneme kakor pa slovenski, ki pogosto samo zavoljo neznanja nemščine v tistej šoli zaostane. Meni, ki to skušanje leto za leto gledam, zdi se to ravno tako, kakor da bi se oba dečka v tekanji tekmila: nemški dečko bi bos tekal, slovenski pa v cokljah.

Druga škoda, ktero pri tem nejednakem tekmenji roditelji učencev in oni sami v denarnih zadevah trpe, je enako krivična. Koliko nepotrebnih troškov dela to slovenskemu ljudstvu leto za letom!

Tretja škoda pa, po mojih mislih slovenskemu narodu in državi največa, je, da se pri tem skoz in skoz nemškem podučevanji marsikteri slovenski mladeneč svojemu ljudstvu izneveri in neki skaženi spak postane, ki nij ne ptič ne miš, ne Slovenec ne Nemec. Iz takošnih netopirjev nastajajo potem polumožje, ki, ne da bi svojemu narodu čast delali in k zbolšanju mu pripomagali, le ravno svoj lastni rod zatirajo in mu rane sekajo! Ravno ti ljudje so največ krivi, da naš narod ne napre-

duje, da Avstrija hira, da nij zdravega razvitka v tej državi, ker renegati različnih vrst, ker možakarji brez možkega značaja vse zavirajo, kar je prirodno, kar Avstriji pristoji, kar jo edino zdržati more. Zato tirjamo dnes glasno od ministerstva, ki si je ravnopravnost za geslo vzelo: Dajte nam pravih srednjih šol, dajte nam slovenskih šol, napravite nam tu v Mariboru vsaj nižo realno gimnazijo! Sej smo vže dosti splačali za naučne zavode; dajte nam enkrat povrnila za izmetane stroške!

Možje! vže enkrat se je za tako šolo prosilo, ali v Gradci so prošnjo zavrgli, in veste zakaj? Zato, ker so prosniki tirjali, naj bi se v tej slovenskej realnej gimnaziji tudi nemščina obilno podučevala! Možje! s tem se nedajmo motiti. Mi tirjajmo šče enkrat in recimo na ravnost, da, ako nam se taka realna gimnazija dá, naj se v njej tudi nemščina kakor učni predmet in to prav obilno in pridno podučuje. Mi Slovenci dobro poznamo potrebnost nemškega jezika in ga zato tudi slovenskim učilnicam priporočamo kakor učni predmet, nikakor pa kakor učni ali podučevalni jezik. Zato izrekam denes očito in pred vsem svetom, da so oni ljudje lažnjivci in opravljivci, ki Slovencem očitajo, kakor da ti nemščino zaničujejo ali zabranjujejo. To nij res! Le na svojem mestu in v pravej meri, o pravem času in po pravem poti se mora pri Slovencih učiti, ne pa z vsega početka, tako rekoč s kijem v glavo vbijati.

Možje! Ako hočemo, da se naša mladina v gimnaziji s pridom in z uspehom uči, treba je, da ona v to šolo vže nekoliko pripravljena pride. Zato so celó v takih deželah, ktere po svojem šolstvu slujejo, gimnazijam pripravno šolo (Vorbereitungsschule) prideli. Takošne pripravne šole (pripravilnice) so vže na Virtemberžkem, v Nürnbergu in tudi na Dunaji pri tako imenovanej akademijskej gimnaziji. Ministerstvo naše je tudi vže dvakrat nalog dalo, naj se takošne šole osnujejo, kjer bi jih trebalo. Možje! ako stanje naših kmečkih šol kakor tudi mestnih presodimo, pritrditi moramo, da je takih šol v Mariboru gotovo šče bolje treba, nego na

Dunaji! Ako tedaj za našo gimnazijo pripravno šolo nasvetujemo in to z enim letnikom, tedaj nismo nič pretiranega zahtevali, temveč celo nečesa, kar je neobhodno potrebno. Sej Vam je znano, s kako ljubeznijo so mariborski mestni očetje slovenščino iz mestnih svojih šol izpehnili! Naša mladina iz njih v gimnazijo nikakor ne prihaja dovolj pripravljena; z eno besedo, pripravne šole nam je treba.

Možje! To so v kratkem naši nasveti. Boljših šol, pripravnejših šol nam je k napredovanju, k blagostanju, k národnej sreči neobhodno, neodložno potreba, kakor ribi vode. Zato nikoli ne ponehajmo, dokler primernih učilnic ne dobodemo! Delajmo vedno za narod, brez preneha in brez straha, krepko in uztrajno!

12.

Beseda,

govorjena v kat.-tiskovnem družtvu v Mariboru 12. aprila 1871.

(Doslej nenatisnena.)

Slavna gospoda! Vrli rodoljubi!

Začuvši glas o ustanovljenji tiskovnega slovenskega družtva tu v Mariboru niste se dolgo povpraševali: jeli bi ravno to mesto prikladno bilo takemu občeslovenskemu družtvu, nego ste radodarno, motréči na edini narodoljubni smoter družtva, pomočno roko mu ponudili. Naše družtvo nij kakor kat.-politično mestnega, lokalnega značaja, nego je občeslovensko, sezajoče vže zdaj črez vse slovenske in tudi črez sosedne krajine, podobno družtvu sv. Mohora in slov. Matice, a različno od imenovanih v tem, da družtvo sv. Mohora vérsko in obče podučno, Matica pa izlasti učeno slovesnost goji, med čem si tiskovno družtvo zadačo nalaga, sosebno politične spise izdajati ter slov.

ljudstvu na ravnost k političnej izobraženosti dopomagati. **Tiskovno družtvo je tedaj politično družtvo, deláje politiko s pomočjo knjigotiska.** Gospoda! mnogoteri se je morebiti povprašal: Ne bi-li morebiti bolje bilo, da si tako družtvo v Ljubljani, v središči Slovenije, svoj sedež postavi? Mnogemu se je morebiti celó misel na pamet vrivala: Je-li Maribor tudi sposoben kraj za takovo družtvo? in more-li družtvo tu ustanovljeno dovolj srčno in z dostatnimi močmi na polji slov. politike delati? Da! jaz segam šče dalje suméč, ka se morebiti iz marsikterega mesta na Slovenskem z nepreveč prijaznim očesom na to podvzetje gleda. Tem in takim sumnjam, gospoda, je treba ranega odgovora, kar je namen sledečih besedic.

Gospoda! ogledimo si Maribor sam na sebi! Mesto se povekšuje, okrašuje, nárašča v nenavadnih razmérah. Samo eden primér: v enem desetletji je število prebivateljev od 6000 na 13.000 poskočilo. Sim se stekajo obilni pridelki rodne in plodne okolice; venci goric in holmov, obdajajočih ta kraj, rodijo vina za dom in izvožnjo v obilnej meri; sim prinaša plovna Drava lesne in rudne zaklade iz štaj. Podravja in bližnje Koroške; Mariboru železnice odpirajo ogerske žitnice in hrvatske pivnice, tako da se v mariborske zaloge zlivajo zemski prirodki četirih dežel kakor v splošno skladišče, iz kterega je potem trgovina v zamembo pošila z obresti in pridom severu in jugu, vzhodu in zapadu. Maribor je prvo trgovinsko mesto za valovi Drave.

Pri srečnej in vsakemu razvitju ugodnej svojej legî pa je Maribor tudi v drugih ozirih prvo in največe mesto na slov. Štajerji. Poleg trgovine nikjer na južnem Štajerji nij toliko obrtnijstva, nikjer več podvzetnosti, nikjer več gmotnega in dušnega kapitala. Maribor prevaguje vsa druga spodnje — štajerska mesta po čislu učnih zavodov, širečih obrazovanje med prosti narod. Tu stoji staroslavna gimnazija, nova popolna realka, tu je bogoslovnica, sim je pomeščeno obrazovališče selskih učiteljev, tu je osnovana slovensko-nemška uzorna in

vadna učilnica, tu vinarstvena šola, tu je raznih učilišč posvečenih prvinskim naukom za dečke kakor za déklice. Tu je preimenitni vladikin in vladikovinskega svèta sedež. Evo, gospoda, najrazličnejših polug in pospešil prosvečenju in obrazovanosti!

Gospoda! ako se vzeme v poštev, kolikemu pridu, pa tudi kolikej pogibeli so lehko prednosti tega mesta slovenskej narodnosti, tedaj se bode popolnoma razumelo, zakaj se je naše družtvo ravno tu osnovalo. V Mariboru, stoječem na slovenskej zemlji, treba priboriti Slovencu čestnega narodnega obstanka; v mestu, okroženem in pretkanem z slovenskim življem treba Slovencu čestnejši dom si postaviti; od trgovine, kterej ravno slovensko obivateljstvo daje pospeh in razcvet, treba tudi Slovencu svojega deleža in dobitka; z eno besedo, v Mariboru treba ne samo spečo narodnost slovensko vzbuditi, nego tudi važno politično mesto jej priboriti. Pomislivšim, ka je čest. kapitel naroden, ka tu v mestni zastop vže najmenj 50 čisto narodnih glasov in to v prvem in drugem volitvenem razredu voli, ka tu živi razve onih šče mnogo čestnih rodoljubov slovenskih: mladih trgovcev, obrtnikov, umetnikov i. t. d., vidi se jako mogoče, slovenskemu življu tu ono važnost pribaviti, ktera Slovencu na svojih tleh pristoji. Vrh tega pospešujo tu razna narodna družtva: kat.-pol., čitalnica, tiskovno družtvo; potem slovenska lista: „Nar.“ in „Gosp.“, in razni slov. pisatelji vedno veče narodno gibanje. **Tu je zbrano mnogo izvrstnih narodnih močij, ktere bi nasprotni nam živelj lehko v tmino potisnole; le složnega, vedno živega političnega delovanja treba!** —

Ali . . . gospoda, jaz čutim, da dnes vže dolgo zborujemo; mračiti se je vže jelo in mnogega kliče domovje. Zato ne vem, ali bi nadaljeval dokazovanje, kako važen je Maribor tudi za druge Slovence. Samo, ako bi Vas volja bila, hotel bi nadaljevati. (Glasovi: Le nadaljujte! Le naprej! naprej!) Ako Vas je tedaj volja, ka nadaljujem, (Klici: da! da!), tedaj hočem to z Vašim dovoljenjem storiti.

Rodoljubi! Prijatelji!

Politika velikih držav kaže, da se one nikakor ne zadovoljujejo z notranjo svojo močjo, nego da svojo varnost včasih daleč od svojih mej iščejo. Takó Angliji nikako ne zadostuje odločenost jenih zemelj od bojaželjnega kontinenta, da ne bi veče varnosti v oddaljenem posestvu Gibraltarja, Malte, sueškega kanala iskala. Tudi Rosiji ne zadostujejo krépostí (trdnjave) za Črnim morjem, da ne bi smatrala posestva bósporskih in dardanelskih ožin kakor pogojev svojemu svobodnemu kretanju, za čega delj tudi prijateljstva s Turčijo išče, dokler se časi ne spreobrnejo.

Tudi Slovenija, ako smejemo malo velikemu prispodabljati, ima sveto obvezanost, svoje meje na nevarnih mestih braniti; in ena takih mej je Maribor. Tu se najodločneje srečavata slovenski in nemški živelj; tu je meja med južnim slovanstvom in nemškim svetom; lega mariborskega mesta lehko evropejske važnosti postane. Maribor je po svojih gore naštetih lastnostih zaslomba vsemu južnemu Štajerju; on je zaslomba tudi južnemu Koroškemu, s kterim je v najožej narodnej zvezi. Naši nasprotniki poznavajo pomen tega torišča; jim velja za „Wacht an der Drau“; tu se oni vtaborjujejo svesti si svojega „poklicanja“. Ravno takó pa se vtaborjujejo v Mariboru tudi Slovenci. Eden teh taborov bodi naše tisk. družtvo! Torej Vam kličem, Slovenci po Kranjskem, Koroškem, Primorskem: Mislite na svoje severne mejaše! Mislite na severno svojo trdnjavo! Naša varnost, Vaša varnost; naša izguba, Vaš pogin; kajti, ako se ta severni jez pretrga, vlije se nad Vas vsa razuzdana „severna povodenj“. Zatorej složno, krepko, edinostno!

13.

Beseda,

govorjena v slov. političnem družtvu na Laškem 6. avg. 1871.

(Slov. Gosp. 1871. 33.)

Možje! Vi ste si težko, pa pohvalno breme naložili osnovavši in podpiraje slov. pol. družtvo v prelepej in po svojej razumnosti slovečej savinjskej dolini. Dovolite mi, da Vam pri tej svečanosti nekoliko besed o pomenu, važnosti in delavnosti pol. družtev povém!

Možje! Konservativno-politična družtva so Slovencem šče nova prikazen. Do novejšega časa smo imeli „čitalnice“, „bralna družtva“, tudi vže „politična družtva;“ prva v povzdigo narodnega življenja v družbi, druga v brambo národnih pravic; ali v novejšem času so se tem šče pridružila družtva, kterih naloga je: tudi vero naših dedov in prednjikov proti neverstvu braniti in tako zdravo odgojo našega národa škodljivim, tako imenovanim liberalnim poskušnjam nasproti rešiti. Konservativno-politična družtva dosegajo tedaj dvoji namen: prvič so politična družtva pečajoč se s politiko sploh; drugič so katoliška družtva za obrambo naše katoliške vere. Nekteri ljudje čisto krivo sodijo o teh družtvih, ka postavljajo rimsko in katoliško politiko na mizo, narodno pa za peč. To nij res, temveč ravno katoliška družtva prav krepko zagovarjajo národne pravice, budé v ljudstvu národno zavednost, kakor so to mnogokrat v dejanji vže pokazala. Slovenska konserv. družtva tedaj so in ostanejo skoz in skoz narodna družtva.

Prvo, s čem se konserv. družtva bavijo, je politika. Kaj je politika? Politika je upravljanje splošnih del t. j. takih del, ktera zadevajo cele dežele in narode. Od upravljanja teh občih del in od načina, kako se ono opravlja, zavisi sreča in nesreča države, kar mi Avstrijani predobro vemo in čutimo. Ko bi naša avstijska politika boljša bila, godilo bi se nam vse bolje; ne

imeli bi toliko državnih dolgov, toliko državnih stroškov in ne živeli bi v tolikem nezadovoljstvu in v tolikih nevarnostih pred zunanjimi državami. Vsak deržavljan mora politikovati, ako hoče, da je država srečna; kdor se politiki izogiblje, hoče reči: meni je vse jedno, ali se dobro ali slabo z državnim denarjem in z našo krvjo gospodari. Tak človek je sovražnik sebi in sovražnik državi; taka nemarnost in zanikernost je največ kriva, da pri nas gospodujejo ljudje, ki nijmajo blage volje in ki vse na robe obračajo. Dobro si pomnite, možje: kjer se dobri odtegujejo politiki, tam hudobni gospodarijo. Nikar tedaj zaspani ne bodimo!

Pogledimo pa zdaj, kakova bodi naša politika? Ker je naša sreča in nesreča s celo državo ozko zvezana, zatorej moramo pred vsem za prid, za obstanek in za blagostanje svoje države, Avstrije, skrbeti. Res, da šče ne uživamo v njej popolnih narodnih in političnih pravic; ali, če bog Avstrijo ohrani, nij nas strah, ka ne bi tudi mi prišli do svojih pravic. Obstanek Avstrije nam je potreben, in če je ta ljubezen naša tudi koristoljubna, vendar pa je ravno zavoljo tega tem živejša. Nasproti „deutschnationalcem“, ki kakor zaljubljenci gledajo v Prusijo, nasproti nemškutarjem, ki našej državi ne pripuščajo, da bi prišla do zaželenega miru, in nasproti našim zunanjim sovražnikom, ki hrepené po koščekih naše zemlje, zakličimo navdušeno: Bog ohrani našo državo! Živila Avstrija!

Naša politika pa mora tudi narodna, slovenska in slovanska biti. Našim političnim društvom zadača mora biti: ošabnemu in praznoglavemu nemškutarstvu povsod ostre zobe pokazati. Kdo so in kaki so ti nasprotniki? To so oni, ki naš jezik pri vsakej priliki zaničujejo in grdijo, ker ga prav ne znajo. Vprašam Vas: ali morejo ti ljudje, če se Vam šče tako skladkajo, Slovencem prijazni biti? Vi pravite da ne, in pravo imate. Naši nasprotniki so dalje oni, ki se samim tujcem priklanjajo svoje rojake pa povsod nazaj potiskajo, kjer koli morejo. Naši nasprotniki nas dalje zavirajo pri vsakem koraku, ki ga delamo; posebno v narodnej politiki. Vsem tem

nasproti bodete najbolje delali, kažóč svojim rojakom razloček, ki je med temi in med narodnimi možmi, ki skrbijo, da se naš jezik postavi na častno mesto v kancliji in šoli, ki skrbijo, da domačini, Slovenci, domače službe dobivajo, ki branijo slovensko ime pred svetom, ki s knjigami, časopisi, z žrtvami slovenskemu narodu k izobraževanju pripomagajo. V resnici rekoč, ko bi Nemci proti nam bolj nepristranski bili, morali bi narodne Slovencev v jih prizadevanji celó podpirati; kajti narodnjaki delajo za obrazovanje, za svobodo, za blagostanje, med tem ko nemškutarji neumnost razširjajo. Zató naj Vaše družtvo krepko dovršuje, kar je začetega! Naj se ne straši onih kričačev upijočih: „Štajerska mora nerazdeljena ostati!“ kar hoče reči: „Slovenci naj ostanejo na večne čase sužnji!“ V imenu svobode, ktero dnešnji vek kakor vsakemu človeku tako vsakemu narodu obeča, v imenu narodne časti, ktera nam prepoveduje vsakoršno ponižanje in oskvrnjenje slovenskega naroda; v imenu svoje bodočnosti, ktero po božjih in državnih zakonih zahtevamo, zakličimo dnes, da nas je volja kakor narodna celota živeti, da hočemo sami s svojim premoženjem in denarjem gospodariti in da, kakor mi ne kratimo nikomur narodnih pravic, tako jih tudi sebi od nikogar, tudi od štajerskega deželskega zbora kratiti ne damo! Bog živi ves narod slovenski kakor eno zedinjeno skupino avstijsko! Bog živi vse Slovence!

Ali vsa politika in vse politikovanje bi ostalo brez uspeha, ako nijmamo trdnih podlag. Ena teh podlag je véra. Napadanje na našo véro je krivo, da so se konservativno- politična družtva ustanovila. Krščanska vera je podlaga sedanjim državam, in čem dalje se države od te podlage oddáljujejo, tem bolj si korenine podkopujejo. Nemški liberalizem hoče verski nauk povsodi, posebno in najprvo pri odreji šolske mladeži odpraviti. Prašam samo, kaj se hoče namesto krščanskega nauka in krščanske odreje postaviti? Ali morda Vogtove in Molešotove knjige, ali državni zakonik?

Možje! verski nauk nij samo pri odreji otrok, ne-

go tudi k vzdržanju celega rodbinskega življenja potreben. Kar rodbino, hišo, občino, državo močno dela, je krščansko življenje; kjer nij tega, tam nezvestoba, tam človeška surovost gospoduje. To smo videli nedavno v francosko-nemškej vojni. Nemške države verska načela spoštujo; tam se gleda na versko izobraženje. Naši laži-politiki, ki roke vedno v Nemčijo molijo, ne bi smeli pozabiti, kakó je vse javno in domače življenje v Nemčiji na krščanskej veri osnovano. Tako je Nemčija premagala Francoze, pri kterih je vsled zlega Napolêonovega vladanja javna nravnost (poštenost) hirala, in pokornost rušila se.

Zato je naša dolžnost, da svoje duhovništvo, ktero je zavoljo brambe cerkve in slov. narodnosti toliko napadano, pri blagem delovanji podpiramo. Zato Vam svetujem, bodimo složni vsi stanovi med seboj! Ne hodimo onim, ki hoté našo slogo v svoj prid razrušiti, v past! V imenu te sloge želim Vašemu družtvu, da se bolj in bolj krepča, da se širi, da obilni sad prinaša državi, narodu, človeštvu! Vaša poslovica bodi: „Vse za vero, dom, cesarja!“

14.

Beseda,

govorjena v Frajhamu 27. avg. 1871.

(Doslej nenatisnena.)

Možje! Vi ste mene, svojega soseda, nagovorili, naj Vam v tem važnem času, ko smo pred volitvami v deželski zbor, besedujem. Z veseljem prejemam Vaš poziv, vedé, ka k dragim mi znancem in vrlim in stalnim branilcem slovenske stvari govorim. —

Prijatelji! Kdor hoče pomen predstoječih izborov prav poznati, mora se v minolost avstrijske ustavne države ozreti. Sedanjì izbori niso druga nego nova postaja v

avstrijskem ustavnem življenji in poleg tega nasledek mogočnega narodnega gibanja tega veka.

Možje! Vi poznavate iz lastnih izkušenj kakor po čtenji slov. novin sedanji avstrijski, tako zvani februarsko-decemberski ustav. „Ustav“, to je v prvem pomenu: „meja, mejnik“, v političnem jeziku pa ona pogodba, ktero imata vladar in ljudstvo države med seboj. Ustav tedaj kaže pot, po kterem se ljudstvo s krono t. j. z vladarjem o državnih in deželskih zadevah: o denarstvu, stroških, davkih, posojilih, zakonih, upravi, vojaštvu i. t. d. pogovarja, pogaja in vkupno skončava. Vi veste, da narodi to opravilo po svojih zastopnikih t. j. poslancih opravljajo. Ti poslanci se zbirajo najprvo v deželske zbore, pri nas v gradčki, in odtod se nekteri, zopet iz zborov voljeni, v državni zbor, v „hišo poslansko“ na Dunaj pošilajo. Izza leta 1867, ko se je dualizem t. j. dvodržavje: avstrijsko in ogersko, storilo, t. j., ko se je avstrijska samovlada na dvoje razcepila, za tega leta imamo mi Avstrijci in imajo Ogri (s Hrvati vred) vsaki za-se svoj lastni državni zbor, in samo za neobhodno potrebne zadeve (vojaščino, pošljino i. t. d.) se zopet z nova voljeni državni poslanci v neki tretji zbor zbirajo, kteremu se delegacije t. j. „poslanstva“ pravi. V te delegacije oba državna zbora, avstrijski in ogerski, po enako število poslancev pošilata, kteri pa vsaki posebej zborujejo.

Pomen deželskih izborov je tedaj zevsem troji: izbirati poslance v deželski, državni in delegacijski zbor. Vže iz tega se vidi, kako imenitno in važno je tako izbiranje samo po sebi; kajti poslanci odločujejo o vojaščini, denarstvu, davkih, zakonih, sploh o vseh imenitnejših zadevah cesarstva.

Ali ti novi izbori, ki se v kratkem imajo vršiti, imajo šče svoj posebni pomen in namen, kar Vam hočem zdaj kratko razkladati.

Vi ste vže morebiti često slišali ali čteli, da izza leta 1865 Čehi ne hodijo več v državni zbor na Dunaj. Vzrok, zakaj ne, Čehi sami razlagajo s tem, ka nočejo

državnega zbora priznati in ve-nj vstopiti, ker niso vsi avstrijski narodi v njem zastopani, namreč Ogri in Hrvati ne, nego samo narodi na tej strani Litave, z ožim imenom „avstrijski“ narodi. Čehom se avstrijski državni zbor ne vidi pravi državni zbor, nego samo zbor nekterih deželskih skupin, neki širši in veči zbor nemških dežel. Čehi dalje trdijo, ka to, kar dunajski državni zbor skončava (sklepje), jih lastni česki zbor ima vže davno pravico. To pravico, o nekterih zadevah svoje dežele samostalno skončavati, imenujejo Čehi svoje „staro, dobro pravo“. Tudi se Čehi s tem opravičujo, ka jih „Václavska korona“, s ktero so se Habsburžani do sedanjega presv. cesarja venčevali, nij menj svitla, menj mogočna, menj pravna, nego „korona sv. Štefana“; ka Čehi na davkih in na krvi nič menje ne plačujo, nego Ogri sami.

Teh načel se drže Čehi vže šesto leto, a z njimi misli mnogo poslancev in narodov drugih dežel avstrijskih, kakor Nemci na Tirolih, v Voralbergu, na go renjem Avstrijskem, Slovenci, Dalmatinci, Bukovinci in Poljaki. Imenovanih dežel poslanci res da pohajajo državni zbor, a s prídržki. Ali ga bodo šče naprej pohajali, to je dvomno.

V teh okolščinah, to je jasno, ne more Avstrija k moči priti, je narodi ne mogo se upokojiti, ne mogo srečni in zadovoljni živeti. Ravno nedostatek složnosti in edinstvene politike dela zunanjim neprijateljem srčnost in jih vzbuja k drznemu vpletanju v naše domače zadeve. Spoznanje, ka se stvari morajo predrugačiti, ka se morajo čem brže na bolje krenoti, je prešinolo vsakega domoljubca, ona je prešinola svitlo korono in ministerstvo Hohenwartovo. Sedanjega ustava ne preklicati, nezadovoljnim narodom pak ustreči, notranji mir prizvati in Avstrijo okrépiti, to je želja presvitlega cesarja, to je naméra sedanjega ministerstva, to mora tudi želja vsakega biti, komur je za državo.

Ali to delo je silno težavno. Nemci o predelanji decemberskega ustava nočejo nič slišati; vlada si ga ne

upa preklicati, ker je od presvitlega cesarja zaprisežen, Čeki pa brez zagotovil v državni zbor vstopiti ne hoté, ker v zboru Slovanom nemila večina vladari.

To uganjko razrešiti, je ministerstvo modri in pametni pot nastopilo, sedanji državni zbor, kar po zakonih smeje, in nektere deželske zbore razpustivši, tako tudi naš štajerski zbor, v kterem nemško-liberalna večina o spravi in pomirjenji z nezadovoljnimi narodnostmi noče nič čuti. Tako smo prišli do novih izborov.

K ljudstvom se je tedaj obrnolo ministerstvo s ponudbo, naj si ta novih, spravljivih, avstrijski čutečih in mislečih poslancev izbero, kterim bi do tega bilo, da se država umiri, vredi, opravi in ozdravi! —

Možje! to je pravi pomen novim izborom. Kar zapeljivci in podpihovalci zoper našo državo in zoper modre in pametne Slovence o desetini, tlaki, starih sodbah in gospodskah i. t. d. kvasijo, to so prave babje kvante, nesramne in lažnjive podtike, ktere zaslužijo po paragrafih državnega kaznenika kaznovane biti. Kar Vam ti politični mešetarji v ušesa šepetajo, delajo samo z namenom, da bi Vas čisto zmotili in državo prevrnoli, ker so za tako sleparjenje debelo podkupljeni.

Možje! ne usedajte se jim na limanice! Izberite si naša vrla dva ponudnika, g. dr. R. in g. prof. Š. Oba sta moža prebrisanih glav, poštenega, vrlega in neustrašenega značaja; oba sta prava Slovenca, ki držita s Slovenci in z onimi možmi, kterim je za črstvo, krepko, mogočno in pravično Avstrijo!

Ona sta naša domačina; ona poznavata težave in stiske, v kterih kmetištvo tiči; ona vam bodeta tudi v čast in korist. Kedar pa bode den volitve, pridite neustrašeni, kakor se svobodnim Slovencem spodobi, in glasujte navdušeno: Gg. R. in Š. bodita naša poslanca!

15.

Beseda,

govorjena pri Sv. Lenartu v Slov. goricah 10. sept. 1871.
(Doslej nenatisnena.)

Prijatelji! pozdravljam Vas kakor vrle narodne volilce pri slednjih izborih v deželske zbore, ki ste s slavo in čestjó ovenčali si čela, stoje neomahljivo na strani naše svete, pravične in poštene narodne stvari.*) Zahvala Vam od vsakega rodoljuba slovenskega, da ste slov. ime možko branili!

Možje! Vsakega rodoljuba iskrena skrb mora biti, da se naš narod na veče blagostanje popné. K temu je vsakemu narodu po izreku nekega imenitnega narodogospodarskega pisatelja svobode, vednosti in nravstvenosti treba. Kar zadeva svobodo, uživamo mi Slovenci samo osobno, občinsko in okrajno svobodo; narodne svobode šče pri vseh obečanjih viših gospodsk ne uživamo. Zató si jo tam prisvajajmo na čem večo svojo korist, skrbé za dobiček svojih rodbin in samih sebe upotrebljevanjem gradjanskih pravic; skrbé za prid svojih občin in vravnaváje si jih na korist občanom in narodu; skrbé za prid celega okraja osnovanjem in podpiranjem takih občnih del, ktera v večej méri pospešujo napredek dušni in telesni. Gledé na narodno svobodo pak, brez ktere je vsaka osobna in občinska puhla in prazna, gledimo posebno pri izborih v deželski zbor, da si izberemo mož, ki bodo za svobodo slovenske narodnosti, za slovensko politiko, za napredek slovenski besedovali in trsili se. Tudi pritiskajmo vlado, naj nam dá celo narodno svobodo, naj nam jo ohrani tam, kjer je v pogibeljnosti. Da bi naši slovenski kmetje vsi korist narodne svobode enkrat do živa začutili! da bi oni enok spregledali, da

---

*) Razve 6 so vsi zastopniki tega okraja narodno izbirali.

brez svobodnega razvijanja na narodnej podlagi nij za Slovenca prida, nij rešitve, nij blagostanja! —

Drugo sredstvo olegšavajoče in pospešujoče blagostanje naroda je vednost ali znanje. Prva podlaga znanju se polaga v učilnicah. Zato moramo vso svojo skrb na učilnice obračati. V tem oziru ne smejemo z denarjem skopariti. Kolikor v dobro osnovane šole kapitala nalagamo, toliko smo za svoje otroke in zarod svoj naložili, in povračal se nam bode stoternimi obresti. Ali šola, šče tako dobro vredjena, bila bi neuspešna in ničemurna, ako nij skoz in skoz, od konca do kraja narodna. Samo iz narodnih šol nam prihajajo dobički. To nam razve vsega drugega najbolje povestnica potrjuje. Kako se je od Josipa cesarja do novejših časov pri nas nemčevalo, a uspeh tega je kazal samo duševno ubožnost Slovenca! Mi smo ravno zaradi nemčevanja za Nemci zaostali; ravno nemčevanje nas je v obrazovanji zaviralo; ko bi se mi s pomočjo materinskega jezika bili poučevali, vse drugdi bi vže stali. Takó pa smo samo oponašalci, prave opice, šemajoči se po nemški, a brez nemškega mozga, zaostajajoči kakor vsak posnemalec za izgledom. Naše nemškutarsko prosvečenje je glinasti odtisek brončene in sreberne nemške svetinje. Zató se zbodrimo enkrat! previdimo propast, v ktero nas neprirodno učenje strmoglavlja! postavimo se na svoje čile noge v znanosti, zavrzimo okorne nemške berglje, po kterih zaničevalno šepamo za sosedom!

V znanji je treba neprestanega popravljanja. Dopolnjujmo svoje vedenje čtenjem slovenskih knjig in novin. Vadimo se politike, učimo se je v društvih, da vemo, kakove pravice imamo, da vemo, kaj se po okroglej zemlji spreminja, snuje, godi. Društva politična in narodnogospodarstvena so politične šole, in odraslim nič menje potrebne nego deci učilišča. Znanje daje samosvest, daje spretnost, daje providnost in srčnost. —

Možje! Vse znanje pak je piravo brez nravstvenega ponašanja, brez moralnosti. Na nravstvenosti sloni človeško društvo, na nravstvenosti dušni napredek, na

nravstvenosti vse in vsakoršno blagostanje narodovo. Poleg izpolnjevanja cerkvenih in državnih dolžnostij je treba šče mnogih nravstvenih lastnostij, pospešujočih télesni napredek. V prvo vrsto postavljam štednjo ali hranljivost. Slovenec sploh nij šteden (hranljiv); ta prikazen se tolmači iz pomenjkanja politične svobode. Oni narodi, kteri so najsvobodnejši, n. pr. Angličani, Holandčani, Švicarji i. t. d. so tudi najbolji štedljivci; nasproti pa narodi, ki so v suženjskem stanji ali pa tega stanja navajeni, n. pr. zamorci, raztrošni in nesporni (nehranljivi). Pri štedjenji treba potrpljivosti, dokler kaj naraste, kakor slov. prislovica krasno kaže: „Zrno do zrna pogača, kamen do kamena palača". Naši ljudje, naseljeni v krajih trtonosnih in sladko vino rodečih, preradi kozarcu na dno gledajo, nečuté, ka jim imenje izgiblje in pojema. Mnogoteri križak pritrgan v krčmi bi k križaku priložen dal goldinar, goldinar k goldinarju stotak, stotak k stotaku tisočak, tisočak k tisočáku — vsaj slovenskega Rotšildiča. Slovenci! denarja nam treba, sosebno ker nam Nemci jemljo vso kupčijo, ves obrt, vsa boljša posedstva! Zanikerno, brez cvenka v žepu, otrpneno, obupano gleda slovenstvo za odplavajočim mu imetjem svojim. Zdramimo se! zlagajmo za više namene svoje peneze, nego za utišenje hipne ožrtnosti! Vedimo, ka je štedljivost tudi stopinja k večej političnej, svetovnej veljavnosti! —

Možje! kakor dečku se mi je enkrat jako ugodila neka povest, ktero Vam hočem kratko povedati. V neko vesnico na Nemškem se naseli ubogi kovaček. Kupi si mali hramič s kovačnico in kuje in kljuje po svojem kovalniku od zora do mraka. Kedar je po vesnici hodil, nosil je v zastoru vselej nekaj čavljev (žebljev) in kjer je kaka blanja sohe se naveličala in visela, naš kovaček jo lepo pribije, pa gre naprej. Ljudje so se mu smijali rekoč: „Ta je norec, ker tujo škodo popravlja". Ne preide dolgo časa, kovaček si je vže njivico prikljeval, z njivico kravico, s kravico vozek, in tako je vozaril s kravico na poljece, kedar je utegnol. A nikdar nij zabil, doma z dvorišča kamenje na voz pobirati, in kjer

je v cesti jama bila, zametaval jo je s kamenjem takó da so ljuknje na cesti s časom ginole in pot se gladil. Ljudje so se mu zopet na glas smijali rekoč: „Glejte norca, ker cestne grabice zasipavlje.“ A s časoma pridejo občinski izbori, in naš kovaček, kterega so imenovali Kládvičeka, postane župan, ker je eden glas bil, ka je Kladviček delaven, premožen, poleg pa za občino in je prid skrben mož. Čemu ta povest? Da Vam v prigodbici pokažem, kakó se pri občinskih delih z menj potroški da kaj več doseči. Ceste in potje so žile in pretoki trgovini, rokodelstvu in zemljedelstvu; one pospešujo tudi duševni napredek naroda, one olegšujo opravila in prihranjajo posestnikom silno mnogo, ker človek, živad in vozilo menje trpi. Ceste tudi krásijo deželo in iz njih se poznava, kakor neki potopisec dokazuje, zobraženje, blagostanje in politična zrelost narodova.

Poleg mnogih tu opuščenih pospešil narodnega blagostanja naj k koncu šče denarstvenih ali peneznih družtev v prid kmetištvu in obertništvu omenim. Takova družtva vedno potrebnejša prihajajo, nekaj, ker je penez drag in nedostopen, nekaj, ker je veči del v rokah nasprotnih nam meščanov,ki poleg dobička v mošnjo jim tekočega kmetiču šče politično in narodno vest v kup jemljemo. Rešimo se deročega nas tujega kapitala! Počnimo „založne“ ali „založnice“ snovati; iz založnic prirastô za ne dolgega časa „banke“. Čemu dobiček z dežele puščamo, potrebujoči ga domá takó krvavo? Zvedrenih mož nam k vodstvu takovih družtev ne menjka; sej vže davno občine svoje stroške in svoja plačila same opravljajo. Zakaj nevelikih založničnih poslov ne bi mogle opravljati? Dokler nijmamo lastnih peneznih (denarstvenih) zavodov, dotlé ostanemo robovi, dotlé smo šče daleč od narodne svobode! Zató se posvetujte med seboj in z izobraženimi rojaki! —

Možje! mnogo nam šče treba k narodnej svobodi, a prepričani bodite, ka brez nje nij narodni napredek mogoč. Ako Vam smejem konci govora dober nasvet dati, dam Vam ta: Držite se narodne stvari z vso lju-

beznijo in gorečestjo, ker v njej leži jedini naš pomoček k dosegi boljšega stanja! Izbiraje si samo narodne zastopnike povsod in vselej, bodete delali za svojo svobodo, za svoje blagostanje! Postavite se na lastne noge, zavrzite nemškutarske coklje, primite se pomenljive slovanske prislovice veleče: Pomozi si sam i Bog ti pomore!“

II.

Spisi narodno-gospodarstvenega sodržanja.

„Mnogoteri narod je menda po svobodi dospêl k blagostanju, mnogoteri zopet po blagostanji k svobodi; a svoboda vsakega je vselej samó dotle trpêla, dokler jo je spremljala nravnost, ktera se brez blagostanja ne daje ni misliti.“

J. St. Mill.

1.

Srednji stališ.

(Nar. 1868. 13. 15).

Slovenska prislovica se glasi: „Na mladih svet stoji,“ in naši pisatelji mladino imenujejo „nadejo naše bodočnosti.“ Istina! vse prikazni, ktere vidimo v prirodi, vzbujajo v nas čuvstvo nadeje, dokler se razvijajo, dokler dobrega sadú obetajo. In mladina, nij-li ravno ona najlepši cvet človeštva? Zato se nikdo ne čudi, ka mladini govorimo, ne kakor pooblaščeni varuhi nego kakor publicisti. Nam je vzgoja in vzpitanje slovenskega naroda vsega, torej tudi naše mladine pri srci, in vedi je bože, ravno jej imamo skoro vse zaupati, kar koli lepega ponosnega in koristnega v bodočem pričakujemo. Jej smo tudi te blagomiselne besedice namerili, da si je v blago pamet utisne. —

Res je, ka Slovenci potrebujemo dobro izurjenih učiteljev, stoječih na visini sedanjega znanstva. Brez dobrih učiteljev naš zarod ne bode hitreje napredoval, nego so koračili naši sprednjiki. Res je, ka potrebujemo vedno marljivih, človekoljubih in znanstveno zobraženih svečenikov, teh tolažiteljev in prijateljev naših, kteri se narodu slovenskemu nikdar niso iznevérili, nego so bili v vseh minolih časih, ko šče narodna zavest med Slovenci nij bila ni imenom znana, zvesti pomočniki in hrabri zavezniki prostemu ljudstvu, braneči je vsakostranskega nasilstva in tlačenja.

Da bode tudi za naprej, kakor do zdaj, trebalo dobrih domačih vračiteljev in urednikov, to je jasno in prirodno. Da! trditi se sme, ka brez dobro zučenih in obširno zobraženih voditeljev, novačečih se iz učenega stališa, nijeden narod ne more onega mesta med drugimi zasedati, ktero bi mu bilo v čast in v poroštvo varnosti in blagostanja.

Kar se tega tiče, mislim, ka smo Slovenci pred drugimi nekterimi narodi, celó za zobražene razglašenimi, dalni korak storili. Nam se krivo očita, ka svojih urednikov, svojih duhovnikov, svojih učiteljev nijmamo dovolj. Hvala bogu! s temi smo precej preskrbljeni, in ko bi dnes ali jutre postala ravnopravnost meso in kri, ona ravnopravnost, ktero nam paragrafi zagotavljajo, gotovo bi ne bilo težko, dobiti dovolj delavnih in spretnih peres in osob. Za učene stanove svojega naroda se ne skrbimo toliko, ampak drugo skrb imamo, o kterej bi radi k našim mladim rojakom besedili.

Pospešaje obrazovanje, pospešaje blagostanje in veljavnost slovenskega naroda v vprašanjih javnosti in države, smo pred vsem drugim dolžni pregledavati in presojevati svoje moči in prvine, iz kterih se napredovanje rodi, in iz kterih ono liki studenec iz vrelca vreje. Pri tem je posebne važnosti, ne zatajevati niti prikrivati si nedostatkov, našemu napredku protivnih.

Dve glavni podlogi nosite do zdaj pri nas breme javnega dela in napredovalne (to je narodne) ideje. Prva podloga je učeni, druga seljački ali kmečki stališ. Nam menjka srednjega, tako imenovanega meščanskega stališa, kteri tako rekoč zedinjava in veže promiselnost učeno in izdelovanje seljačko. Promiselnost, obrtnost, remeslo ali rokodelstvo, trgovina in umetnost, to so glavna znamenja meščanskega stališa. Tu, tako sodimo po skušnjah, tiči nedostatek našega napredka, pomenjkanje meščanstva je naša Ahiljeva peta.

Mi smo šče mlad narod, ne opirajoč se šče na skušenost in sivo preteklost. Od prizadevanja povzdignoti ljudstvo na višo stopinjo izobraženosti, je do zdaj res vže mnogo obrestov prirastlo slovenskemu umu na čast, slovenskemu blagostanju v dobitek. Res je, da je glavna zadača kakor posamniku, tako tudi celoti človeškega pokolenja skrbeti najpreje za nravstveno vzbujenje, za bistrenje in vedrenje uma, za napotjevanje k političkemu življenju, ali ne menje potrebno je pri tem, skrbe-

ti tudi za telesno, za praktiško, za najpotrebnejšo, vsakdensko žizen, ktera mora duševno razvitje sprevajati.

Ponosno se sme vsaki Slovenec na uspehe do zdaj dosežene ozirati. Marljivega čitatelja domačih novin vidimo predelovati si orodje, umneje obdelovati zemljišče, vidimo ga postavljati si krasna, zdravejša in ukusnejša poslopja, vidimo ga ograjati dom sadunosnimi ogradi, napolnjenimi žlahtnih dreves in cvetlic. Tudi v družbinskem življenji vidimo čitatelja domačih listov veselejšega, zgovornejšega, blagodušnejšega in milejšim čuvstvom pristopnejšega.

To je storila v kratkem času moč ideje, ljubezen k svojemu jeziku, k svojej narodnosti, k svojej prekrasnej slovenskej domovini. Treba je šče zdaj vstvariti in okrepiti srednji stališ, meščanski, in tega naj nam naša mladina slovenska pod krilom našega sveta in naše podpore osnuje. Kakó, to bodi skrb rodoljubom; jaz trohico svoje pomoči v sledujočih vrsticah ponujam.

Šče denešnji den je med našimi seljani kriva misel ukorenjena, ka vsaki mladeneč, v mestno šolo poslani, mora duhovnik biti. Mnogokrat se je v našem seljanskem življenji zgodilo, da roditelji in rodniki dijaka silijo v duhovski stan; ako pa tega noče storiti, tedaj ga oškodujo na dedščini ali zapustivši ga v vseh silah in stiskah. Volja očeta kmeta ali matere kmetice je dobra; želita najme, da bi sinek „gospod“ postal, kar je v seljanskem govoru enako z duhovnim; ali za to malo vprašata, je-li sinek tudi sposoben k takemu stanu in ima-li tudi kaj ljubezni k duhovništvu. Kolikrat se zgodi potem, da sin zavržen od svojih začne v nemar živeti, ali pa da dosegši duhovski stan, v kteri je bil od drugih vsiljen, nijma v srci zadovoljnosti ali pa ljubezni k namerjenemu poklicu. In koliko more človek v stališu, kterega ne ljubi, storiti? Sej brez ljubezni v poklicu, brez napinanja vseh žil, brez žrtvovanja idejam svojega poslanstva človek ne more ničesar pravega in koristnega storiti, ne more ničesar novega izumiti, ne more ničesar dostojnega človeštvu ponuditi.

Grenka se morebiti moja sodba zdi mnogemu čitatelju; žali bože, da je istina. In presodivši to prikazen z narodnogospodarskega stališča, kaj porečemo k takemu krivemu početju naših prostih ljudij? — Da se po njem delavne moči tratijo, da se nekterim delokrogom, kjer tudi 'nekake obraženosti potrebujejo, pridne roke jemljejo, da se takó duševno kakor tudi telesno premoženje naroda ne samo ne pomnoža nego le ruši.

Dobro vem in čutim, da se je s predsodki seljana težko boriti, vem, da proti predsodkom je težko leka najti. V tej stvari napotjujem duhovnike, veljavne može in mladino samo, da se roditeljem in rodnikom kolikor mogoče s svetom in pregovarjanjem, a spodobno ustavlja; ako pa vsa ta sredstva ne pomagajo, da se mladina raji na svoje lastne moči upré, in si sama svojega primernega poklica poišče, nego da se v stan podá, kteri jej morebiti nij po volji, ter se — in tu pričina naš nasvet — v meščansko življenje podá, ako ne čuti v sebi čisto posebnega nagona k višim stanovom.

Morebiti se bode strašen zdel ta nasvet mnogemu dijaku, navajenemu vse, kar nij dijaškega, zaničevati ter z nekakim, mnogokrat jako krivim ponosom na remeselnika, kupca ali na zemljedelca ozirati se. In s kako pravico? Vsaki stališ, v kterem se človek pošteno živi, je lep, je krasen in bode tudi v Avstriji, ako bode enkrat v njej prava svoboda zavladala, dosegel ono važnost, ktero ima vže v amerikanskih državah in v nekterih evropejskih. Kolikokrat se duševno obdarjeni dijak s trebuhom bori, predno dovrši svoje univerzitetske nauke! Koliko se jih je tam v borbi življenja izgubilo, koliko jih nij doseglo svojega namena! Med tem pa, ko so se naši dijaki sramovali, stopiti v pisarnico kupca ali učiti se umnega kmetovanja ali prijeti za lopato, kladivo i. t. d., se je mastil in bogatil v naših mestih tujec, posmehujé se slovenskej dobrodušnosti, ktera mu prepušča debelo smetano dobitka. Doklam naši dijaki hrepené po malih pisarskih kotičkih, stavi moj „tujče“ zaloge, fabrike, poslopja, raztaka potoke in reke na svoje zemljišče,

milostno se ogledujoč na muke našega težaka in slovenskega hlapčona. Gotovo je tujec zaslužil svoj blagostan; on se je, došedši v naše kraje s culo na hrbtu, marljivo dela prijel, je koval vozove in pluge, je prodajal špeh moko, je kupčaril s soljo, s tobakom in cukrom, je meril trakove po laktu in je polagoma postal hišni, vinogradni, štacunski, gradščinski posestnik, moj Slovenec pa se mu je s začetka smejal, po tem se mu čudil, na zadnje ga zavidal, in končno mu se poklanjal.

Ne dá se tajiti, da je temu slabemu zastopanju našega naroda v meščanskih stališih pomenjkanje pripravnih učilišč krivo: remeselskih, zemljedelskih, trgovinskih. To je res našemu narodu v veliko škodo; ali to se včasi ne dá prenarediti. Hočemo li za tega voljo z delom čakati, dokler se take šole osnujejo? Gotovo bi onda bili kmetu podobni, kteri se je reki na breg usedel, čakaje, dokler bi voda odtekla, da bi potem suhonog na drugi kraj prišel. Ne! čakati nij časa; kolo časa se vrti nevzdržno in žali bože! od nas tirja vže sadú, a mi šče semena nismo vsejali. Torej hajdi moj mladeneč! stopiva k kupcu v štacuno, seziva za lopato ter rujva jamo za mlado drevesce na gradščinskem posestvu, teciva k urarju, k knjigotiskarju, k barvarju, k pekarju, ali pa, ako imava kaj več cvenka, odveziva se v Gradec, na Dunaj, na Česko v pivarnico, v mehaniško šolo, v tehniko, ali pa celó na Belgijsko, Švajcarsko, Francozko, ter se vadiva v umetnostih, v remeselstvu, v pametnem poljedelstvu, da nadomestiva domá tuje roke, tuje oči in ume!

Koliko mladenčev drga brez uspeha šolske klopi in na zadnje nij moke! Silijo sebe, silijo možgane v učenost, liki da bi vrv skoz šivanko vtikali. Pusta glava, pusto srce in pusti žep, to je konec učenja in pri tem zguba prelepih, nadepolnih mladih let. Kako skrivljeni, kako veli in otrpneli postanejo pri šolskem učenji, ker niso s talenti obdarjeni! Vi, ki se potite v trepetu pred dvojko, knjige pod klop, pa orodje remeselsko ali kmetiš-

ko v roke! Narod slovenski potrebuje svetlih glav v višjih stališih, pri delu pa vaših črstvih rok! Vsaki na svoje mesto!

2.

Besedice o „Matici“.

Svoboden v pesnih kakor v mislih hočem biti,
V dejánji svet dovólj nas pokori.
Goethe Torq. Tass.

(Narod 1868. 83—87.)

1. O sedanjem sestavu Matičnem.

Kako veljavo ima literatura za vsestranski život narodni, to dokazovati bilo bi odveč. Nas Slovence minolost najbolje uči, koliko je literatura za naš duševni kakor telesni napredek storila. Ako pa literatura narodu koristiti hoče, tedaj mora narodna biti t. j. mora ne samo v narodnem jeziku pisana, no tudi potrebam in zahtevanjem narodnim primerna biti. Proti temu zakonu grešo vsa prizadevanja naših tujih narodoosrečiteljev (?), ki hoté našemu narodu nemško in laško literaturo vsiliti, jegovim okolnostim čisto neprimerno. Nemška literatura kakor italijanska je stvarjena ne samo za drugi, našemu malo prilični narod, nego govori tudi o čisto drugih predmetih, ima vse drugačne predpostave in podlage nego so našemu narodu ugodne ali konečno zabavne. Zato je popolnom nepolitiško, popolnom načelom narodnega gospodarstva, celó zahtevam čisto priprostega samoljubja nasprotno, če nas državniki, naših razmer, naših obstojateljstev ne poznavajoči, k nekej obrazovanosti, k nekemu dózdevnemu blagostanju in k nekemu „liberalnemu“ napredku s svojimi, narodu našemu tujimi, tedaj nerazumljivimi sredstvi prisiljujo.

Edino uspešno sredstvo k obrazovanju našega naroda so naši rodoljubi spoznali začenši s slovenskimi, našim potrebam primernimi spisi ljudstvo obrazovati. In

da bi to delo olegšali, osnovali so družtva, ki bi Slovencem knjige izdajala, najme družtvo sv. Mohora in družtvo „Matice slovenske“.

Slednje družtvo je čisto posebno povzdiganju slovenske slovesnosti namerjeno, in knjige, ravno po Matici razposlane kakor tudi poročila o zboru in odborovej delavnosti dajejo mi priliko, o tem družtvu svobodno besedico povedati, ter očito, brez vsega zadržka jegove dobre in slabe strani odkriti. Kajti edini blagi namen, kteri to družtvo dosega, nikakor ne brani, da bi se v jegov sestav ali v jega delavnost kaj slabega, kaj naopačnega ne vrinolo. Časi, v kterih živimo, burni in usodepolni Slovencem, zahtevajo od nas, da se skrbno in priležno brigamo za vse, kar je narodovega, kar ima kaj moči v sebi, narodnost nam podpirati. Zato moramo tudi na najimenitnejši zavod, kteri si je ves slovenski narod postavil, na Matico gledati, da se nam okrepi, da nam novih močij, k narodovej borbi potrebnih, prirodi.

Vprašajmo se najpreje kaj je naša Matica? — Odgovor nam sama daje, ka je založnica in podpirateljica slovenskih knjig. Tedaj založnica knjig, različna od navadnih založnikov v tem, da dela brez rizika, pa tudi brez dobička. Uloge mecenatske do sedaj šče nij mogla kaj posebne igrati. O kakovosti knjig izdanih šče sama nijma pravega pojma, samo to trdeč, ka morajo „primerne“ biti. Komu in čemu primerne, tega ne zveš od nje. In kaj je jeni namen? To nam poveda § 1. pravil praveč: „Matici slovenskej je namen, slovenskemu narodu pripomoči do prave omike“. Obrazovanje narodovo je tedaj je namen.

Kaka pa je Matici osnova? — Na to vprašanje se ne dá z enim paragrafom odgovoriti; treba je globlje pogledati v pravila, v delavnost. Ne samo duša, nego skoro vse pri Matici je — odbor. Po Matičnih pravilih sme odbor o sebi à la Louis XIV. reči: „Matica c' est moi“. Veliki zbor, kakor ga pravila imenujejo, — čudno imé, ker „malega“ zbora v pravilih zastonj iščeš — nikakor ne stoji nad odborom, kakor bi se človek more-

biti drznol misliti, nego po §§ 9 in 10 je on odboru ne samo ravnopraven, nego v nekterih rečeh celo podložen. Kosti, padajoče z odborove mize, sme „veliki zbor“ pobrati ali pustiti; to je pomen in jedro naštetih paragrafov. Pravice udov v zboru so tako prikračene, da šče posebnega „nasveta“, kterega odbor preje nij odobril, ne smejo udje stavljati. Le kar je odborov sklep zadobilo, sme pred „veliki shod“. Sploh rekoč, velikemu zboru se po pravilih malo razuma, malo samostojnosti pripisuje, liki da je zbor nagli mladeneč, odbor pa modri starec. Po L. Svet. mnenji „velik zbornik“ ne, kakor so nas kateheti v šoli učili: ka otrok s sedmim letom k pameti doraste, nego jedva z 20tim letom postane razumen, in ne sme preje glasovati. V tem je šče decemberski liberalizem veči, dopuščajoč človeku vže s štirnajstim letom celó vero si premeniti!

Kaka opravila pa opravlja odbor? — On gospodari in knjigari. Na čelu mu stoji, prav za prav „sedí“ prvosednik družtva. Kakovih lastnostij bi moral prvosednik biti, o tem pravila molčé. Po §. 14. prvosednik družtvo „proti zunanjem“ (sic!) zastopa, ter pisma „podpisuje“ brez konca in kraja. Da si „veliki zbor“ šče prvega predsednika ne sme izbirati, to je ena tistih „pravic“, kakoršnih ima več. — Ali jedro odborovega delovanja tičí v nasvetovanji, presoji in izdaji knjig. V tej reči je odbor izključivi gospodar. To pravico mu daje § 13. pravil veleč: „Odbor tudi za vsako priliko posebej ali pa za vso dobo izmed sebe izbere tiste poročevalce, kterih je treba povprašati, kakošen se jim zdi rokopis, ki se družtvu ponuja“. Razve te prave poplavice besed — jezik teh pravil in izrazi mislij v njih so klasični! — morajo vsakega besede: „izbere izmed sebe“ trdo v oči zabosti. Tedaj ne samo gospodarstvo družtva, no tudi vso obrazovanost, vso učenost in zvedenost odbor le sebi prisvaja, ostalim družtvenikom pa vsem vkup ni ene solice modrosti ne prepušča! V istino duhom ubožno družtvo, v kterem 40 družtvenikov za vseh ostalih 1330 misli in modruje! Nij li to pravo kupičenje poslov,

ona čislana vse vedeti hoteča modrost, imenujoča se absolutizmom.

Kdor sedanja pravila nepristranski presodi, ta mi pritrdi, ka je Matičen sestav prav po birokratiški osnovan. Taka osnova pa se ne soglaša več ni z duhom devetnajstega stoletja, ni s težnjami Slovencev, kteri žele svobodo politiško, svobodo socialno, svobodo povsod. Sedanja osnova je sapi svobodnega razvijanja vseh močij družtva protivna, tedaj prvej pogodbi vsakoršne organiške rasti protivna.

2. *O Matičnem namenu.*

Da tožbe, v 1. členku izrečene, niso samo moje niti prenapete, učé nas glasovi v „Slovenci“ in „Slov Narodu“, v slednjem zboru (gl. poročila str. 39) in vžə. v prejšnih zborih. Ničemur toliko, kakor slabej osnovi družtva morajo se pripisovati mnogi zaostali doneski in mlačno pisateljsko podpiranje, o kterih naopačnostih se poročila večkrat pritožujo. Ali vse dosedanje pritožbe so bile pretihe, premalo odločne, takò da je stara osnova skoro nespremenjena ostala. Da se mi ne bode očitovalo, ka podjedam staro, novega pa na jega mesto ne postavljam, naj v sledečih vrsticah glavna načela in pot pokažem, kako se naj Matica presnuje. Konkretnih paragrafov ne bodem tu podajal, nego, ako mi bode po okolnostih mogoče, drugod; odbor ali zbor si jih lehko po tem, kar tu načrtam, lehko sestavi. Tem pa, ki so mojih mislij, svetujem, naj se za prenaredbo tudi možki brinejo; naj pokažejo, da jih je trdna volja, da se naš vseslovenski zavod okrepi in razvije. Povsod bodimo energični, kjer nas prepričanje k prenaredbam starega in obstoječega goni.

Moji nasveti zadevajo: 1) naméro Matično, 2) sestav odborov, 3) delokrog zborov, in 4) splošno prenaredbo Matice.

Sedanji namen Matici je: „slovenskemu narodu pripomoči do prave omike;“ in sredstvo k dostigi tega namena: izdaja slovenskih knjig ali vsaj podpiranje jih izdaje (§. 1 pravil).

Nedoločena v tem §. je prvič „primernost“ teh knjig. Po izkušnji, ktero nam starejše „družtvo sv. Mohora“ podaje, sodimo, da Matične knjige, konečno v svojej večini, ne smejo biti enakega sodržanja z Mohorjevimi; tedaj ne smejo biti prostemu ljudstvu pisane. Inače bi z družtvom sv. Mohora Matica stopila v konkurenco — in to v slabo konkurenco — in eno družtvo bi drugo zaviralo. Tako moramo tedaj misliti, kakor so tudi prvi je ustanovitelji mislili, ka mora Matica pri svojem obrazovalnem delu više t. j. učenejše kroge slov. naroda pred očmi imeti, ka mora više znanje, višo slovesnost gojiti in pospeševati. Da to zadáčo Matično, v pravilih nikjer izrečeno, tu poudarjam, k temu me silijo debate v odborovih sejah, kjer se nikakor nij pokazalo, ka bi vsaj odborniki enakega mnenja o pravej nameri Matičnej bili. Kakove pak knjige so narodu najpotrebnejše, tedaj v resnici „primerne“, o tem sme edini „veliki zbor“, kteremu so potrebe Slovencev najbolj znane, zaključevati, nikakor pa ne odbor sam.

Ali sedanji §. pravil, govoreč o Matičnem namenu, ima nedostatkov v sebi, ki se imajo dopolniti. Gotovo je premalo, ako Matica samo eno vrsto duševnih proizvodov, najme literaturo, goji; ona je tudi dolžna, ako jej je za „pravo omiko“, vse odvetke duševne delavnosti enako podpirati, najme umetnosti. Znanosti in umetnosti so ne-nerazločive kakor avers in revers na denarjih, in samo malodušnost in kratkovidnost ju loči. Sim pripada v prvej vrsti godba, in Matica bi poleg knjig imela tudi muzikalije izdajati ali jih izdajo podpirati. Jaz vem za izvrstne napeve, ležéče v skladateljskih omarah, ne mogoče brez izgube na den; Matica bi jim naj pomagala.*) Taka pa bi naj bila tudi z drugimi umetnostmi.

Ali vse to je k pospeševanju „prave omike“ šče premalo; hoté dobrih spisov si pridobiti morala bi si Matica tudi pisateljev vzgojevati. Kaj jej pomaga namen, dobrih knjig izdajati, omiko razširjati, ako pisateljev ne podpira

*) Nedavno se je muzikalna „matica“ osnovala, jako hvalno podvzetje.

in drugih razširjateljev prave omike, umetnikov? Ne sluje li ravno Kranjska po svojih samoukih: slikarjih, organistih, kiparjih? Slovenci bi mnogoterega skladatelja, pisatelja, živopisca, kiparja, stavitelja itd. več imeli, ko bi svoje talentne mladenče podpirali. Kdo drugi nam hoče domačih umetnikov vzpitati, če ne mi sami po zavodih za „omiko", kakov je Matica? Delajmo kakor previdni gospodarji! Če hočemo dobrih knjig, tako rekoč pisateljskega sadja, vodimo in gojimo si pisatelje vže z mlada, liki mlada drevesca!

Po namenu obrazovanostnem, kteri si je Matica naložila, ima ona svoj delokrog na umetnosti, brez kterih spremstva so znanosti puste, razširiti, ter ima na vso moč tudi mlade pisatelje, umetnike in umetelna družtva podpirati.

3. O sestavu in delavnosti odborovej.

Druga točka zadeva sestav odborov, stvar jake važnosti. Odboru vsakega družtva pripada trojna zadáča, prvič modro gospodarstvo z družtvenim imenjem; drugič modro vodstvo, razširjanje in zastopanje družtva; tretjič, najtežeša zadáča, kolikor mogoče doseganje družtvénega namena po priležnem delovanji. Kratko rekoč, odbor ima previdno gospodariti, družtvo voditi i družtveni namen izvršivati. Tega pa vsak odbornik ne more vsega storiti. Po različnosti prirodnih in vzpitateljnih slučajev so eni odborniki dobri k gospodarstvu, drugi spretni k vzdržavanju in množenju družtva, tretji so priležni in zmožni pisatelji in kritiki, sploh izvršilci družtvene namére.

Prvej in drugej točki nij posebno težko zadostovati; treba je le blage volje in nekoliko zdravega, vsakdenskega razuma. Enega v pravu, enega v narodnem gospodarstvu zučenega odbornika je neobhodno treba. Ali tretja zadača se ne dá tako lehko od vsakega odbornika izvrševati; najme presojanje, izbiranje znanstvenih del in spisovanje knjig. Ta delavnost potrebuje specifiških znanostij, kterih si človek le s časom in po dolgem trudu pridobi.

Gledé pa na to delavnost, je nesumneno potrebno,

da so v odboru zastopane vse različne vrste znanja; inače ne bode odborova in družtvena delavnost vsestranska, uspešna biti. V odboru znanstvenega družtva, kakoršno je Matica, mora najmenj jeden zastopnik vsakega znanstva sedeti.

Ali kako si hoče družtvo tak odbor izbrati? Gotovo ne po tem poti, kakor sedaj, namreč po izbiranji odbornikov brez vsakega drugega načela, razve ozirom na večo rodoljubnost, na višo socialsko stopinjo, na bolj znano politiško delavnost, in le slučajno na znanstveno obrazovanost. Pri izbiranji, kakor pri vsakej delavnosti, treba trdnega načela. Takega pa v pravilih nij nikjer najti kakor so pravila sploh brez jasnosti in določnosti, kar se delokrogov odbora, odbornikov in neodbornikov tiče. Jaz predlagam sledeči nasvet.

Po različnostih opravilskih mora odbor tudi svoje člene mnogovrstneje razdeliti. Tu ne pomaga samo predsednikov, tajnika, blagajnika itd. izbirati. Narodnogospodarstveno načelo, utrjeno po A. Smithu in vladajoče dnešnji den povsod, kjer je kaj razuma in vednosti, najme načelo delitve opravil, tirja tudi v odboru Matice več odsekov.

Taki odseki naj so 1) gospodarstveni odsek; po znanstvenih panogah pa posebni odseki: 2) za teologijo, pedagogiko, filozofijo, ozirom pravoslovje; 3) za geografijo, historijo, statistiko; 4) za jezike; 5) za kupčijo, industrijo, zemljedelstvo, narodno ekonomijo; 6) za matematiko, prirodopis in prirodoslovje, ozirom medicino in 7) za umetnosti.

Ako na teh sedem odsekov razdelimo 42 (do sedaj 40) odbornikov, tedaj jih pride na vsaki 6. Pri izbiranji pa bi se imelo na sledeči način gledati.

Gospodarstveni odsek, ki mora na družtvenem sedeži bivati, bi moral vés iz ljubljanskih udov sostajati. Izvzemši tedaj prvega predsednika, kterega bi si moral zbor voliti, ostane jih za gospodarska opravila 6. Teh 6 in šče najmenj po dva odbornika na vsak ostalih odsekov bi morali iz Ljubljane biti; tedaj bi vseh ljubljan-

skih odbornikov odbor moral najmenj 18 šteti (do sedaj 16). Ostali udje odborovi bi se iz ljubljanskih in vnenjih udov Matičnih izbirali.

Dalje bi se pri izbiranji odbornikov tudi moralo na to gledati, da ne bi bili samo odseki, ampak tudi različne vrste znanostij in umetnostij v odsekih zastopane. Pri izbiranji odsekov bi se v namen gospodarstva tudi drugi, ne samo dotično izobraženi udje naj volili, posebno ker bi za ta ali oni odsek sposobnih udov lehko menjkalo.

Da bi pa taka volitev ne samo mogoča, nego i lehka bila, treba, da se Matični udje v ta ali odsek zapišejo. Odseki odborovi naj bi bili tudi odseki neodbornikov. Takó bi se na posebne pole n. pr. filologi v odsek jezikoslovski, na posebno polo za odsek 2. 3. 4. itd. udje vpisovali, in to ali pri občnem zboru, ali pa vže preje poslavši svoja imena enkrat za vselej odboru za ta ali oni odsek. Kar bi se udov v te odseke ne vpisalo, ti bi bili za gospodarstveni odsek ali pa za gospodarstvene sestave tega ali onega odseka volivni.

Zasédanja odborova pa naj bi ne bila navadno po odsekih, nego vkupna. Odseki bi imeli za zdaj pred vsem drugim ta namen, da bi v odboru vse vrste znanostij zastopane bile, kar je pri nasvetovanji knjig posebno važno. Vzemimo n. pr., da v odboru nasvetuje kdo izdajo narodno-gospodarstvene knjige. Pot, po kterem priti do take slovenske knjige, pripomočke, in obseg knjigi, o vsem tem bi odborniki dotične znanosti odboru najbolje svetovali. In takisto v mnogih drugih slučajih.

Kakor pa se zdaj godi, da ima le odbor presojo vseh knjig v rokah, to bi dalje ne smelo biti. Tudi neodborniki naj bi kaj takega delali. Mnogoteri učenjak je po naključbi zboru menj znan in ljub, nego je dober in previden delavec na slovstvenem polji. Po sedanjih pravilih smejo le odborniki po §. 13 rokopise presojevati. Ta §. je gotovo nepravičen in nespameten ob enem, nalagaje odbornikom vse delo, drugim ga pa vsem jem-

ljoč. On bi se moral tako razširiti in popraviti, da bi po predlogu dotičnega odseka, v kteri knjiga ali pa muzikalija spada, smeli tudi drugi učenjaki in zvedenci, ako so le udje Matični, kaj govoriti.

Da je tak sestav odborov potreben, to nam kaže najbolje zgodovina projektiranega „naučnega slovarja„. V nasvetu g. dr. E. H. Coste se nahaja, (gl. poročila str. 18.) ta le predlog: „Za vodstvo tega podvzetja naj se sostavi poseben odsek Matičnih udov bodisi odbornikov ali neodbornikov“, kteremu predlogu sta pritrdila odbor kakor zbor. Oba sta tedaj pritrdila, ka so odborove moči preslabe, ka treba tudi neodbornikov na pomoč klicati. In zakaj tudi ne? Po tem, da kdo odbornik postane, šče nij postal izvrsten pisatelj ali kritik, kakor nikdo po nedoseženej časti odborništva ne postane slab rodoljub, slab pisatelj ali slab umetelnik. Pravila se morajo v tem tako razširiti in popraviti, da bode delavnost Matičnih udov splošnejša, nego je do sedaj bila.

4. *O delokrogu in oblasti zborovej.*

Obči zbor predstavlja družtvo, nikakor ne odbor. Izgovor, ka je odbor po zborovej volji sestavljen, tedaj tudi družtvo predstavlja, nikakor ne velja. Odbor je opravljatelj tega, kar mu zbor naroči. Sej je odbor le od zbora odbran in vselej tega vedeti ne more, kar zbor ali družtvo o tem ali onem méni. Sej šče zbor sam nij resničen reprezentant družtva, nego, ker drugače družtvena volja nij vidna in slišna razve v zboru, le mišljeni pravni jega namestnik. O tem predmetu imenitni Macaulay v svojej anglijskej povestnici zanimive stvari piše. Javno življenje nas o tej reči uči, ka je gore rečeno istina. Kolikokrat so zastopniki kake dežele, celo države mnenju in željam dežele ali države diametralno nasprotni! Javno mnenje se pri tem tudi vedno preminja in giblje; kar mu je dnes sveto, to vže jutre nijma veljave. Kar tedaj odbor v imenu družtva stori, zato je družtvu, ki je v zboru predstavljeno, tudi odgovoren. To tirja pomen odbora kakor opravnika družtvenega.

Ali čudo! o takej odgovornosti pravila ne govoré razve zastran gospodarjenja z denarji (gl. §. 9). Tedaj samo „novčno gospodarstvo“ odbora pripada zborovej sodbi! Zakaj ne vsa delavnost? Zakaj ne tudi izvrševanje družtvenega namena? Ali je vse jedno, daje li odbor komu zasluženo ali nezasluženo „nagrado“, izdaje li primerno ali neprimerno knjigo? Nijma li tak zaključek tudi na „novčno gospodarstvo“ vlijanja? A v tej zadevi so zboru roke zvezane. Vzemimo n. pr. določbo gledé „naučnega slovarja!“ Koliko se je v zadnjem občnem zboru o tem predmetu per longum et latum govorilo, in to prav zastonj; odbor je vže bil sklenol, da izdá tako delo, in po nijednem paragrafu pravil ne more zbor le enega odborovega „sklepa“ ovreči. Primeri o tem 38. str. poročila! Odbor tedaj v resnici nadvlada zbor, kteri ga je volil; odbor resnično stoji nad zborom, ker ga veže; zbor je samo mašina, s ktero se voli in voli, in prikimuje. To je nedostatek, kteri se ima v pravilih izpolniti.

Med „pravicami“, ktere Matični udje uživajo, je ena, ktero zagotovlja §. 4 lit. a) govoreč: „Vsak ud ima pravico, podajati družtvu nasvete po odboru“. Rad verujem, dobre „nasvete“ dajati družtvu sme tudi neud. Kdo bi mu neki branil? Ali vpraša se, kaj ima odbor s tem nasvetom storiti? Ako ga odbor zavrže, kaj hoče potem ud s svojim „nasvetom“ storiti, da ga družtvo prejme? Človek bi mislil: potem ga naj zboru predloži. Ali tu spet najde vrata zaprta; kajti v §. 9 ne more ud pravice najti, da bi smel v občnem zboru nasvete stavljati, in §. 10 ubogega Matičarja goni spet nazaj pred sodni stol odborov. Kratko rekoč, na svojo roko, brez odborovega pritrjenja ne smejo se zboru samostojni predlogi stavljati, če niso pritikljaji vže stavljenih. Če se to godi, — v malenkostih se je vže zgodilo večkrat, — temu vzrok je v dobrovoljnosti odbora nahajati; po pravilih se odbor lehko s poklicanjem na §§. vsakega neugodnega mu predloga znebi. V pravilih je tu, ako ne skrita samopašnost, vendar pa pogibeljna vrzel, ktera

se ima čem brže zadelati. Namreč §. 4 b) bi moral razločno in jasno dovoljevati, da smejo udje tudi samostojne predloge stavljati, nè samo „udeleževati se v njem razgovorov“ in — volilski mlin goniti.

Dve glavni pravici bi tedaj imel obči zbor si pridobiti; prvo, da sme odborove sklepe podirati in potrjevati, drugo, da bi smel odbor na odgovor klicati. Udom pa bi morala ta pravica biti dana, da smejo v zboru tudi samostojne, preje odboru ne predložene predloge stavljati. Samo tedaj bode ona poglavita pravica občnega zbora, ktero mu § 9 b) pripušča, najme določbo o računih, resnična in mogoča.

Ako zborovemu delokrogu poleg tega, kar ima po 9. in 10. §. pravil vže sedaj pravic, šče volitev prvega predsednika dodenemo, tedaj bode jegova oblast časti odgovarjala. Drugače bo pa odbor pravi Schmerlingov „reichsrath“, zbor pa ponižni in prikimalni „landtag“, ki nij za drugo rabo, nego da poslance v „reichsrath“ voli. Zboru bi pa jaz posebno šče za tega delj privoščil veči delokrog in večo oblast, ker je on prvi obče-slovenski, čeravno le literarni parlament. Matični zbor bodi Slovencem parlamentarna šola, bodi poskušnja v parlamentarnem govorjenji in vedenji, bodi pripravilnica k politiškemu delovanju, ktero nas, ako Bog dá in sami krepko hočemo, vkupne čaka. Zato bodi odstranjena iz Matičnih zborov vsa malodušnost, vsa bojazljivost. Svobodno bodi v njem gibanje; brez svobode nij prirodnega razvitja, brez svobode se niti na literarnem niti na drugem polji človeške delavnosti ničesar imenitnega, ničesar stalnega, ničesar velikega in dostojnega ne stori. Mi vedno upijemo: dajte nam svobodo, dajte nam svobodno razvijanje. Začnimo enkrat pri sebi! Osnujmo Matico na svobodnej podlagi! Hic Rhodum esse putemus!

5. *O splošnej prenaredbi Matice.*

Kedar bodo pravila Matice jasnejša in svobodnejša, kedar bode zboru več oblasti dano, kedar se presoja knjig ne bode vedno v tistih rokah odborovih sukala,

kedar bode družtvo po širšem okrogu poslov in po očitnejšem načrtu začelo svojo delavnost razvijati, tedaj, tako se nadejam, bode tudi doplačevanje v Matično blagajnico redneje, spisovanje knjig volneje, dviganje Matice živeje. Da je občinstvo do sedaj Matico nekako sumljivo gledalo, da v njej nij vladalo pravo življenje, da se Matica nij mogla ljudem prav priljubiti, tega odbor in nihče tajiti ne more. Pa krivično bi bilo, odboru vse to pripisovati; največ so pravila, cela osnova Matice je tega kriva, in šče nekaj, kar pa zamolčim, ker ne bi rad sladko spečega (?) domačega mirú dramil ter nedotekljivih osebnostij potipal.

H koncu šče eden nasvet, o kterem slabožilate vže naprej prósim, da se ne ustraše; ime Matice naj neha! Da! jaz si ne vem pomagati; ime „Matica“ se mi ne dopada. Primer matičnega dela z izdajo knjig vidi se mi nekaj preveč tropičen. Ali hočemo vedno v podobah in primerih govoriti, kakor bibliški judje? Da so Čehi in drugi Slovani takošna družtva „matice“ krstili, to me malo straši. Časi, v kterih so se te rodile, so bili jako tropični, jako poetični in idilični. Dnešnji den je v znanostih in v življenji nastala navada, vsako reč s svojim imenom imenovati, navada, ki se mnogim grda in „prozaična“ vidi, ktera pa k jasnosti govorjenja in pojemanju mnogo dopomaga.

Kako imé pa mi tedaj Matici dajmo? Imenujmo jo kakor se podobni znanstveni zavodi sploh imenujo, „slovensko akademijo znanostij in umetnostij.“ Čas je napočil, da se popnemo nekoliko više, da pokažemo svetu, da naša literatura nij samo za kmeta in viničarja, nego za učenejši del slovenskega naroda pisana, da ima ta narod trdno voljo, višo učenost gojiti. Bivajoči brez univerz, okroženi na severji in jugu od narodov, zasmehujočih nas, malo ljubljeni od vlade, zanemarjeni črez tisočo let, pokažimo svetu, da šče nikakor nismo zamrli, da nismo, kakor nas črnijo pred svetom, sovražniki luči in prosvečenju, da se s svojo literaturo ne skrivamo v idilična in malo znana družtva. Drznimo se stopiti na

svetli den, na poprišče, kjer se narodi boré za slavo znanstva in umetnosti. Akademija slovenska bila bi morski svetilnik Slovencem, bila bi jim kažipot k višej obrazovanosti! Na noge tedaj, stari rodoljubi, ki ste naš narod vže toliko let vodili; na noge vi mlajši, ki ste se izurili in izučili na univerzitetih! Združeni in edinih mislij postavimo si akademijo, zavod, dostojen slovenskega naroda.

3.

Kritika mojih „Besedic o. Matici"*).

(Nar. 1868. 93.)

Iz Gorenjskega. P.

Naša literatura ni tako borna, da bi kdo vse slov. knjige v rutico lepo zavil in prinesel n. pr. na mizo kranjskega deželnega zbora, kakor smo kedaj že brali, vendar pa še ni tako ogromna, kakor bi človek sodil, kedar bere sestavke nekterih naših kritikarjev, kterih je že skoraj več ko pisateljev. Smešno je gledati, kako visoke sedeže zasedajo ti možje, in kedar se kakor veša v temni noči prikaže kak nasvet, ki namerava povzdigniti književstvo naše, planejo nadnjega, ter ga razmesarijo in v delice anatomirajo, predno je še v življenje stopil. Kdor tega ne verjame, naj se le domisli, kako se je godilo g. Dav. Trstenjakovemu nasvetu „literarnega družtva in glasila". Vem, da je učeni mož, ki je več člankov spisal, kakor njegov kritik morebiti vrstic, opustil ali odložil to stvar iz drugih nagibov nego zarad onega besedovanja, vendar očitno kaže ta dogodba, da kritika taka več podira ko zida. Enako ravnanje in iz njega izvirajoča malodušna, razžaljena osebnost nam ugonibili ste edini lepoznanski list, ki je celih deset let donašal toliko prijetnega in lepega gradiva, da ga sme-

*) To kritiko dajem brez premembe jezika in mislij prenatisnoti.

mo po pravici imenovati zrcalo slovenskega in jezikoslovnega napredovanja našega jezika.

Sedaj nimamo ne enega niti učenega, niti kratkočasnega lista. O času, o kterem bahamo, da najbolje napredujemo, pokopali smo še to, kar se je leta 1858 s tolikim trudom rodilo. Sedaj je vsaj konec in mir besedi. Post imamo, hud post, samo dvakrat na leto, kedar namreč razpošiljate „Matica“ in „družba sv. Mohorja“ svoje knjige, ponuja se nam duševna gostija. Ves ostali čas čitajmo, če se nam ljubi, govore slov. poslancev v raznih zborih, mnogovrstna razlaganja §. 19., tožbe kako grdo se vedejo nemškutarji tu in tam i. t. d.

Slehern sprevidi, da je ta dušna hrana prepičla za nas sedaj, ko se povsod zbujamo in zedinjamo, da se mora tedaj stvar predrugačiti. „Glasnika“ hočejo obuditi nekteri rodoljubi. Tako vsaj smo brali. Bog daj da se vrezniči in da bode vredništvo njegovo kritiziralo bolje z djanskim izgledom kakor z anatomičnim nožem!

Mohorjeva družba čvrsto napręduje. Da bi nikdar ne opadala! O njej nisem namenjen pisati, pač bi rad nekaj spregovoril o „slovenski Matici“. Povod temu daje mi članek: „Besedice o Matici“ v „Slovenskem Narodu“ začenši v 83. številki.

Pisatelj navedenega sestavka nasvetuje spremembo nektérih §§. Matičinih pravil. Za božjo voljo, kam pridemo, če bodemo zmerom le spreminjali in spreminjali! Štiri občne zbore smo še le doživeli in dvakrat smo že samo paragrafe rešetarili, in koliko posla so prizadeli odboru odvračaje ga od važnejših reči. Tolikokrat slišimo tožbo, da Matica nič kaj ne zadostuje, da premalo dela. Kaj mislite mar, da sė bode delovanje njeno povzdignilo, če bodo Matičanje vsako leto v belo Ljubljano tekali paragrafe kovat, in če se bodo odborniki shajali le popravljat? To bi bila prava birokracija, ki se nikoli ne moré dosti vtisniti v oklepe neskončnih §§!

Po mojih mislih, kterih sicer nikomur ne vrivam, občni zbor Matični ni „parlament“, v kterem bi se pripravljali „k politiškemu delovanju“ kakor hoče g. pisa-

telj. Matici namen je ves drugačen, narodu slov. pripomoči do prave omike. Kdor se hoče učiti parlamentarno govoriti, naj stopi v družbo „za brambo narodnih pravic“, ki je imela te dni prvo sejo v Ljubljani, ali v kako učeno družtvo, kjer se v ožjem okvirju o predmetih govori pro. in contra. V družtvih, ki štejejo članov na tisoče, to ne gre, potrata časa bi bila, naravnost škodljiva glavnemu namenu družbenemu. Koliko knjig bi neki spravila na dan družba sv. Mohorja, ko bi vsak izmed 10.000 udov smel tirjati izpolnitev tako različnih željá, ako bi vsi vkup določevali „nagrade“ spisom in knjige, ktere naj se dado na svitlo? Debatirali bi leto in dan, konec leta bi prišel, knjig pa — nič.

Iz tega je pač očitno, da mora biti kak manjši zbor, ki se v sejah razgovarja, kolikorkrat je treba, da se namen Matični doseže in ta je — odbor. Ne tajim, da je sedanja sestava njegova nekako centralistična, in da dela v časih preveč v „osebah“, da mu je pa občen zbor podložen, ne morem pritrditi. Občni zbor je že zarad ega nad odborom, ker ga on voli. Kedar mu ne ravna prav, svobodno mu, da si zbere boljše može. Občni zbor doluČuje o proračunu, sklepa o opravilnem redu, razsoja prepire med odborom in posameznimi udi, prenareja pravila. Nasvete odboru naznanjati, navadno je tudi pri druzih družtvih in ob enem potrebno, da udje poprej vedó, o čem bode razgovor in da se morejo pripravljati zanj, kakošen direndej, ko bi vsak ud v občem zboru smel, kar nenadoma nasvete stavljati!

Da občni zbor ne sme voliti predsednika, obžalujem z. g. pisateljem vred tudi jaz, da si ne morem zamolčati, da tudi drugod odbori volijó prvosednike, zato pa sme voliti častne ude in pokrovitelja, kterega doslej še nismo našli. Pravila naj bi per longum et latum naštevala lastnosti prvosednikove, zopet diši po birokratizmu, ki hoče vsako pičico prikleniti železnim paragrafom. Ne ti, ampak iskreno domoljubje naj vlada v narodnem zavodu. Kdor vé, kak namen je Matici, menda tudi zna, da njen predsednik ni samo ad honores, ampak da mora

biti mož, kteremu je dosega Matičnega namena pred vsemi drugimi opravili najbolje pri srcu. Odbor jo je dobro zadel, da si je po odstopu g. dr. Tomana za prvosednika izvolil g. dr. Costa, ki je vresnici za Matico mnogozaslužen, in ki jej bode gotovo v prihodnje žrtvoval vse svoje moči in sile.

„Ne samo gospodarstvo družtva, ampak tudi vso obrazovanost, vso učenost in zvedenost odbor le sebi prisvaja, ostalim družbenikom pa vsem vkup šče ene solice modrosti ne prepušča! Zares duhom ubožno družtvo, v kterem 40 družbenikov mora za vseh ostalih 1330 misliti in modrovati!“

Tako zdihuje naš g. pisatelj. Odgovarjam: Odbor si ne „prisvaja“ vse učenosti in izvedenosti, ampak občni zbor si je izbral 40 mož, in tem je dal nalogo, naj po najboljšem mnenji skrbé, da dobimo primerne slov. knjige. Zakaj če bomo vsi govorili, nastane babilonski turn. Saj še v odborove seje ne utegnejo vselej izbrani možje, kaj še, ko bi imel ves občni zbor vse to, kar mu naklada g. pisatelj „besedic o Matici“. Rokopisi naj bi hodili iz rok v roke tudi neodbornikom, kam pridemo, saj je še odbor včasih dovolj počasen! Ali mar misli naš kritikar, da je le v tem vsa modrost in učenost, da se sedi v odboru, da se govori o izdavi te ali one knjige? Ali ne pospešuje Matičnega namena najbolje oni, ki ta zavod priporoča, ki piše? Hic Rhodum esse puremus, da se poslužim novo-klasičnega izreka našega izvedenca, ne pa da morajo vsi učenjaki biti tudi odborniki ali pa se smejo vsi udje povsod in v vse reči Matične vtikati.

Kar navaja g. pisatelj v potrditev svoje tirjatve, da smejo udje tudi govoriti in določevati o knjigah, nagradak itd. o zgodovini naučnega slovnika, kterega naj na noge spravi poseben odsek udov Matičinih „odbornikov in neodbornikov“, potrjuje le to, da je izdava tacega dela ogromno podvzetje, ktero more dognati veliko število pisateljev, združena moč. Naučni slovnik se ne dá meriti z drugimi knjigami, ker potrebuje take vsestranske

pomoči, da mu še vsi Matičarji niso kos kakor smo slišali ali vsaj, da bodo potrebovali več let, predno ga izvršijo. Da občni zbor nič ne bi zmogel zoper naučni slovnik, ker ga je odbor že sklenil izdavati, tega vendar ne verjamem, kajti to bi bilo majoriziranje občnega zbora, h kteremu so prišli nekteri udje iz daljnih krajev, in vsakako nevredno poštenjakov, ktere smo volili v odbor.

Sestava sedanjega odbora res nič kaj ne zadostuje. To sodimo iz tega, ker večkrat v odboru zmanjkuje presejovalca za ta ali óni rokopis, in kar je posebno važno, ker unanji odborniki le malokedaj pridejo v seje, da, nekteri še celó nikdar niso bili nazoči. Tako vedenje ne more biti Matici v prid, to je pač jasno. Odborništvo ni samo čast, ampak ob enem butara, ktera naj se nalaga delavnim možakom. Delitev opravil je tu opravičena, celó potrebna. Vse znanosti naj imajo v odboru svoje sastopnike. Zatoraj je nasvet pisateljev, naj se napravi v odboru 7 odsekov po 6 odbornikov za različne vrste znanosti, vsega pomisleka vreden. Drugi nasvet pa, naj se udje v ta ali óni odsek zapišejo in pole z imeni jezikoslovcev, umetnikov itd. enkrat za vselej pošljejo odboru, ne zdi se mi praktičen. Slehern naj sam sebe klasificira in naznani, kaj je, ali zgodovinar, ali podobar, godbar itd., to vender ne kaže nikamor! Imeniki naših jezikoslovcev, starinarjev, umetnikov, dali se bodo sestaviti še po kakem drugem potu, ali ne?

Naj Matica skrbi tudi za umetnost, tirja se po vsej pravici, saj tudi slovaška podpira bistre glave, dajaje jim letne štipendije, da se morejo izobraziti v umetnostih. En sam izvrsten slov. malar, kipar itd. povzdignil bi nas pred svetom bolje, ko kopa po Matici izdanih knjig. Umetniki se nam sploh izneverjajo, ker ne najdejo pri nas niti podpore niti dela. Tu bi bilo za Matico obilno posla in še obilnejšega sadu, se vé da, kedar prispé do prav bogate matice.

Na vse zadnje g. pisatelju tudi ime „Matica“ že ni več po volji. Kar niti Čehom niti Slovakom niti našim sosedom Hrvatom, ki vsi imajo „Matice“, še v sanjah

ni na misel prišlo, rodilo se je v glavici našega izvedenca! In zakaj naj bi se odpravilo ime? Ker je ta izraz preveč „tropičen“, preveč kmečk, ker je prišel v rabo v časih „ki so bili jako poetični in idilični“. Nam se ne spodobi več govoriti „v podobah in primerah“ kakor „bibliški judje“. Bogme, prijatelj, ta je pa dobra!

In ktero ime naj nadomestuje besedo „Matica“? Mi smo prozaični, imenujmo jo „slov. akademijo znanostij in umetnostij“, tako svetuje g. pisatelj. Vprašam: Ali bode naša sedanja „Matica“ mar bolje imenitna, ako jo nazivamo akademijo? Tedaj samo*) ta naslov bi jej opomogel? Ako bi mi „Matico“, ki skrbi za omiko slov. naroda, bombastično imenovali „akademijo znanostij in umetnostij“, ali bi pač ne bili še veči „bibliški judje“ kakor smo po primeri g. dopisnika že sedaj?

Ali pogledajmo njegove dokaze! „Čas je prišel“ piše „da se popnemo nekoliko više“. Čudo! Matica je nalogo svojo že rešila, ljudstvo je že omikano, treba je že spenjati se više? Pa g. pisatelj še vedno tarna, da Matica ne izvršuje svojega namena.

Svetu moramo dokaze pokazati, veleva nadalje, „da naša literatura nij samo za kmeta in viničarja pisana“. Tega tudi nihče ne taji, a akademija še ne bode pokazala svetu, da pišemo za narod. Zakaj denašnje akademije niso za narod v navadnem smislu, one so družbe učenjakov omejenega števila, ki preizkujejo učene stvari, premišljujejo najtamnejše zgodovinske dobe in najskrivnejše prirodne prikazni, njih resultate rabimo potem še le za narod, one tudi omikujejo ljudstvo, toda po dolgih ovinkih. Taki zavodi potrebujejo silnih denarnih in duševnih moči. Nekako tako družtvo, ne akademije, nasvetoval jo slavni Trstenjak, in treba ga nam je za sedež, tega ne morem dovolj povdarjati. Tukaj bi klical z g. pisateljem „na noge rodoljubi! združeni in edinih misli“ snujmo si tako družtvo! Kedar bodo vsi Slovenci združeni in krepki, potem naj si napravijo slov. akademijo, kakor

*) Prosimo, tega ni nihče trdil, da samo. Vredn. „Slov. Nar“

jih imajo drugi narodi. Do tje bode pa še precej vode poteklo po Savi.

Ako imamo čvrsto Matico, menda še ne kažemo, da smo že „zamrli“, saj hrvaška akademija tudi še čudežev ne dela pred svetom, in če nimamo akademije, gotovo ne naznanjamo svetu, da smo „sovražniki luči in prosvečenja“, kakor nasproti drugi narodi niso še le po akademijah postali „prijatli luči“ itd.

Pustite nam toraj imé „Matica“, ki tako lepo po domače zvoni! Bodimo pridne bučelice in Matica naša bode mogočna! Priporočajmo jo, kjer koli mogoče in kteri so zmožni, naj pišejo, pišejo in še enkrat ponavljam pišejo! Matica bode, tega smo si zvesti, do zadnjega vinarja vse izdavala, kar sme na leto potrošiti, le pošiljajte jej spisov!

Mlačnost, vnemarnost in osebno mrzenje, ta trojica je pogubljiva v našem družtvu, ki je domorodno par excellence, ne sme vladati! Tedaj še enkrat: sloga in vsestranska marljivost! In hoc vincemus!

4.

Moja protikritika.

(Nar. 1868 94. 95.)

Kdor je v 93. listu tega časopisa pretres mojih „Besedic o Matici“ čtel, ta je opazil, da se moj kritik z mnogimi mojih nasvetov soglaša. Tako n. pr. obsojuje on sedanji sestav Matičnega odbora, tirjá z menoj, naj si predsednika Matični zbor izbira, naj se delovanje Matice tudi na umetnosti razširi. Različne odseke matičnemu odboru, kakoršne nasvetujem jaz, tirja tudi on, jih potrebnost dokazujé. Moj kritik imenuje z menoj sedanji sestav odborov „centralističen“, pravi celo, ka odbor „dela včasih preveč v osebah“, in govori o več enakem gledé na odbor. Le v' enej važnej stvari, o delokrogu zborovem,

nij z menoj enih mislij in po potem šče v nekterih malenkostih ne, in pri tem soglašanji z glavnimi točkami mojih „Besedic“ koliko togote, koliko hudovanja na-me! Čemu toliko hrupa, ako se mojemu sodu v tolikih točkah pridružuje? A quoi donc tant de zèle?

Ko bi moj kritik bil razve mojih nasvetov sam kaj pozitivnega nasvetoval, kar pa nij; ali pa, ko bi bil one mojih nasvetov, s kterimi se ne soglaša, kakor se je spodobilo, s pričinami ovrgel, jaz bi mu bil za oboje hvaležen, veselivši se slišati modro kritiko o mojih prizadevanjih. Ker pa moj kritik tega obojega nij storil, zato ga hočem po vseh krivih stezah, po kterih se zavija, slediti ter jegove izreke nekoliko posvetiti.

V vvodu se naš Gorenjec huduje na kritikarje. Kar tu govori zoper kritike, velja tudi o njem. Godi se mu kakor medvedu, ki je penj, na kteri je privezan bil, črez strmec v jezero metal, da bi se mu meščeval, a tako le sebe pogubil.

Začenši govoriti o spremembah Matičnih pravil toži naš kritik, ka so se pravila vže dvakrat morala predelati. „Kam pridemo, pravi, če bodemo pravila zmerom le spreminjali in spreminjali?“ Iz tega predelovanja bi se bil moral moj kritik osvedočiti, ka morajo pravila v resnici pomenjkljiva biti, da se bodo tedaj morala tako dolgo predelovati, dokler bodo tirjatvam časa zadostovala. Zato naj bi pametni ljudje skrbeli, da se to raje preje nego sleje zgodi. Se vé da, po logiki našega kritika je to, kar se je dvakrat vže krivo storilo, po tem samo vže sovršeno, in večkrat predelovati, dokler bo dobro, tega bog varuj! Sej naš kritik priznava sam, ka sedanji sestav v marsičem ne zadostuje, a po jegovem naj vse ostane, ker se je vže dvakrat popravljalo! Kam bi svet s tako lenobo prišel?

O tem, kaj je parlament, ima moj kritik čudne misli. Jaz sem v 4. „Besedici“ Matični zbor imenoval „literarni parlament“. Moj kritik ne vé, da ima parlament svoje ime odtod, ker se v njem govori. Kaj je tedaj Matični zbor drugega nego parlament? Po mislih

mojega kritika in po smislu pravil naj bi bil Matičin zbor ne govorišče, nego molčišče, v kterem bi odborniki nekoliko o napredku Matice prodikovali, „povabljeni“ udje pa kakor menihi z glavami prikimavali.

Ker moj kritik tega, kar sem o delokrogu zbora povedal, nij hotel razumeti, zato ga naj podučim. Ako zboru presojanje „nagrad“ in „knjig“ lastim, gotovo nisem mislil, da me bode kdo tako razumel, kakor moj kritik, namreč kakor da naj zbor posebej vsako nagrado in vsako knjigo določuje in presojuje. Mojega nasveta smisel je le ta: naj zbor naprej načela določuje, po kterih se naj nagrade delé in knjige izdajajo. To je po mojem mnenji tako storiti, da zbor izreče: takošne in tolike nagrade odobrujemo za prihodnje leto; takošne knjige in toliko knjig odobrujemo za prihodnje leto. Tako bi zbor opravljal oblast gospodarja. Knjige, štipendije nagrade itd. bi pa zbor določeval po potrebnosti naroda slovenskega in po denarnej zmožnosti družtva, kar se samo razumeva. O vrednosti, pripravljanji, tisku itd. knjig, to vidi vsak otrok, ne more zbor, ki se le enkrat v letu shaja, določevati.

O samostojnih predlogih v zboru, kteri se mojemu kritiku zdé pravi „direndeji“, bilo bi obveč šče več govoriti. Kdor teh pravic udom ne tirja, kdor je tem nasproten, res matičarje ima za otročnjake. Da je pa paragrafa treba, ki to pravico udom zagotovlja, ker brez te pravice zbor nij več reprezentant družtva, nego res le odbor, kakor nekteri odborniki želé, tega nas povestnica Matičnih zborov uči. Opomeniti moram, kako čudno sodi o potrebi utrjenih, v §.-ih očito izrečenih pravic moj kritikus. On piše: „Ne ti (namreč §.), ampak iskreno domoljubje naj vlada v narodnem zavodu“. Čemu neki imamo v zakonikih, v ustavih, v najmenjših družtvih paragrafe? „Domoljubnost“ teh ne potrebuje! Kakor da Angličani ali pa Amerikanci niso domoljubni, ker imajo pravice do vsake točkice „železnim paragrafom“ priklenene? Trikrat in štirikrat presrečni divjaki novih in starih svetov, ne poznavajoči „železnih paragrafov“!

Da bi se v zadevi „naučnega slovnika“ zbor lehko bil dal od odbora, kteri je izdajo takega dela vže bil zaključil, majorizirati, to je jasno temu, ki je čtel poročila o slednjem zboru. Na str. 34 tega sporočila stojé sledeče besede: „Naposled sporočevalec g. dr. Costa spregovori rekši, da je to odborov nasvet ali predlog, toraj gotov; da bi ga odbor sicer sam smel izvršiti, vendar je zarad velike važnosti hotel predložiti ga občemu zboru v končni sklep“. Jaz sem vže tudi preje dokazal, da zbor po sedanjih pravilih ne bi mogel ni enega odborovega sklepa podreti.

Prizadevši si dokazati potrebo, naj so v odboru vse znanosti in umetnosti zastopane, imenuje kritik moj način izbiranja odbornikov nepraktičen, pristavljaje na konci, da se bodo odseki šče „po kakem drugem poti“ dali voliti. Čemu pa nij pokazal kakega praktičnejšega načina?

Kar sem o spremembi imena „Matice“ napisal, to je stvar, ktera spada k ukusom. O tem ne spremenim niti besedice. Kar zadeva prekrščenje Matice v „akademijo“, tu jo je moj kritik po svoje hotel zaviti. Smisel mojega nasveta v 5. členku je jasen. Tam sem pisal: „Imenujmo (Matico) slovensko akademijo znanostij in umetnostij“. To je gotovo, da sem jaz mislil na „Matico“, kakoršna bi imela po mojem mnenji biti, ne, kakoršna je. Da pa nisem na samo predelanje imena, temveč na presnovanje v viši zavod mislil, ki potrebuje več denarnih in dušnih močij, nego samo založništvo knjig, to kažejo moje končne besede: „Združeni in edinih mislij postavimo si akademijo, zavod dostojen slovenskega naroda“. Smisel je jasen: gledimo, da Matico pretvorimo v viši zavod t. j. zavod s širšim delokrogom, kakoršne so „akademije“. In k temu je treba več pripomočkov, nego jih Matica sama ima. Zato kličem rojakom: „Na noge“! naj te pripomočke priskrbé ali iz svojih ali deželskih mošenj. Mení očitati, kakor da jaz menim, ka bi s „samim“ naslovom „akademije“ bilo vže kaj storjeno, tega bi se naj bil moj kritik, ako bi mu bilo za resno kritiko, zognol. Tako očitanje je prečudno.

Na konci svojega spisa nam kritik podaje šče eno. Prav po Montecucculski upije: „Kteri so zmožni, naj pišejo, pišejo in še enkrat ponavljam pišejo!“ Jaz vsakega človeka, ki nij pisanja pijan, vprašam: Tedaj s samim pisanjem pridemo na bolje? Kaj pa odgovori moj kritik na vprašanje: kaj in kako in za koga naj pišemo? Dobro, pišimo, a glejmo, da narodu primerno in za njegove potrebe pišemo. Kaj pomaga Matica k narodovej obrazovanosti, ako tudi do „zadnjega vinarja“ vse za spise izda, kakor moj kritik prorokuje, ako pa brez pomisleka knjige izdaje, samo po slučajnih ponudbah pisateljev, ali če menj važne knjige izdaje, najpotrebnejših pak niti v mislih ne ima? Tako dela ona zdaj tja v en den, kakor prigovor pravi, brez načela, brez potrebnega premisleka, komu in kaj se naj piše. Ako utegnem, hočem tudi o tej stvari nekoliko progovoriti*).

Da na konci kritikarjevega spisa klica k slogi ne menjka, to se pri rodoljubih neke vrste t. j. tistih, kterim je vse dobro, kar se le narodno imenuje, samo od sebe razumeva, kar pa je prav dober kup. Ti možje se hudujejo na kritiko, ker bi ali radi, da bi je ne bilo, ali pa, da bi jo sami smeli upotrebljevati, drugi misera plebs! pa naj bi molčala. Ali črez take vrste ljudi preide povestnica na dnevni red. Tega si bodi vsak svest, ki kritiko prezira.

5.

O založnah.

(Nar. 1869. 30. 31.)

Do zdaj smo Slovenci največ na dušnem polji delali za svoj napredek; za naprej bode treba tudi v oziru na telesne naše potrebe kaj storiti. Kakor je telesu duše treba, da živi, tako nasproti duša potrebuje trdne podlage t. j. trdnega telesa.

*) To sem storil v listku „Sl. Nar“; ker pa je med tem Matica svoje delovanje na edino praktične pote obrnola, zato sem sledujoče „Nar.“ besedice tu izpustil. — Pozn. opazka.

Za telesne potrebe se najbolj skrbi s pomnoženjem pripomočkov k življenju. Najvažnejše sredstvo takih pripomočkov si pridobiti pa je denar. Z denarjem si vsakoršnih pripomočkov k življenju najleže priskrbiš, ker se za-nj vse dá zamenjati. Ali ravno za denar se našim kmetovalcem trda godi. Kdor hoče denešnji den denarja na pósodo, temu je treba okoli lezti, prositi, pripogibati se, in pri vsem tem šče za milost visoke procente plačevati. Za sto goldinarjev mora denešnji den kmet od Poncija do Pilata hoditi in na zadnje šče posojevalca dobro pomazati.

„To nij res!“ poreče mi morda kak kmet; „v hralnici (šparkasi) je denarja na cente!“ Moj ljubi! res je, da je denarja tam na kupe, ali pod kterimi pogoji! Ako imaš posestvo vseh dolgov čisto, kar je vže redka prikazen, tedaj šče velja. S pismi raznih vrst pod pazuho dosežeš, kar želiš, da dobodeš zaželeni denar; ali joj tebi! ako tvoje posedstvo dolgov nij čisto! Tedaj moraš vse prejšnje dolgove iz gruntnih knjig izbrisati dati, k čemur tedaj vže naprej denarja potrebuješ, potem dobodeš stoprv po cenitvi svojega posestva in dolgih potih, ako so ti gospodje milostni, posojilo; pa tudi vselej svoje posestvo z novim uknjiženjem (intabulacijo) potežiš.

Zdaj pa te vprašam: kaj misliš storiti, če ti upnik kakih dolžnih petsto napové, da mu jih v dveh tednih ali šče preje naj platiš? Ali pa, če potrebuješ za davek ali za kupčijo ali za drug strošek hitre pomoči? Ali za kakih sto ali šče menje goldinarjev misliš posestvo zadolžiti in v hranilnico teči? Ali se utegne, ko bi to res storiti hotel, cenitev, prošnja itd. tako hitro in gotovo rešiti? Mislim, da tedaj si prisiljen, od praga do praga za denar prositi in se priklanjati, ako nijmaš kredita pri znancih in prijateljih. Vidiš, ravno k hitremu in poštenemu izposojenju potrebnega denarja služijo založnice ali posojilnice. Tu na leto plačuješ po štiri goldinarje in 80 kr. denarja, ki ostane tvoja last, ktero lehko vselej nazaj potirjaš, kar tudi po pet procentov na leto nese, in tako dobodeš pravico, ne milost, da si smeš iz-

posojevati iz založnice denar. Zató se ravno založnica pravi, ker nekaj denarja založiš, da si potem smeš izposoditi, kedar potrebuješ.

Stroški in poguba časa pri izposojanju iz založnic so prav mali v primeri k hranilnicam in k drugemu izposojanju. Najpreje tirja založnica od dolžnika, ka je zaupanja vredna osoba in ka ima kakovo delo, ktero ga živi. Drugič, da s seboj privodi poroka, kteri bi na dolžnikovem mestu dolg poravnal. Obema tema, dolžniku in poroku, je treba menjico (vekselj) podpisati, za ktero kakor je to menjična postava, oba podpisnika dobra stojita. Brez vse varščine, to si lehko vsakdo misli, založnica kakor družtvo, ktero denar tudi samo v zajem jemlje, ne more denarja izposojati. Res je, vekselj ali menjica nij posebno priljubljena zaveza, ali tudi dolžno pismo nij ravno tako prijetna reč in pa vknjiženje (intabulacija) dolgov. Vsaka zaveza, ktera dolžnika k plačanju sili, je dolžniku sitna; ali brez te sitnobe tudi ne sme pomoči iskati. Dosti bolje pa je za dolžnika, družtvu dolžnik biti, kakor pa kakemu židovu ali pa oderuhu. Družtva delajo po zakonih in očito, gospodska se lehko vsak den prepriča, kako družtvo dela in gospodari; kdo pa oderuhu v karte vidi?

Na dalje treba dolžniku, kteri iz založnice denar prejme, šest od sto plačati in pa dva procenta za delo (provizije). Ta znesek se naprej t. j. pri prejemanji denarja plačuje. Pri denešnjej stiski za gotovi denar pač šest procentov nij mnogo, in provizija ali dveh procentov je za stroške, ktere družtvo ima, gotovo malo. Tak postavim plača ta, ki si iz založnice sto goldinarjev izposodi, za pol leta tri goldinarje procentov in dva goldinarja provizije, tedaj vkupno pet goldinarjev, in pa kolek (štempelj) za menjico. Naj zdaj ta, ki je vže kedaj iz hranilnice v zajem vzel, zračuni, koliko dela in plačila bi on tam imel! Ko bi se pa primerilo, da denar boljši kup postane, tedaj, to se vé, bode pa založnica tudi boljši kup dajala t. j. procente znižala.

Morebiti šče kdo utegne reči: „Denar res nij v za-

ložnici tako drag, kakor drugod; ali poroka, ki dober za me stoji, iskati, to je gotovo težavno". Na to jaz odgovorim: Poroka vsaki človek lehko najde, ki si prizadeva pošteno delati, zmerno živeti in svoje dolgove točno plačevati. To je res, da vsakemu, ki pride za poroštvo prosit, se ne bode volja koj storila, ali ravno to naj spodbuja vsakega človeka, da pošteno in pametno živi in marljivo dela, da, če pride v nezaslužene in nezakrivljene stiske, potem vé, kje ima potrkati in poroštva prositi. Najbolj v denarnih rečeh se na svetu kaže, da poštenost res vže tu uživa svoje plačilo. Kajti v denarnih stvareh, v kupčiji in pri vsem, kar se denarja in svetnega blaga tiče, povsod vidimo, da je poštenost edina podlaga vsem podvzetjem, in kjer v deželi in med ljudmi poštenosti nij, tam tudi nij kredita, tam uboštvo vlada in pa siromaštvo. Naj si ti, ki na menjice in poroštva kričé, to resnico dobro preudarijo in naj rekó, ali je to res ali ne; naj vprašajo kupce in trgóvce, kterim bi brez kredita ne bilo mogoče živeti, ali je rečeno resnica ali ne!

Šče drugo dobroto založnic moram omeniti, namreč prilike, ktero one dajejo hranljivim in varčnim ljudem k štednosti. Z malimi vlogi, najmenjši znažajo po 40 krajcarjev na mesec, tedaj 20 krajcarjev menj kakor pet goldinarjev na leto, se dá s časom kapitalček nabrati, ako se vlogi pusté ležati in se obresti vsako leto kapitalu pripisujejo. Kdor ima dober zaslužek, nabranega kapitala pa ne, ta lehko po mesecih ali po četrtletjih više vloge v založnico vposojuje, in si tako polagoma in po malem črez več let precej velik kapital pridobi. Posebno mladim ljudem, delavcem, rokodelcem obrtnikom, urednikom itd. se tu lepa prilika k hranljivosti in k pomnoženju prihrankov daje, ker pri založnici denar procente nese, med tem ko bi domá mrtev in nerodoviten ležal.

Konečno šče založnica tudi večim kapitalistom dobro služi. Kdor prodá zrna, vina, živino ali kako posestvo in ne vé, kje svoj denar shraniti, ta bode najbolje storil

založnici ga posodivši. Takó je za denar v nestrahu, ker založnični vlogi vsi kup dajejo posojevalcem varščino ali kavcijo, in pri tem posojevalec tudi drugim ro jakom pomaga, a kedar sam denarja potrebuje, lehko ga iz založnice vsak čas vzeme.

Dobrota založnic je na več stranij velika, ker hitro in nemudoma pomaga, ker malo obrestov tirja, ker se v njej lehko z malim denarjem s časoma velik kapital prištedi in ker kapitalistom služi v shrambo in pomnoženje vložene gotovine. Največa dobrota po mojih mislih pa je ta, ker se po založnicah ljudje najleže navadidijo denar štediti in pomnoževati. Mi Slovenci, Štajerci posebno, nismo preveč hranljivi, mi svoj denar neradi v povzdigo štednosti trebamo; a brez plodo- in sadunosne hranljivosti ne moremo priti do večega kredita. Kedar bodemo bolj izobraženi, kedar bodemo vedeli z denarjem bolje ravnati negó sedaj, tedaj nam bode tudi več kredita treba, ker gotovi denar ne zadostuje potrebam vsakdenje le količkaj veče kupčije in obrtnosti, in kredit se bode meril vsakemu le po méri jegove štedljivosti. Zato se udeležite vsi, kterim je mar za dobiček, kterim je mar za blagor celega naroda! Vsi vkupe in vsak posebej bode od založnic imel svoj dobiček!

6.

Slovenskej mladeži.

(Nar. 1869. 70. 73. 78.)

Jaz menim, da mimo sedanje dobe ne more biti prikladnejše k našej mladini govoriti. Državljansko, cerkovno, družbinsko, z eno besedo narodno življenje dnešnji den kipi do vrha, nepoznane do sedaj strasti se prikazujo v vsej svojej silovitosti, nov svet mišljenja in čuvstvovanja se rodi. Da je tudi naša mldiana pri tem

vretji ožarela, temu se samo ostareli in otrpneli duhovi mogo čuditi, duhovi gledujoči svet skoz pobojane očne, ljudje žile človeštva z rokovicami tipajoči. Kdor ima čist pogled, kdor ima srčnost, človeškemu življenju na dno pogledati, kdor se v vrtinec tega dviganja in kretanja srčno upa podati, ta vidi, da je tako priti moralo, da se svet sukati mora. In to je veliko tolažilo v burnih, silnih dobah človeškega preobrazovanja. Kajti ono se kaže kakor plod prirodnega razvitja, ktero je svet krstil z imenom povestnice. Kdor se hoče v tem vrtinci rešiti, temu se treba naprej in pred-se, ne samo nazaj ozirati, da ga valovi služno k zažalenemu kraju prinesó. Kdor se teh valov boji, naj na varnem bregu ostane; jemu to preobrazovanje stvarij nij znosno.

Ali pri tem rjovenji časa nij samo srčnosti, temveč šče mnogo več treba. Srčnost ima tudi predrznež, ki se sam v očito pogubo strmoglavi. Ako se hoče za bodočnost kaj koristnega iz te borbe pridobiti, treba, da se k srčnosti šče več sredstev borilcem v pomoč pridruži. In na ta sredstva, to je namen mojih pisem, hočem pozornost mladih čitateljev obrnoti.

Prva podlaga in pogodba vsemu človeškemu delovanju je zdravo telo, telesna moč. Telo je nosec duše t. j. tega v človeku, kar delovanju in gibanju telesa in udov daje previdnost in smoter. Obilnost fizične moči daje posamnemu človeku kakor tudi državam in narodom nadvlado nad drugimi, česar nas povestnica človeštva dovolj uči; nasprotno pa iz telesne slabosti in hiranja telesnih močij kakor posameznikom kakor narodom in državam izvira pokornost, podložnost, celó pogin. Tako n. pr. omehkuženi in telesno oslabljeni Rimljani niso mogli silovitih napadov telesno krepkejših, če ravno dušno menj izobraženih germanskih in slovanskih narodov prestati, in rimsko cesarstvo se je brže rušilo nego snovalo. Na mesto mehkušnih rimskih prebivalcev stopile so čete krepkih Longobardov, Frankov, Slovanov. Tako so tudi na mesto oslabljenih Grekov prišli v minolih stoletjih krepkejši Turki, in namesto Turkov, vedno bolj na tele-

su hirajočih stopajo čilejši Slovani, kar novejša geografična preiskavanja turških razmér učé, ker turško omehkuženo pleme od vesi do vesi pomira, inoplemenikom se umikaje. Isto se trdi o magjarskem plemenu, ka zavoljo neunravnosti pogiblje, tujim slovanskim in vlaškim naselnikom se umikaje, kar Magjare priganja, da nemagjarske stanovnike ogerske dežele kolikor bolj mogoče pomagjarjajo po tem poti izgube svojega plemena z zdravo krvjo slovansko popravljaje.

Te povestnične prikazni, kakor promislek, ka le v močnem telesu mogočen in krepek duh, močna in trdna volja, stanovitost in strpljivost prebiva, naj našo mladež priganjajo, da tudi ona na povekšanje telesnih svojih močij vedno merljiveje in pazljiveje smotri. Tudi mi si osvojimo vsa ona sredstva, ktera pomnožujo gibčnost, hitrost in krepost teles, ter nam dajó čilosti in zdravja!

Vseh različnih potov, po kterih se zdravje in krepost telesa pospešuje in pomnožuje, naštevati nij moj namen. Komur mladenčev je mar, o tem temeljito se podučiti, temu priporočam koristno delo, Prelogovo „Makrobiotiko“, krera je kakor vstvarjena v poduk našej mladini. Koliko mladenčev tava v popolnej tmini o tem, kar život tirja, da se zdrav ohrani! V nobenej šoli se ne dá tako na tenko povedati, kako pogubno je nespametno ravnanje pokvarjenih in zavedenih mladenčev, kakor v tej knjigi, in zato jo vsakemu naših mladenčev, ki hoče od grdob sveta neoskrunjen ostati, za popotnico črez življenje priporočam.

Moj namen je, s politiškega ozira pokazati, čemu se treba izogibati, in kaj moramo storiti, da si telo okrepimo in tako k večej kreposti naroda pripomoremo. Zato hočem samo nekterih sredstev k temu vodečih omeniti.

Čisto krivo je misliti, ka se krepost telesa samo po telesnih vajah pomnožuje. Telesne vežbe so enostranske in mnogokrat lehko škodujo. Pred vsem je potrebno, da je i človeški duh ugodno razpoložen. To se res da težko dosega, ker dušnih čuvstev in razpoloženij človek nijma lehko v oblasti kakor slaba, od okolnostij odvisna

stvar. Samo s potrpljivostjo in s premaganjem samega sebe se da kaj opraviti. Ravno v tej zadevi mora slovenska mladina sama pritrditi, da je ona v najnovejših časih najmenj ugodno v duhu razpoložena. Jaz sem si popolnoma svest, da me bodo glasovi preupili rekoč: „Zdaj, ko se celo priletnim možem žolč izliva, ko celó sivčkom in starčkom kri od nevolje vreje, tirja se od nas mladih, naj smo mirni, naj smo krotke ovce, naj smo v duhu ugodno razpoloženi. Tega ne moremo; sej kri nij voda!“ A lehko ali nelehko, vse eno; k zdravju je zmérnosti gotovo potreba in nemogoča tudi nij. V tej reči je kakor v drugih; zarad večega dobička in boljše bodočnosti mora se v sedanjem trenotji nekaj žrtvovati; zarad veče bodoče kreposti mora se mladina sedaj premagovati. In če mladina pomisli, da jej žolč le škoduje in se z njim nič ne pridobi, da pa jo odrastlo, na telesu in duhu godno in okrepčano, lepe dobitve v političkem, za narod in državo blagonosnem delovanji čakajo, med tem ko se zdaj jene slabe moči brez uspeha in koristi trošijo, ter jo lehko v pogubo pahnejo, tedaj mislim, da se bode naša mladina raji premagovala menje se togoté, ka vse ne ide po volji, prepuščaje skrb in politično brambo naroda narodnim možem.

Naj si vrla mladina ne greni preveč življenja! Mladost je doba veselja. Kako krasen pogled nam kaže zdravi, čili, veseli mladenec! Zdrav obraz, čisto oko, krepka in ravna postava, bister um, voljna pamet, trdna volja, sladki posmeh okroženih lic! Kteri mladenec ne bi si želel teh vilinskih darov mladosti? Nasproti pa je podoba nenravstvenega, togotnega, nezadovoljnega, čemernega mladenča prežalostna, da bi jo tu opisal. Torej zdrava mladost bodi geslo našej mladini! Tako tirja zakon prirode, tako si misli tudi prosti narod svojo mladino! Geslo mladini bodi: „Dajmo žalosti slovo!“

Kedar je duh razpoložen, tedaj ide tudi vsako delo bolj izpod rok; čemernemu je vse čemerno. Tako tudi delovanje le tedaj koristi, kedar je duh prav vstvarjen. Kar se telovadbe tiče, ona je za duhom gotovo prvo

sredstvo, ktero dela in ohranjuje telo zdravo. Telovadbi namen je: telo vsestransko ukrepiti in je duhu v voljno sredstvo pripraviti. Zatò bodi odstranjeno vse, kar je preumetelno, kar moči preveč napina, kar je predrzno. Razmerje, harmonija, sklad bodi telovadbi geslo, kakova je Grekom, znajditeljem telovadbe, bila.

Take telovadbe ne morem našej mladini preporočati. Povsod po Slovenskem naj se ona vdomači. Ne bodimo slepi, ne prezirajmo jene koristi. Takó se spominjam, da so s početka nekteri Slovenci „sokolske“ vaje nekako nezadovoljni gledali, kakor da je telovaja nemško našestvo (znajdenje), resnemu Slovencu preotročje. Tega mnenja o telovaji so šče nedavno tudi Hrvati bili. Ali promiselni in marljivi Čehi so v tej kakor v drugih rečeh z vsega početka praktični bili. Oni so imeli edini dobri namen, kteri telovaja dosega, pred očmi in so vrlega severnega „sokola“ vstvarili in zdaj je vsa Česko-Moravska polna „sokolov“. Tako je tudi pri nas želeti, da bi se mladina v vsakem večem kraju v sokolska družtva edinila. Iz teh družtev bi izvirala krepost posamnim udom in s časoma vsemu narodu. Nikar se ne bojmo mnogoterih ovir, ktere bi se morebiti osnovanjem takih družtev delale. Le možato in postavno hoditi, neprenehoma tirjati; pravica mora končno zmoči.

Šče enega dušnega in telesnega krepila naj omenim, vojaštva. Po novih zakonih ima Avstrija najmenj deset let kazarna biti; kajti je vojaščina obča. Posebno našej učečej se mladini je ta zakon neugodno prišel; ali kakor pri vsakej stvari, tako je tudi tu treba to, kar pride in kar se odvrnoti ne dá, v čem mogoče veči prid obračati. Tudi vojaščina ne bode za okrépčanje našega naroda jalova, nego jako koristna, ako se bode mladina voljno in pazljivo vojaških vaj udeleževala. Denešnje vojaštvo stoji na čisto drugih načelih nego nekdanje. Nekdaj je divja sila in moč vladala; dnešnji den se v vojskah samo s promiselnim druženjem telesnih močij in dušnih spretnostij kaj opravi. Zato je sedanje vojaštvo vsem vojakom, ki pri vajah tudi na končni namen mnogovrst-

nih kretanij (evolution) mislijo, v dvojem oziru koristno, prvič dajè telesu gibčnost, hitrost in krepost, in drugič, dajé duhu nekakovo večo obzornost in promiselnost trdé in krepé tudi voljo. Tako pa se po času ves narod gledé gibčnosti in kreposti telesa in pomiselnosti duha vedno bolj izuri, kar ga potem v silah in nevarnostih pogumnejšega in trdnejšega dela.

V nasledujočem delu tega sostavka hočem nekoliko glavnih naukov našteti, v kterih se naj vsaki naših mladenčev po vsej svojej mogočesti izuri.

Ti nauki izvirajo iz namena, kteri imajo mladenči enkrat doseči. Toliko za gotovo vemo, da brez človeškega družbenja, brez državne in narodne edinosti nijeden človek ne more kakega višega namena v življenji doseči. Zató smo tako od svojega nagona, kakor od obstojateljstev (okolščin) prisiljeni, za celoto državno in narodovo po vsej svojej moči skrbeti; kajti zunaj tega kroga človek ne more sam zá-se ničesar znamenitega storiti. Aristoteljeva „politiška žival“, človek, je živa istina, ktero je skoz vse veke za njim svet do očividnosti utrdil in dokazal. In ne uči-li ravno nas Slovence povestnica, ka mi razcepljeni in brez vzajemne pomoči ne moremo ničesar višega doseči, in da sredi magjarskih, italijanskih in nemških navaloh nezdruženi in brez pomoči drugih Avstrijanov niti kakor narod živeti ne moremo?

Na svoj narod smo hoté nehoté privezani; usoda našega naroda je naša usoda; v jegovej sreči se grejemo vsi, v jegovej nesreči trpimo vsi; sramota naroda tudi nas, člene narodove, zadeva; temu gorjé nikdo ne uide. Zato je modro in koristno, za svoj narod delati podučevati ga, stanje mu olegšavati, na višo stopnjo blagostanja mu pomagati, ker se tako tudi za prid samega sebe skrbi. To je ona zadača, ona skrb za celoto, ktero celi svet slavi kakor patriotizem, to je žrtvovanje sebe in vsega svojega občej koristnosti. Človek patriotizma ne imajoč je suha veja na drevesi narodovem, je sovražnik onega občestva, v kterem živi,

in po pravici ga je svet krstil s strašnim imenom izdajalca, ktera je najhujša vseh človeških pregreh.

Kako bi se slovenska mladina patriotizmu, najgoršemu čuvstvu mogla utezati? Le grdo nasprotništvo jej more to v greh očitati, le ona puhla vzreja, ktera človeka samo v jarem vsakdenjega, krušnega posla sili, o državi pak in narodu mu niti misliti ne dopušča, ter mladenča z zdravimi udi in zdravim srcem obdarjenega liši tega, kar mu ima največo hrabrost in pravo srčnost volje dati, patriotizma. Ona puhla vzreja, ktera za edini borni kruh odgaja, krepost idej pak in ozir na celoto narodovo, ozir na občestvo človeštva mu zapira, napajaje mladenča vže v mladosti suženjskimi uzori, imenuje se sama z nekakim ponosom nemško vzrejo, med tem ko jo eden najimenitnejših osnovateljev novejše nemške pedagogike, filozof Herbart, sam zametuje, od učitelja pred vsem tirjáje, naj ta v učenci nikdar „bodočega moža“ ne prezira. Tudi je ta kruhoborna odreja nasprotna vsem vzpitateljnim idejam pesniških herojev: Šilerja in Goethe-ja, ktera v človeku iščeta članstvo velikega človeštva, a ne ponižnega uradnička, trepetajočega vsaki den za kóšček svojega krvavo služenega kruheka. Pedagogi one puhle vrste pojdite se ali pedagogike učit ali pa kopita poberite! Vaše odgajanje je pačenje človeškega, društvenega namena, je shujševanje naše po sebi vrle mladine!

Patriotizem državni, patriotizem narodni mora tedaj, to je nesomneno, našo mladino, kakor mladino vsakaga naroda, izpodbujati, da se za vsestransko obrazovanje duha pobrine. Pred vsem mora ona svet spoznavati, t. j. prirodo, jène zakone in najimenitnejšo jeno stvar, človeka. O tèm podučuje prirodoslovje in povestnica s svojima pomagalkama geografijo in statistiko. Posebno imenitno za one naše mladenče, ki se na vseučiliščih uče, je narodno gospodarstvo, do sedaj mnogo zanemarjen nauk, a nezmerno važen za politično delovanje. Vsaki dijak, ne samo jurist, naj se ga temeljito uči, ker mu bode v življenji in pri obrazovanji naroda po-

sebno služilo. Ravno s pomočjo te znanosti se dá za narodovo blagostanje veliko storiti, kajti čas vže močno na naše dveri trka, odločno nam svetujé, tudi telesnim materijalnim potrebam naroda priskočiti. Ravno tako gorko priporočam našej mladini vsaj površnega znanja zemljedelstva, da se enkrat obilni zakladi, ki so v naših blaženih tleh slovenskih založeni, z večim uspehom vzdignejo.

Pri vsem tem pa je našej mladini treba popolnega znanja svojega domačega jezika slovenskega, kakor najspretnejšega orodja k delovanju, in natenkega poznavanja srbsko-hrvatskega, našemu najbližega narečja.

Z učenjem mnogih jezikov se truditi, našej mladini odsvetujem, ker tako učenje premnogo časa potrebuje in potrebnejšim naukom preveč časa jemlje. Nemškega in italijanskega jezika se itak naša mladina po šolah uči; samo bi opomenil, da se teh jezikov naj temeljito izuči in v njih dobro govoriti vadí, ker je to ozirom na našo politiko jako potrebno.

Toliko o nekterih naukih; o naukih poklicnih pa mladini na srce polagam svet: Mladina! z vso dušo se posveti svojemu uku; kajti tvoja zadača je uk; za ukom pride stoprv možko delo.

7.

Mill o štedjenji.

(Doslej nenatisneno.)

Štedljivost ne zavisi od edinega pričakovanja vedno večega dobička, nego tudi od različnih osobnih in družtvenih posebnostij štedljivca. Ona je odvisna od značaja, od stopinje, na kterej je štedljivčevo družtvo, in od jegove prosvečenosti. Pri vseh nravstvenih enakostih je štedljivost človeštva po zunanjih jega vlijanjih

in izobraženostih mnogotera. O tem nikdo nij bolje pisal, nego Raë v svojih „novih načelih političnega gospodarstva“.

Vsak štedljivec žrtvuje sedanji užitek bodočemu. To žrtvovanje razlikuje se po nagibih raznih ljudij.

V prvej vrsti stoji premislek o negotovosti vsega bodočega. Ta negotovost je včasih veča, včasih menjša. Kedar okolnosti na to kažejo, da se je bodočega užitka skoro gotovo nadejati, tedaj je tudi štedljivost — in to po pravici — veča. Kdor živi pod zdravim nebom, kdor ima z zdravim delom posla, ta se nadeja tudi deljše životnosti. Taki ljudje tudi rajši štedijo nego oni, ki v nezdravih krajih in pri nezdravih opravilih živé. Zató so mornarji in vojaki slabi štedljivci; takò tudi prebivalci Vestindije, Novega Orleana in Ostindije zapravljivci; kedar se pak oni prebivalci v zdravejše kraje, n. pr. v Evropo preselé, tedaj tudi štedljivejši postanejo. Ob vojskah in kugah ljudje radi zapravljajo. Zató služi državam vse, kar mir in red hrani, k povekšanju štedljivosti. Čem veča je rednost in varnost, tem veča i štedljivost; kjer pa je last v vednej pogibeljnosti, kjer se posestniki prepogosto menjajo, tam je tudi menje štedljivcev, in ti, ki so, tirjajo tudi več dobička.

Tako sodijo ljudje, ki za bodočnost štedijo. A ipak nagnenje ljudij k štedljivosti nij od edine varnosti odvisno. Da ljudje radi ne štedijo, tega 'je krivo ali pomenjkanje previdnosti ali pomenjkanje čuvstvovanja za prid drugih. Pomenjkanje previdnosti izvira iz duševnih in nravstvenih vzrokov. Osobe in tudi družtva (deželе), stoječa na nizkej stopinji obrazovanosti, nijmajo skrbi za bodočnost. Treba je nekake izobraženosti, da se bodoče in oddaljeno človeške volje in domišljije prime. Koliko včasih ljudje za druge štedijo, kaže to, da oni za odhranjenje otrok, za pospešenje občekoristnih napraw mnogo žrtvujejo. Ko bi ljudje takó neskrbni bili, kakor o času raspadanja rimskega cesarstva, — ko se nikdo za prijatelje, dediče, za državo nij zménil — tedaj bi si nikdo za bodočnost od ust ne utrgaval, samó morebiti

za jutre ali eno leto, kar bi morebiti z naloženjem denarja na nekoliko obletnih prihodkov opravil.

Prav zaradi teh mnogovrstnih duševnih in nravstvenih različnostij je štedljivost pri raznih delih človeštva raznejša nego se sploh sodi. Zaostalo izobraženje ima v tem oziru več nasledkov nego v kterem bodi drugem. Lovsko življenje dela človeka gotovo lehkomiselnejšega in zanikernejšega, ker mu bodočnost ničesar gotovega ne obeta. Tudi je lovec vsled svojega posla sploh menj delaven in pazljiv, kar na dušno jega položenje slabo vdeluje. V dokaz vsemu temu sledujoči priméri. Za Lavrenško reko je več malih indijanskih vesnic. Okoli so posekanja (iztrebljeni gozdi) pa tudi polni gozdi. Golin ti Indijani nikdar ne posejajo niti zasajajo, tudi penjev ne iztrebljujejo. Pri vsem tem pa je zemlja vendar plodna, in ko ne bi bila, gnoja je blizu na kupe. Ko bi vsaka rodbina vsaj pol orala zagradila in zasadila, recimo s korunom ali s koruzo, gotovo bi za pol leta z žitkom izhajala. Vrh tega pak trpé ti ljudje včasih tako silo in zopet živé včasih tako nezmerno, da jih število čudovito gine. Te nemarnosti nij toliko boječnost pred delom kriva; kajti za plačo radi in marno delajo. Da se dela ne boje, kaže jih veslanje, brodjenje in ribljenje po reki, pa se vé da za brzo plačilo. Tudi niso protivniki poljedelstvu. Ko bi poljski pridelki hitri in veliki bili, gotovo bi težaki postali. Tako so nekteri menjši otoki v Frančiškovem jezeru blizu indijanske vesi sv. Régisa za koruzo ugodni, sad ki stotero rodi, in jedva na pol zrel vže dobri žitek daje. Zato prebivalci tudi obdelujejo nekoliko kosov one zemlje. Ker pa živina h kuruzi ne more, jim treba nij plotov. Ko bi teh trebalo, smeje se resniti, ka bi zemlje ne obdélovali, kakor je tudi drugod ne. Ona rodna zemlja je nedvojbeno zdavna vže obdelana. A živina bi zdaj silju škodila, ker nij plotov, in takó jo malo da ne nič več ne obdelujejo. Takó tedaj te zemlje daleko ne rodé tega, kar bi pri tudi malej štedljivosti Indijanov mogle roditi.

Treba je šče opomeniti, ka imajo vse potrebno

orodje. Jih njive so tudi dobro oplete. Se ve da bi zanikernost pletve ves prirodek uničila; to dobro vedó in se po tem tudi ravnajo. Da več ne delajo, nij pomenjkanje dela krivo; delo jim prekesno sad prinaša. Vem, da nekteri teh Indijanov več delajo nego belci (Evropejci) sami. Ker vedno tisto zemljo obdelujejo, gnoja pa ne nanašajo, ne mogli bi kaj pridelati, če ne bi zemlje pridno zrahljavali in drobili, kar z motikami in rokami delajo. Evropejec bi v takem slučaji raji novo zemljo načel. Ta bi mu prvo leto res da dela ne povrnola in moral bi se [z naslednjimi letinami tolažiti; Indijancu pa so naslednja leta predolga in preslaba, da bi ga k delu nagibala, ako ravno se huje trudi nego belec, da dobode za nekoliko mesecev potrebnega živeža. —

Enake skušnje so Jezviti z Indijani v Paragvaji prebili. Oni so se tem divjakom tako prikupili, da so ti svoj žitek čisto premenili. Oni so pomirili Indijane, navadili jih vsem evropejskim napravam, izučili jih tudi v nekterih remeslih (rokodelstvih). Povsod je bilo videti zlatarjev, malarjev, kiparjev, urarjev, drevodeljcev, škrinjarjev, bojarjev itd. Dobiček od teh remesel je tekel v jezvitsko, posredno v državno kaso. Mrzenje na delo so jim Jezviti popolnoma izvračili; a jedina nevelja je ostala: da ljudstvo nij na svojo bodočnost mislilo, in da so ga jegovi učitelji in vodniki vedno morali v očeh imeti. Ko bi jim n. [pr. vole, s kterimi so orali, bili samim prepustili, Indijani bi jih zvečer na njivi bili pustili. Da! šče huje so včasih delali; po oranji so si voli ubili in za večerjo spekli. Kedar se jim je ta naopačnost očitovala, izgovarjali so se, ka so lačni bili. Tudi stanovališča so Jezviti morali vsaki den obhajati; inače bi jim ljudje bili od zanikernosti lakote pogibali. Pri klanji živine morali so pričujoči bivati, da se vol nij raznesel. A pri vsej tej ogromnej skrbljivosti in paznosti se je Jezvitom včasih vendar trda godila. Kolikrat Indijani niso semena za setev imeli! Ko bi se na jih živež ne bilo gledalo, kmalu bi brez vsega grižljaja bili.

Srednji med gore omenjenimi so Kitajci (Kinezi). Po jih osobnih in družtvenih lastnostih smeje se soditi, ka so providnejši in zmernejši v priméri k drugim Aziatom. Sledeče naj to pokaže.

Trpljivost je ena tistih lastnostij, ktera posebno rada štedljivost pospešuje. Potniki poročujo o kitajskem orôdji, ka je mnogo menj trpljivo nego evropejsko. Domi, sporočujo oni, so pri Kitajcih (razve pri viših stališih) iz neožganega ciglja, iz ile ali iz plotja z prstjo zamazanega; strešje navadno iz trstike. Kaj slabšega si je težko misliti kakor je tako poslopje. Stene so celó iz papirja; zato se morajo vsako leto obnavljati. Enako je jih poljedelsko orodje, ktero je leseno, železa jako malo na njem. Zato se k času potere. Ko bi Kitajci previdnejši bili, napravljali bi si ono orodje iz česa trpljivejšega, kar bi več stojalo, pa delj trpelo. Nij čudo, da pri takem orodji toliko dobre zemlje neobdelane leží. Močvirnatih krajev se nikdo ne dotekne. K osušenju bi potrebovali več let; trebalo bi vodo odvrnoti, prst delj časa solncu prepustiti, in mnogo drugih opravil. Zemljišče tako dobito bi tudi stoprv črez nekaj časa rodilo. K takemu delu treba več štedljivosti, nego je imajo Kitajci. —

Žetev je sredstvo proti bodočemu pomenjkanju živeža. Na Kitajskem pridelujejo najbolj oriz (rajž), kteri dvakrat na leto ženjejo, junija in oktobra. Za teh osem mesecev, med oktobrom in junijem, je treba Kitajcem živežem se preskrbeti, in način, kako oni to delajo, kaže, koliko imajo previdnosti. Ta previdnost nij posebna. Oče Parennin, eden najumnejših Jezvitov, dolgo prebivši med njimi, trdi, ka tako malo mislijo na onih osem mesecev, da jih navadno vsako leto lakota in dragota guli.

Da Kitajcem menjka samo previdnosti, ne delavnosti, kaže se pri njih šče bolj nego pri zemljedelskih Indijanih. Kjer se delo brž izplača, tam so Kitajci, ki so inače vže promiselniki in obrtniki jako napredovalni, tudi delavni. Toplota jih neba, rodovitnost jih zemlje, zemljedelske in obrtnijske jih umetelnosti, jih znanje zem-

ljišča in prikladnih mu semen, to vse dela, da oni več iz zemlje dobivajo, nego zadelajo. Oni po dvoje, troje žetve ženjejo. Tak pridelek kakor oriz plača vsako troho dela na-nj obrnenega. Zato nij videti ni kosa rodne zemlje neobdelane. Holmce, celó gore spreminjajo v grede, vodo z mašinami in po jarkih, kamor koli treba navajajo, kar jim nizka, mastna zemlja se vé da olegšuje. Hitrost, urnost in umetelnost Kitajcev skazujo tudi jih plavi po jezerih, z prstjo naložene in plavajočim peruanskim ogradom podobne. Rodovitost zemlje ne more veča biti, nego pod gorkim solncem in v plodnej in vlažnej zemlji. Take plovne vrte si delajo, ker hitri dobiček dajejo. Vse drugače je, kedar pridelek nij bližen, nego dalek. Evropejski potniki se čudom čude, za stranami onih plavajočih vrtov cele vrste močvirij videč, ktera bi osušena in zorana mnogo več nesla nego ti vrti. Potniki se čudom čudijo, ka Kitajci trdo stalno zemljo menj čislajo nego one plavi, ktere je treba vedno popravljati in obnavljati, ker v malo letih sprhnijo. Uzrok temu je, ker tam ljudje na sedanjest bolj mislijo nego na bodočnost. Štedljivost je zavoljo tega vsa različna v prvem nego v drugem slučaji. Evropejec gleda v daljšo bodočnost čudé se Kitajcu, kteri vsled svoje kratkovidnosti vedno tista trudna in malotrpljiva dela opravlja. Dušni obzor Kitajca je tedaj oži; on se zadovoljuje, da ima s čem od dnes do jutra živeti in se svojega premda toliko trudnega in malo plodnega življenja veselí.

Kedar je ktera dežela toliko pridelala, kolikor tirjajo od nje izobraženje in ugodne okolnosti, tedaj je prišla v stalno stanje svojega premoženja, t. j. kapital se ne pomnoži razve po čisto nenavadnih umetelnih našedstvih (znajdbah) ali po povekšanji štedljivosti. Če ravno pri tem stalnem stanji kapital ne raste, ipak se nektere osobe bolj bogatijo, druge ubožavajo. Oni, kteri nijmajo previdnosti, ubožajo; oni, ki so štedljivejši, se obogačajo ter si nakupujo posestva, fabrike in druga sredtva k proizvajanju, ktera so v rokah jih menj previdnih rojakov bila.

S kterih vzrokov v nekih deželah kapital več nese nego v drugih, s kterih vzrokov novi proizvodniki ne mogo svojim novim kapitalskim podvzetjem prostora in mesta najti, o tem pozneje. Ako je Kitaj v stalno stanje vže od ondaj vstopil, ko je kapital po 12 procentov se prodajal, tedaj se dobiček v tej deželi nij več pomnoževal. Toraj se ima misliti, ka veči kapital, nego ga dežela vže ima, ne more pri tolikih procentih dela najti, in da niži procenti, nego ti, Kitajca k zmérnosti in štedljivosti ne vabijo več. Kakova razlika od Hollandije, kjer je v najcvetnejših dobah povestnice država denar po 2 procenta najemala, privatni ljudje pa poleg dobrega poroštva po 3! Ker Kitaj nij dežela kakor Birma ali pa indijanske državė, kjer se zavoljo nepoštenosti in ubožtva privatov kak držav ogromni procenti tirjajo, zatò se ima soditi, da Kitajci nijmajo mnogo štedljivosti, z drugimi besedami, da bodočnost mnogo niže cenijo nego prebivalci večine evropejskih držav.

Mi smo doslej o deželah govorili, imajočih menj štedljivosti, nego je razum in previdnost pri dovoljnej varnosti tirjata. Govórimo sedaj o deželah, ktere so navadno méro štedljivosti presegle. Če ravno v premožnejših deželah Evrope zapravljivcev ne menjka, namreč v onih stališih ne, ki od rok živijo, (kterim rado menjka razumnosti in previdnosti), ipak pri viših stališih, n. p. učenih, proizvodnih in trgovskih, kakor tudi sploh nahajamo mnogo trpljive štedljivosti, ktera se tudi zvunaj brž zapazi. Velikost tega kapitala čudom napolnjuje, kedar se o posebnih prilikah n. pr. pri delanji železnic ali kakih tujih podvzetjih prikaže.

Na Anglezkem je mnogo nagibov k štedljivosti. Tu davnó vže nij bilo vojske, tu je preje nego drugod kje nastopila doba, da se je plenjenju vojaštva in gospodsk jez postavil, tu upnik dolžniku tudi z večo zaupnostjo posojuje, — dobrote, kakovih so druge državė stoprv počele uživati. Geografiško položenje, osamljenost otočna, ktera ljudi bolj k mirnemu delu nego k vojaščini napotjuje, je storilo, da se najboljši in najtalentnejši duhovi

fabrikantovskemu in trgovskemu delu posvečujejo, ker so prisiljeni sami sebe hraniti in živiti, ne od drugih pridelka in kapitala se rediti. Mnogo so pripomogle k štedljivosti svobodne politiške razmére anglezke, kjer se človek prosteje giblje in skoz to več samozaupnosti pridobiva. Tudi je v Angliji bilo vže za rana mogoče po poti združevanja (associacije) veličestvenih proizvodnih zavodov postaviti. Take politiške razmére vzbujajo šče v drugem oziru željo do štedjenja in nabiranja kapitala. Rani propad fevdalstva je podrl razločke med delajočim in stvarjajočim prebivateljstvom in pa viteživom. Skoz to pa lje denar postal politična moč, ktera je k štedjenju vabila. Jmetek in politična moč sta postala ravnovažni besedi, in ker mogočnost v očeh ljudij tudi poštovanje daje, začel si je svet imetek nabirati, da po njem večo čast v državi in v družbi doseže. Z nizke stopinje družtva na višo priti, k temu v Angliji pomaga denar, in za tò hrepeni vse po njem. Ker pa za šče večo čast velja, bogatstvo brez obrtnega dela uživati, zate ljudje ne štedijo edino s tega vzroka, da morejo svoja „dolgovanja“ (opravila) na dobrih nogah vzdržati, temveč tudi, da mogo dovolj obogatevši z dobičkom v pokoj stopiti. Da anglezki obrtniki, kupci itd. tako lehko štedijo in da so tako malo pristopni razkošnostim, to prihaja od puritanizma, ki je v tej deželi enkrat vladal in takošen nasledek zapustil. Če pa Angličani niso razkošni in razuzdani, imajo pa zato na drugej strani svojo naopačnost: da radi svoje bogatstvo kažejo. Osobna čast in zunanji kras, to dvoje biva pri njih v ozkej zvezi, in ta bahatost nikjer nij veča nego na Anglijskem. Odtod prihaja, da v Angliji, če ravno silno bogatej, ipak nij toliko štedljivosti domá, kolikor v Hollandiji. Tu nij bogatašev zapravljivcev, ampak kupčijski stališ, imajoč ves denar in vse vlijanje v svojej oblasti, daje, ker nij prisiljen kteri drugi stališ posnemati, najlepši izgled treznosti in zmérnosti.

K tej štedljivosti in k temu obogačenju pa v Angliji kakor v Hollandiji kakor tudi v vseh deželah posnemajočih onedve nij treba bogatih zemeljskih pridelkov

azijskih, nego nizkega stanja procentov, da se vedno razvija in v rasti ohranja, tako da, čem so ti procenti niži, tem bolj štedljivost in bogatstvo raste. Tako se tedaj k proizvajanju (produkciji) potrebni pogoj, kapital, vedno le pomnožuje. Kar se kapitala tiče, on pospešuje delavnost, da jej zdaj vže nij konca ne kraja prevideti.

III.

Spisi naučnega sodržanja.

Ego vero fateor me his studiis esse deditum; ceteros pudeat, si qui ita se literis abdiderunt, ut nihil possint ex iis neque ad communem adferre fructum neque in aspectum lucemque proferre.

Orat. pro Arch. poet.

1.

Stihotvorstvo narodnih slov. pesnij.

(Iz spisa: „O slov. nar. pesnih.“ Goriški gimn. progr. 1863.)

Pesen se od govora ne razločuje po samih mislih in po obrazu jih izraženja, nego i po nekakem vnenjem nakitjenji in glašenji. Enako povzdiganje in spuščanje udarenja, neki prestanki in preseki stihov, mnogokrat i enakoglasje in skladanje stihovih koncev, nekterikrat vpletenje teh stihov v strofe, eno glavno misel objemajoče, — eto glavnih lastnostij pesenskega govorjenja. Nauk o njem je stihotvorstvo. Stihotvorstvo (pesenstvo) obsega torej dvoje glavnih predmetov: stihe same po sebi, in stihe zvezane v strofe. V naslednjem bodi o stihih po sebi govor.

Stih (vers verstica) je zveza ali niz nekolikih mér; méra pak je zveza poudarjenih in nepoudarjenih slogov. Stih se dá tedaj na več mér razdeliti. V slovenskih narodnih nahajajo se tri vrste mér. Te so: trohaička, jambička, daktilička. Presmotrimo te verste in jih sestave.

1. Trohaička méra.

Ta sostaja iz enega poudarjenega in enega nepoudarjenega sloga. O dolgih in kratkih slogih se v slov. stihotvorstvu ne smeje govoriti, ker po takih slogih pesni niso složene, a značiti jih hočemo ipak po starogreški. Obraz trohaja: —́ ⏑.

Najkrači trohaički stih je oni, v kterem je po troje trohejev zvezanih; obraz: *a)* —́ ⏑ — ⏑ —́ ⏑. V tej méri je zložena pesen: „Brat umori sestro“ (Vraz. str. 48.): „'Stani, sinek Vanek . . . . Drugi trohaički često upotrebljeni stih je za eno méro delji od prvega: *b)* —́ ⏑ — ⏑ ‖ —́ ⏑ — ⏑. Stihotvorci imenujo po dva

troheja *metrum trochaicum ;* ker je v obrazci *b)* dvoje celih metrov, zato se temu stihu reče *dimeter trochaicus,* in ker je popolen, *acatalectus.* Primeri „pesen o Ravbarji“:

To si voli turški baša,
Ki se Turkom prav obnaša. . . . .

in iz „Smrti kralja Matijaša“:

Stóji, stóji mesto belo,
Celje lepo in veselo!
V Celji lipica zelena . . . .

Za eden slog krači je tretja vrsta trohaičkih stihov: *c)* –́ ⏑ – ⏑ ‖ –́ ⏑ –, ktera mera je nepopolni ali *dimeter trochaicus catalecticus.* Primeri „Pegama in Lambergarja“:

Pegam pravi, govori:
Kje se men' enak dobi?
Kaj ti pravim, Cesarost!
Ti ga nimaš pod seboj . . . .

Slednji trohaički stih obsega pet celih trohejev (*decasyllabus*): *d)* –́ ⏑ – ⏑ ‖ –́ ⏑ – ⏑ – ⏑, ktera mera je najstarejša, srbskim narodnim junačkim lastna; prim.

iz „Mlade Brede“:

Breda vstane, ko se dan zazori,
Se sprehaja sim ter tje po dvori,
Si odpérat ide gornje line . . . .

iz „Lepe Vide“:

Lepa Vida je pri morji stala,
Tam na prodi si peṙnice prala . . . .

2. Jambička méra.

Sostaja iz enega nepoudarjenega in enega poudarjenega sloga: ⏑ –́. Slov. nar. pesni poznavajo samo eno vrsto te mére: *e)* ⏑ –́ ⏑ –́ ⏑ | –́ ⏑ –́. Stihotvorci imenujo to vrsto (enako kakor trohaičko) *dimeter jambicus acatalectus;* prim.

iz „Kralja Matjaša“:

Se kralj Matjaš oženil je,
Z Alenčico zaročil se . . . .

iz „Mlade Zore“:

Na lov mi pride kraljič mlad
Pod mlade Zore beli grad . . . .

iz „Nune Uršice“;

Stoji, stoji tam klošter nov,
Notri pa osemnajst je nun . . . .

iz „Lavdona“:

Ej stójaj, stojaj Beligrad!
Za gradom teče rdeča kri . . . .

in silno število drugih.

3. Daktilička méra.

Daktilički stih sostaja iz enega poudarjenega in dveh nepoudarjenih slogov: ⏑́ ⏑ ⏑ Vrste daktila v nar. pes. upotrebljevanega so:

1. *dimeter catalecticus in syllabam: f)* ⏑́ ⏑ ⏑ — ;
2. *dimeter cat. in dissyllabum: g)* ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑ ;
3. redkokrat *dimeter acatalectus: h)* ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑ .

Vse tri vrste se vse v enej narodnej nahajajo (Čbel. III 1849 str. 90):

Kdor pa če vedet',
Kaj je ljubezen, | ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑
Mene naj vpraša,
Jest mu povem. ⏑́ ⏑ ⏑ —
Dolga ljubezen
Gvišna bolezen, | ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑
Gvišno je ranjeno ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑
Moje srce. ⏑́ ⏑ ⏑ — .

Šče raji se *dimeter dactylicus* z anakruzo (preudarkom) začina:

i) ⏑ | ⏑́ ⏑ ⏑ — ⏑

k) ⏑ | ⏑́ ⏑ ⏑ — . Ti stihi so „okroglim“ ali „četverovrstičnim“ pesnim lastni; prim. iz Čbel. III 1849 st. 88:

Na ostro ročico,
Pošteno srcé,
Na bistro glavico
Bom gledal vselé.

V ča sih se dimetri z anakruzo in brez nje menjajo, kar pa stihom gladkost jemlje.

2.

Preširen in Petrarka.

Beseda, govorjena v Gorici 30. maja 1864.
(Novice 1864. št. 24.)

Slavna gospoda! Namenil sem se v tem kratko odmerjenem času predočiti Vam nekaj črtic iz življenja in spisov moža, ki je pri Slovencih dospel vrh Parnasa kakor pravi pesnik in umetnik v upravljanji svojega jezika, predočiti sem se namenil obraz našega lirika, neumrlega Franceta Preširna.

To pa mislim tako storiti, da našega pesnika slavnemu italijanskemu liriku Frančišku Petrarki prispodobim, ker so teh pesnikov dogodbe in duševne lastnosti si zeló podobne. Vže naš pesnik sam, kakor je mnogim mojih čestitih poslušalcev znano, nas na tako prispodabljanje navaja, jednačivši večkrat v svojih spisih svoje zadeve Pretrarkinim. V dokaz tega hočem Vam sonet na 149. strani jegovih „Poezij“ čitati, glaséč se:

„Senjalo se mi je, da v svetem raji
Bila sva srečna tam brez zapopadka;
Bilá je preč življenja doba kratka,
Kjer me od tebe loč'jo časi, kraji.

Sedela z Lavro ti si sestra mlaji,
Pred vama je bilá dni prejšnih prat'ka,
Bila med vama govorica sladka,
Kako slovela ktera je od vaji.

In tam na tehtnico svet'ga Mihela
S Petrarkom d'jala sva sonete svoje: —
Visoko moja skled'ca je zletela.

Prid'jala čednosti sva nje in tvoje
Vsak svojim pesmam, in skudéla
Njegá bilá ni niž' od skled'ce moje.“

Iz tega soneta je dvoje očito, prvič da Preširen sebe Petrarki in svojo Julijo Petrarkinej Lavri primerja. Kako in zakaj, to naj pokažeta kratka životopisa obeh pesnikov.

France Preširen je bil rojen 3. dec. leta 1800 v Vrbi na Kranjskem. Latinske šole in modroslovje dokončal je v Ljubljani, pravdne nauke pa v Beču, kjer je tudi pravdni doktor postal. Vrnovši se iz Beča v Ljubljano je stopil pri nekej tamošnjej kanceliji v službo in stoprv za več let pozneje je postal samostojen kakor odvetnik v Kranju.

Mož bistroumen in blagočuvstven je poleg poslov pravdnega poklica lepe umetnosti ljubil. To nam najbolj pričajo Preširnova dela, poleg pa sporočila jegovih poštovateljev. Tak je bil med drugimi Miha Kastelec, ki na pesnikovem grobu poje:

"Slavnih Grekov in Rimljanov,
Albioncev, Italjanov,
Franc'je jezik bil ti drag."

Slovstva romanskih narodov so tedaj poleg drugih Preširnu bila posebno ljuba. Najvažnejša prigodba Preširnovega življenja, taka prigodba, ki je imela največe vlijanje na jegovo celo življenje, bila je neuslišana ljubav k Juliji. Kje, kedaj in kako se je v Preširnu plamen vnel, to nam pripoveduje v sonetu na 132. strani. Od tiste dobe so se vse pesnikove misli okoli edinega uzora jegove ljubavi sukale, Julija je bila početek in konec jegovega pesnikovanja.

Pregoreča in presilna moč ljubavi pesnikove je kriva, da so predmeti, dejanja in osobe Preširnovih pesmotvorov vseskozi zaljubljene, čemur pesnik sam pritrjuje pojé:

„Vse misli 'zvirajo 'z ljubezni ene."

Po nježnem in umetnem pevanji, h kteremu ga je ljubav spodbujala, je Preširen dobil glas najboljšega slovenskega lirika in je „pesnik ljubezni" postal.

Predno pa življenje Peširnovo celo pregledamo, ozrimo se na život Petrarkin. „Francesco Petrarca“ se je rodil v Arezzu na Toskanskem 20. julija leta 1304 iz precej imenitne florentinske pregnane rodbine. Šče v pesnika mladih letih so se jegovi roditelji v Avignon, mesto srednje velikosti na južnem Francozkem, takrat pa sedež papežki, preselili in tam je Petrarka otročja leta in srednjo starost prebil.

Po očinem povelji se je mladi Petrarka pravdoslovja v Montpellieru, pozneje v Bologni učil. Po ranej smrti svojih roditeljev pa se pravdam oddové in ves lepim vednostim, posebno filozofiji in filologiji, posveti. To mu je tem leže bilo, ker so jegovi prijatelji, kakor n. pr. mogočna rodbina Colonna, za-nj po očino skrbeli. Preskočivši vse drugo omenim samo slučaj v jegovem življenji, ki ga je v lirika in italijanskega pisatelja — kajti Petrarka je preje veči del po latinski pisal — vstvaril; jaz imam jegovo ljubezen k Lavri v mislih. „Laura“ je bila vitežkega rodû, v Avignonu domà. V osemnajstem letu starosti se je z nekim „Ugo di Sade“, ki je obširno delo o Petrarki zapustil, omožila. Petrarka, začetek svoje ljubezni sam s temi besedami opisuje: „Lavra se je prvikrat prikazala mojim očem v prvem času moje mladenške starosti leta 1327. dne 6. aprila“ — tudi na enakem mestu, kakovega Preširen omenja v svojem sonetu na strani 132. Od tega dne mu je bila ljubav do Lavre, — ktera mu pa nigdar nij svojih pravih mislij razodela — voditeljica pri vsem dejanji; ljubav mu je odpirala skrite do onda zaklade italijanskega pesništva, ljubav ga je navdajala nebeškimi in blagimi čuvstvi; a ljubav ga je tudi mučila do mila. Zapuščina one Petrarkine dobe je ogromno število sonetov in drugih pesnij izrazujočih vse tajnosti srca, oblečenih v blesk najkrasnejših besed, tako da je Petrarka postal kralj itajanskih lirikov. — Ali povrnimo se k Preširnovemu življenju; pogledimo, kako temno in neprijazno je ono bilo. Neskončna tožnost prepreza vso jegovo poezijo. Najjasneje nam pesnik svoje stanje popisuje pojé v svojih poezijah:

„Ur temnih so zatirale jih sile
Vse pevca dni, ki Ti·te pesmi poje;
Obup, življenja gnjus začela boje,
Erin'je vse so se ga polastile."

Ali tudi „pevec brez upa" se je končno trdej usodi udal in prevelikej ljubezni odpovedal, čisti plam ljubavi v sebi ohranivši, kar nam naznanja v zadnjem svojem sonetu „Matiji Čopu", kjer o sebi pravi;

„Pokopal misli visokoleteče,
Željá nespolnjenih sem bolečine,
Ko Čertomir ves up na zemlji sreče."

In v tistem sonetu poje:

„Minljivost sladkih zvez na svet' oznani,
Da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
Up sreče unstran groba v prsih hrani."

V teh besedah vidimo načrtan pomen in namen „Krsta pri Savici", kjer nam v osobah Črtomira in Bogomile, ki sta krivo pagansko vero v krščansko, in pozemsko ljubezen v nadzemsko, nebeško spremenila, preobrnenje svojega lastnega mišljenja pokazuje. Pesnik je previdel ničemurnost posvetne minljivosti ter začel v prsih gojiti nadejo večnega, onstranskega življenja. Prebivši vsakoršne bolečine srca je Preširen preminol 8. februarja leta 1849 v Kranju.

Srečnejšo starost kakor Preširen je Petrarka užil. Eden in dvajset dolgih let je nosil butaro posvetne ljubezni („tennemi Amor anni ventuno" son. 84. in mort. d. Madonna Laura), previdevši slednjič „slepoto" svoje ljubezni in „izgubljenega truda". To spremembo svojih posvetnih mislij v pobožne prekrasno popisuje v veličestvenih pesnih, tako zvanih „trionfi", posebno v „trionfi d' Amore" in „della Morte". Ves pokojen in umirjen je Petrarka umrl leta 1374. — S tem, kar sem o živótih obeh pesnikov povedal, nikakor ne bodi rečeno, ka bi Preširen v svojih pesnih Petrarko suženjski bil

posnemal, ka bi samo po Petrarkinih stopinjah bil hodil. Teh mislij nisem, temveč po primerjenji Petrarkinih in Preširnovih pesnij sodim, da je med obema poezijama notranja rodnost, priličnost čuvstev in izrazov najti, pa da so našega pesnika poezije samostalni plodi jegove domišlije in skušnje. Tudi nij z mojim govorom rečeno, da je Preširen v poeziji enak Petrarki, on ki se v gore navedenem sonetu tako smerno za Petrarko postavlja, nego namen mojih besed je pokazati, da je Prešírnu bil Petrarka skoz in skoz znan, da je Preširen brž zapazil duševno in usodno rodnost z njim in zatega delj Petrarke omenjal in učil se. Da je razve te podobnosti — [nesrečne ljubezni — zares dosti podobnostij med obema pesnikoma v mislih in izrazih, to je vsakemu v hipu očitno, ki Petrarkine in Prešírnove poezije poznava. —

Opazka. Notranje in vnenje rodstvo Prešírnovih poezij s Petrarkinimi je dokazal J. Stritar v predgovoru k novo izdanim Prešírnovim poezijam. Da je Preširen mnogo P. — kinih podob posnel, je nedvojbeno in se dá prav lehko dokazati. —

3.

Kratka srbska gramatika.*)

(Iz dela: „Izbrane nar. srbske pesni.“ V Gorici 1865).

§. 1. *O nekih glasih.* Srbski jezik ne izgovarja po vseh krajih *h,* ampak ga ali čisto izpušča n. p. *čoa* mesto *čoha,* ali ga pa z *v* ali *j* nadomestjuje: *uvo* m. *uho, tijo* m. *tiho.* Jaz sem ga povsod postavil, kjer je ali na sredi ali na kraju izpuščen n. p. *straha* m. *straa. hvatiti* m. *vatiti.* — *Hv* pa se rad v *f* preminja: *dofatiti* — *dohvatiti, fala* — *hvala.*

*) Po Gj. Daničića: „Oblici srbskoga jezika. U Biogradu 1864.“

§. 2. *Dž* je eden glas, ki se kakor taljanski *ge* izgovarja, n. p. *džep* (trdnejše nego naš *žep*).

§. 3. *Dj* je tudi eden glas ali mekši nego *dž*, n. p. *djèvojka.* Čehi ga z *d'*, Madjari z *gy* izrazujejo. Kjer sem jaz *d'j* postavil, naj se oba glasa, *d* in *j* slišita kakor v slovenskem, n. p. *d'jete.*

§. 4. *Ć* se mekše izgovarja nego *č*, n. p. *ćemer* (pâs). Dobro to besedo v izgovarjanji ločijo Srbi od *čemer* (grenkost, otrov). Na Goriškem Slovenci *tje* in *tretji* skoro enako, samo nekoliko pretrdo izgovarjajo proti srbskemu *ć*. Čehi pišejo *t'*, Madjari *ty*.

Srbske deklinacije.

§. 5. Teh je troje: 1. substantivna; 2. pronominalna; 3. adjektivna.

Substántivna deklinacija.

Ta se na troje deli: a) v tisto, ki ima v genitivu — *e* (žena/e); b) ki ima v genitivu — *a* (jelen, selo pleme); c) ki ima — *i* (stvar/i).

a) *žena:*

Singular:		Plural:
nom.	žena	žen-e
gen.	žen-e	žen-â
dat.	žen-i	žen-ama
acc.	žen-u	žen-e
voc.	žen-o	žen-e
loc.	žen-i	žen-ama
instrum.	žen-om	žen-ama

(Pravega duala v našem smislu Srbi nijmajo)

Opazke: *α*) pred *i* se *g* v *z*, *h* v *s* in *k* v *c* spreminja: nozi (noga), snasi (snaha), ruci (ruka). *β*) možka substantiva (n. p. sluga) se kakor *žena* sklanjajo; *γ*) *mati* se razun instrum. *materom* v singul. ko v slovenskem, v plur. ko *žene* pregibuje;

b) *jelen* se sklanja:

Singular:	Plural:
nom. jelen	jelen-i
gen. jelen-a	jelen-â
dat. jelen-u	jelen-ima (om)
acc. jelen-a	jelen-e
voc. jelen-e	jelen-i
loc. jelen-u	jelen-ima
instr. jelen-om	jelen-ima (i)

(Jèlen se povsod na tistem slogu naglaša).

Opombe: α) pred *e* v voc. sing. se *g* — *h* — *k*, *c* v *ž* — *š* — *č* spreminjajo: bože i. t. d.,; pred *i* pa kakor pri a) deklinaciji; β) mehki soglasniki imajo v voc. *u*: kralju; — neutra se razve vže iz slovenskega znanih razločkov čisto po *jelenu* sklanjajo.

c) *stvar* se sklanja:

Singular:	Plural:
nom. stvar	stvar-i
gdn. stvar-i	stvar-î
dat. stvar-i	stvar-ima
acc. stvar	stvar-i
voc. stvar-i	stvar-i
loc. stvar-i	stvar-ima
instr. stvar-ju	stvar-ima

Opombe; α) beseda *kći* (steblo *kćer* —) se razve nom. kakor *stvar* sklanja; — β) v instr. sing. se *j* s prešnjim soglásnikom v eden mehki glas topi: smerću (—tju) — γ) *kost, kókoš, vaš (uš), oči* in *uši* (— *ušesi*) in nekaj malo drugih besed ima v gen. plur. *iju: kostiju očiju, ušiju.*

Pronominalna deklinacija.

§. 6. Ona razpada v dve vrsti. Prva obsega tista pronomina, ktera nijmajo raznega spola: ja, ti, mi, vi, sebe, — druga obsega pronomina različnih spolov: on, sam, i. t. d.

a) izgledi prve vrste:

Singular:

nom.	ja	ti	—
gen.	men-e	teb-e	seb-e
dat.	men-e (i)	teb-e (i)	kakor *tebe*
acc.	men-e	teb-e	
voc.	—	ti	
loc.	men-e (i)	teb-e (i)	
instr.	men-om	tob-om	

Plural:

nom.	mi	vi	—
gen.	na-s	va-s	seb-e
dat.	na-ma (nam)	va-ma (vam)	kakor v sing.
acc.	na-s	va-s	
voc.	—	vi	
loc.	na-ma (nas)	va-ma (vas)	
instr.	na-ma (-mi)	va-ma (-mi)	

Opazka: enklitice (*mi za mene* i. t. d.) so ravno take kakor slovenske.

b) izgledi druge vrste:

Genitiv teh pronomin se na — *oga* in — *ega* končuje pri možkem in srednjem spolu.

Singular:

	možki	ženski	srednji spol
nom.	sam	sam-a	razve nom., acc. in voc. (*sam-o*), kakor možki spol.
gen.	sam-oga	sam-e	
dat.	sam-omu (-ome)	sam-oj	
acc.	sam-oga (sam)	sam-u	
voc.	sam	sam-a	
loc.	sam-om (-ome)	sam-oj	
instr.	sam,ijem	sam-om	

Plural:

	možki	ženski	srednji spol
nom.	sam-i	sam-e	sam-a
gen.	sam-ijeh (-ih)	kakor možki spol	
dat,	sam-ijem (-im)		
acc.	sam-e	sam-e	sam-a

voc. sam-i	sam-e	sam-a
loc. sam-ijem (-ih)	kakor možki spol	
instr. sam-ijem (-ima) (-imi)		

Opazke. *α*) mehka stebla spreminjajo v možkem in srednjem spolu *o* v *e* n. p. *našega. našemu;* — *β*) ista stebla skračujejo — *ije* v — *i* n. p. *naših, našim;* — *γ*) dat. in loc. singulara kakor tudi dat., loc. in instr. plurala so si pogosto enaki.

On se kakor v slovenskem sklanja razve loc., instrum. in pa ženskega spola, kjer se po gore stoječim izgledom ravna. „*Ona*“ ima v dat. in loc. sing. *njojzi* zraven *njoj;* v acc. sing. pa navadno *je* namesto *ju.*

Adjektivna deklinacija.

§. 7. Adjektiva se v srbskem na dva načina sklanjajo: a) *nedoločno,* t. j. kakor substantiva, ali tako samo v singularu (razve instr.) in b) *določno,* t. j. kakor pronomina in tako v singularu in pluralu v možkem, ženskem in srednjem spolu.

a) *nedoločno*

se sklanjata samo možki in srednji spol in to samo v singularu:

možki	srednji spol
nom. žut	žuto
gen. žut-a	kakor možki spol
dat. žut-u	
acc. žut-a (žut)	žuto
loc. žut-u	kakor možki spol
instr. žut-ijem	

b) *določna deklinacija*

se od konca do kraja po *pronominalnej* (§. 6.) ravna. Nij torej posebnih izgledov treba.

Opomba: Navadno se adjektiva po enej kakor drugej t. j. določnej in nedoločnej sklanjati dajo. Ali vendar je pri *posesivnih adjektivih,* ktera se končujejo na *ov/ev, - in, - j,* nedoločna, — pri adjektivih na-*ij, -ski* in-*nji* določna sklanjava navadnejša.

Komparacija adjektiva.

§. 8. Ta je troja:

1. na — *ji: mlad, najmladji* [naj — se vedno naglaša]; *visok, viši, najviši; živ, življi, najživlji.* [Ženski spol je povsod na — *a,* srednji na — *e.*]

2) na — *ši,* ali samo pri teh prilogih navadna: *lak lakši; lijep, ljepši; mek, mekši.*

3) na — *iji: star, stariji; pametan, pametniji, najpametniji.*

Razločki med pozitivi in komparativi nekterih prilogov so sploh isti ko v slovenskem: *dobar, bolji; mali, manji* i. t. d.

Konjugacija.

§. 9. Ta je navadna, *splošna* — in *posebna.* (Znanje slovenskega glagola povsod predpolagam).

Splošna („pravilna") konjugacija:

Praesens je pri vseh šesterih vrstah glagolov enak slovenskemu, samo s temi razločki, da a) srbski glagol *duala* nijma; b) da se prva osoba singulara včasih tudi na — *u* končuje: *hoću;* in c) da se tretja osoba plurala vedno skračena glasi: *pletu* [slov. pletó], *vide* (slov. vidijo).

Aorist se navadno iz infinitivovega osnova dela ter se na-nj končnice privezujejo, n. p.:

Singular:	Plural:
1. plet-oh	1. plet-osmo
2. plet-e	2. plet-oste
3. plet-e	3. plet-oše

(Naglas je vedno na korennem slogu *plet* —).

Od *čuti* je *čuh* (*ču, ču* i. t. d.); *tonuti* ima *tonuh* itd. *Reči* ima *rekoh, reče, reče, rekosmo* i. t. d., ter se *k* pred *e* v *č* spreminja kakor tudi *g* v *ž* (*dvigoh, dviže*). Glagoli druge vrste radi aorist tudi iz korena delajo, n. p.: *stegoh, steže* od *stegnuti* (*steg*—).

Iz teh izgledov se vidi. da je pri soglasnično končajočih se osnovah *o* in *e* treba vmes devati, pri samoglasničnih pa ne.

Imperfektum se vedno na — *ah* končuje; kedar se dva *a* srečata, eden izpade. Prim. od plesti, mrijeti, pisati,

Singular:

1. plet-ijah	mr-ah	pis-ah
2. plet-ijaše	mr-aše	pis-aše
3. plet-ijaše	mr-aše	pis-aše

Plural:

1. plet-ijasmo	mr-asmo	pis-asmo
2, plet-ijaste	mr-aste	pis-aste
3. plet-ijahu	mr-ahu	pis-ahu

(Naglas je povsod na korenu glagola).

Peči ima *pecijah; kleti: kunijah; čuti: čujah; umijeti: umijah; vidjeti: vidjah; nositi: nošah; čuvati: čuvah; brati: brah; kupovati: kupovah.*

Primeri zarad boljšega razločevanja končnice *imperfekta* s končnicami *aoristovimi!*

Imperativ se kakor v slovenskem na *i* in *j* končuje: *pleti, peci, reci, mri, umij* (umijeti), *piši, kùpuj*, i. t. d.

Participium praesentis se dela iz 3. osob. plur. praes. na — *ući* in — *eći: plètući, mrući, videći, noseći, pišući, berući.*

Partic. aoristi ima kračo obliko *v* in deljšo *vši*; obe obliki pa se pri prvem razredu glagolov iz *korena*, pri drugih razredih iz *infinitivove* osnove delajo: *pletav* [*a* se vmes deva, da se more izgovoriti] *pletavši; mrv. mrvši; vidjev, vidjevši; kupovav, kupovavši.*

Particip. perfekti se v možkem; spolu na *o*, v žen-

skem na *la,* v srednjem na *lo* konča; dela se pri glagolih prvega razreda iz *korena,* po drugod iz *infinitivove* osnove, n. pr.: *pleo, plela, plelo* (plesti); *mro, mrla, mrlo; tonuo; pisao* i. t. o. Nekokrat se *ao* v *o* topi; jaz sem to naznamoval s strešico: *svezô* = svezao (*svezala, svezalo);* nekokrat pa zopet *ao* stoji za *o,* n. p. *pomogao* (pomogo); *došao* (došo).

Partic. passivi je dvoji na — *n* in *t: plèten,* (pletèna, pletèno); *čuven; vidjen, pisan, klet* (kunem); *kupovan.*

Posebna („nepravilna") konjugacija

nekterih glagolov; ti so: *biti, iti* in *hotjeti.*

a) *biti:*

	Singular:	Plural:
Praes.	1. jesam (sam	jesmo (smo)
	2. jesi (si)	jeste (ste)
	3. jest (je)	jesu (su)

Imperfektum ima dve obliki:

α)

1. bijah	bijasmo
2. bijaše	bijaste
3. bijaše	bijahu

(Naglasek je povsod na *i*);

β)

	1. bjeh	bjesmo
	2. bješe	bjeste
	3. bješe	bjehu
Aorist:	1. bih	bismo
	2. bi	bismo
	3. bi	biše.

Opomba; Kedar je treba glagol *biti* zanekati (negativnega storiti), se mu v praes. *ni,* inače pa *ne* predstavlja: nijesam (nisam); ne bijah (tudi vkupe pisano) nebijah.

O *futuru* kakor sostavljenem času pozneje!

b) *iti* in sostavljenci tega glagola:

	simplex	*(compositum)*	*simplex*	*(compositum)*
Praes.	1. idem	(dodjem)	idemo	(dodjemo)
	2. ideš	(dodješ)	idete	(dodjete)
	3. ide	(dodje)	idu	(dodju)
Imperfektum:	1. idjah	(dodjah)	idjasmo	(dodjasmo)
	2. idjaše	(dodjaše)	idjaste	(dodjaste)
	3. idjaše	(dodjaše)	idjahu	(dodjahu)
Aorist:	1. idoh	(dodjoh)	idosmo	(dodjosmo)
	2. ide	(dodje)	idoste	(dodjoste)
	3. ide	(„)	idoše	(dodjoše)

Infinitia: iti (doći). *Imperativ:* idi (dodji).

Particip. perfekt.: išao (došao ali došo, — šla, — šlo).

O p o m b a: Namestu *otidem* se rado pravi *odem;* tako tudi namesto *otidoh* rado *odoh, ode* itd.

c) *hotjeti:*

Praesens:	1. hoću (ću)	hoćemo (ćemo)
	2. hoćeš (ćeš)	hoćete (ćete)
	3. hoće (će)	hoće (će)
Imperfekt:	1. hotijah (hoćah)	hotijasmo (hoćasmo)
	2. hotijaše (hoćaše)	hotijaste i. t. d.
	3. „ „	hotijahu.

Tudi se rado pravi *htijah,* celó *šćah* in *kćah* itd.

Aorist:	1. hotjeh (htjeh)	hotjesmo (htjesmo)
	2. hotje i. t. d.	hotjeste i. t. d.
	3. „	hotješe

Tudi se nahaja *htjedoh, šćeh* in *kćeh* i. t. d.

Particip. perf.: hotio, hotjela, —; pa tudi *htio htjela.*

Sostavljeni časi glagola.

§. 10. *Imperfektum* iz praes. glagola *biti* in participija perfekt. glagolov *imperfektivnih,* n. p.:

Kad *je* Marko još nejačak *bio*,
Ja *sam* Marka vrlo *milovao*,
U svilena njedra *uvijao*

Perfektum iz praes. glagola *biti* in particip. perf. glagolov *perfektivnih.* n. pr.:

Gospodine care od Stambola!
Kod mora *sam* kulu *načinio.*

Aorist kakor perfektum:

Kad u jutru jutro *osvanulo*,
I pred crkvom zvona udariše,
Sva gospoda *došla* na jutrenje.

Plusquamperfectum se sostavlja:

α) iz imperfekta glagola *biti* in particip. perfect., n. p.:

Gotovo ga *bješe sustigao*,
Al iz crkve nešto progovara;.

β) iz sostavljenega imperfekta glagola *biti* in particip. perf.:

Izvadi mi gospodsko odjelo,
Što sam, sestro, bio pripremio.

Futurum I. iz infinitiva in praes. glagola *hotjeti.* n. pr.

A ja *ću* ti *biti* do koljena.
Znati će se na kome je carstvo.
Hoće Marko pravo *kazivati.*
Učinićeš krvcu o prazniku.
(*Učinićeš* = učinit' *.ćeš*).

Futurum II. se nadomestjuje sedanjikom dovršnih, posebno sostavljenih glagolov, n. p.:

Kad *isprosim*, sestro, i *dovedem* (ženu),
I tebe ću onda udomiti.

O načinih govora (modih).

§. 11. *Indicativ* preskočim.
Imperativ:

α) *affirmativen:*

Odbijte se, silni od silnijeh!
Neka ima, neznana delijo! (naj ima).

β) *prohibitiven:*

Nemoj, sine, *govoriti* krivo! (nikar ne govori)

Optativ:

Bog ti *pomogao*!
Ti *nemao* groba ni pokopa!
Da bi ti duša ne *izpala!*
Da je kome stati te vidjeti!

Conjunctiv:

Brže hajde . . .
Da ti *kažeš* . . .
(Piše knjigu)
Do onoga protop Nedeljka,
Neka dodje na Kosovo, (naj dojde)
Da on *kaže,* na kome je carstvo.

Conditional:

Imao bih s kime piti vino (imel bi)
Ako bog *dá* i sreća junačka
Da bi mu se kazivao Marko, (ko bi . . .)
Hoće njega Ture *pogubiti;* (pogubil bi ga)
— — — — — —
Da ga *pusti* bijelu Prilipu, (ko bi . . pustil)
Hoće isseć mloge uzavnice. (posekal bi)

Infinitiv se upotrebljuje kakor v slovenskem; mnogokrat je skračen in našemu supinu podoben.

Supin je srbski jezik izgubil.

4.

O uspešnem učenji.

(Iz programa Kranjske gimn. 1866.)

V kratkem času svojega učiteljevanja sem se osvedočil, da se mladež z večine na neuspešni način uči. Namenil sem se torej nekoliko vrstic o uspešnem učenji napisati ter jih učencem s to željo podariti, da tu nasvetovano dóbro premislijo ter se navedenih pravil pri učenji drže. Pa tudi drugim ljudem, kterim je kaj za učenje, so te vrstice ponujene. Bodi z blagim srcem ponujeno z blagim srcem prejeto!

Beseda *uk,* od koder je glagol *učiti* in *učenje,* znamenuje prvotno tisto kar *vaja.* Ona je v rodu z *običen* (navaden) in *običaj* (navada), sestavljenkama iz *ob* in korena *vik. Učiti* se toraj znači *vaditi* se, kakor se ta dva glagola zares v mnogih slovenskih pokrajinah zamenjujeta; prim. *navaditi* — *naučiti.* Nam pa nij za vse različne uke, nego samo za eden uk, in ta je *znanstveni uk* ali *učenje znanosti.* V sledečej razpravi mislimo si pri *učenji znanstveno* učenje.

Navadno se misli, ka k učenju nij treba nego dobre *glave* pa trdne *volje.*

Gotovo to nij dovolj; treba je tudi črstvega *telesa,* treba pogodnih *okolnostij.* Tudi je pri učenji jako važno, *kako* se kdo uči. Črstvega telesa je vže za tega delj treba, ker je duša le v črstvem telesi popolnom svobodna; bolen život dušo nadleguje. Okolnostij pogodnih treba, ker človek ne more sam vsega znanja s kraja izumiti, nego to upotrebiti, kar so prednjiki izmodrili in vrstniki izmodrujejo. Vidi se torej, da je četireh glav-

nih pogojev k uspešnemu učenju treba: zdravega telesa, zdrave duše, pravega prejemanje znanostij in prigodnih okolnostij. O teh bodi posebej govor.

1. Učenje ozirom na telo.

Kako pri učenji telo trpi, to je vsak čutil, ki se je kedaj z učenjem bavil. Dolgo mišljenje, dolgo na pamet učenje utrudi človeka, nasledek vzajemnega delovanja duše in telesa. Krivo temu je, ker pri mišljenji največ *možgani* trpijo, ki veljajo za glavno orodje dušnega delovanja, in po možganih „bele ili suhe žile“, ki kakor štrenje iz možganov in mozga izhajajoč, liki mreže človeški život preprezajo. Pri učenji se dražijo možgani in suhe žile, dokler se predražijo. Zato so nekteri ljudje po presilnem učenji močno zmočeni, zato učenjaki navadno niso korenjaki in tolsti ljudje, ker jih možganom in belim žilam miru nedostaje, kar je potém celemu telesu na kvar.

Pa ne samo *hrbtiščne,* nego tudi *želodčne* žile pri učenji trpe, kedar se sedé uči. Te žile izhajajoče iz posebnih *grč* ali *šišk* (ganglia) okoli želodca ležečih pospešujejo použivanje, ter so pravi kuharji človeškemu telesu. Pri sedenji se menj prosto gibljejo, nego treba, in uzrokujejo želodčna bolenja, delajoča na možgane, s kterimi so po hrbtiščnih žilah v zvezi. Zato se ljudje, sedé mnogo pišoči ali se učeči, navadno o želodčnem in glavnem bolenji pritožujejo. Tako sedeče učenje pa tudi drugim delom telesa škoduje.

Ker se takemu trudu, iz učenja prihajajočemu ne dá zognoti, ako se sploh hoče kaj naučiti, tedaj je treba slabe nasledke učenja kolikor mogoče odpravljati, ter život zdrav in čil ohranjati. Kako se ima to storiti, o tem nas podučuje vračtvo in posebni jega oddelek *makrobiotika,* znanost življenje podeljšajoča*). Namenu

*) Táko knjigo je dr. Prelog v Mariboru na svetlo dal; mi jo vsem priporočamo, kterim je za ohrano zdravega telesa.

tega spisa zadostuje, ako samo nekoliko domačih in pri-ročnih vračil nasvetujem. Eno teh je primerno *igranje*. Primérno, to je tako, pri kterem človek resno mišljenje pozabivši možganom in živcem potrebnega počitka, telesnim udom pa naravnega gibanja daje. Sim spada plavanje, drsanje po ledu, plesanje, rvanje, sprehajanje in enake igre. Zmerno igranje telesu mnogo koristi, ter mu tudi gibčnost podeljuje in je torej učenju v prid.

Posebno pozornost zaslužujeta *telovadba in spanje*.

a) O telovadbi.

Prevelika boječnost, pa dostikrat tudi kratkopametnost ste sovražni tej vaji. Res je in ne dá se tajiti, da se pri telovadbi dostikrat pravi je namen prezira, na ničemurne vrtoglavnosti več gledajoč se, nego na smoter te vaje, na okrepljenje kit in mišic, na gibčnost členov, na spretno kretanje in spodobno obnašanje. Ali ipak telovadba pri vsej dnešnjej spačenosti premnogo hasna prinaša, ter je želeti, da bi šolske oblasti na vso moč za jeno pospeševanje skrbele*). Sama *dušna* odreja je polovična. Sedenje in drganje klopij naj bi se mladeži s telovajo povračalo. Takó bi se ne samo na duši, nego tudi na telesi šolska mladina izobrazovala.

Ako pa okolnosti ne dopuščajo tega, kar tirjata priroda in vzpitateljna načela dnešnjega veka, naj pa po drugej strani učenec to popravlja, če prav na pol. Kjer nij telovadnice, pomozi sem sebi, kakor moreš. Jaz bi nasvetoval *hišno* telovajo. Sobo imáš, ali sam ali s kim drugim, kjer spavaš ali bivaš. Toliko prostora v *sobi* tudi, da se moreš obračati. Ako vsako jutro roke, noge, sploh kite napinaš in nateguješ, v kratkem času dobiček take vaje začutiš. Šče bolje, ako pri tem *rôčke* (Handeln) upotrebljuješ.

Takošna vaja te gotovo malo truda in časa stane, povrne ti pa obilo; telo si ojačiš.

---

*) To se je pred letom dnij vže storilo.

b) O spanji.

Opomniti hočem šče *spanja.* S tem mladina naj več časa potrati. Rés je, mlademu životu spanje bolj diši in tudi bolj tekne, nego staremu. Uzrok temu je rast mladega života in rahlost mladih žil in kit, stoprv se utrjujočih. Vendar pa predolgo spanje več škoduje nego koristi. V spanji se poležejo možgani in hrbtiščne žile. K temu potrebujejo pri rednem življenji vselej enako časa. Kar ga je čez potrebo, v tem se zopet vzbujajo in oživljajo, a spéče telo jih moti in po sili vpokojuje.

Nasledki tega se jasno vidijo. Pospanci so navadno sitni, čemerni, leni, počasni, pozabljivi. Kdor pa zmérno pospava, sédem ali osem ur, ta je vesel, lehkega, živahnega, gibčnega telesa, pa tudi bistrega uma; tedaj ima prav one lastnosti, kterih je k učenju treba.

Na telo se ima pri učenji (kakor sploh pri vsakem delu) skrbno paziti. Kdor telo zanemarja, kakor da je malovredni del našega bitja, ta je svoj lastni neprijatelj, tega bodo bolezni izučile. Sej le „v zdravem telesi zdrav duh prebiva."

Vendar pa bi, kar učenje zadeva, ne bilo dovolj, ko bi kdo samo slabe nasledke telesne odpravljal in zdravje si ohranjal; od telesa kakor nosca duše tirja se več. Ako se pomisli, da so naša pojemanja od nagledov odvisna, in da nagledi v dušo po belih žilah prihajajo, namreč po vidu, sluhu, tipu, ukusu in vonju, tedaj mora skrb učečemu se biti, da si te žile čem pripravnejše k prejemanju utisov dela.

c) O vaji čutov.

Vredni so vsi čuti vaje, a najvažnejša sta *vid* in *sluh.* Ako o vaji vida govorim, ne mislim na kakova očesna vračila ali „očne", nego nasvetujem, naj se vidne stvari na tenko in pazno ogledujejo, razlikujejo in prilikujejo. To se lehko godi na sprehodu, med potovanjem in o premnogih prilikah. Méri daljave, opazuj živalsko življenje, cvetlično razcvitanje, rudne sestave,

podnebesne prikazni, vremenske spremene, življenje in običaje narodov in enake stvari vidu se ponujajoče. Ne sme se misliti, ka se zunanje stvari vselej tako gledajo, kakoršne v resnici so, nego tako, kakor je duša razpoložena. Zato ljudje o tistej stvari mnogokrat različno, da! prav nasprotno sodijo, in včasih je enemu belo, kar je drugemu črno. Da pa človek vse prav vidi, mora se *vaditi,* mora često *opazovati,* mora pri ogledovanji potrpljiv biti. Za učenje jako važni čut je tudi *sluh.* Tudi pri tej vaji ne mislim na kako zdravljenje ali čiščenje ušes, temveč na vaje v mirnem in tenkem poslušanji. Nij lehka reč, kakor morebiti kdo misli, poslušati koga tako, da si zapomniš jegove besede in jih smisel. Ko bi to tako lehko bilo, gotovo ne bi toliko viher v zborih in družtvih nastajalo. Mirno in pazno poslušanje je pol učenja. Kdor pazno ne posluša, ta ne bode resničnih utisov prejemal, ta se ne bode nikoli od drugih kaj naučil, ta bode drugih misli in besede vedno krivo razumeval.

Naj o telesi šče pristavim, kar je sploh važno za življenje, za učenje pa posebej. *Imej telo v svojej trdnej oblasti!* Govóri, o čem si do dobrega prepričan; *poslušaj* raji, nego govori; *molče* so se Pitagorejci učili; zogiblji se *strastij!* One so najhujše sovražnice učenja. Neredno, nečisto poželevanje uničuje vse telesne vaje, jemlje duši zavednost, in slabi možgane, slabi žile, jemlje čutom čutljivost, kitam in žilam životno·moč, slabi pamet jemlje duhu prôžnost. Pohotnost je duhovom to, kar slana nježnim cveticam in sadikam.

2. Učenje ozirom na dušo.

Dušo imenujemo nevidni del našega telesa. Iz jenega delovanja vidimo, da je *edina* in ne *razločiva,* ako se tudi zdi, ka ima razdeljene moči z raznimi sedeži v možganih, kar pa nij dokazano. Duša ima mnogoterih lastnostij; tu bode govor *o pameti* (spominu), *umopredstavljenji* (domišljiji) in *volji.*

a) O vaji pameti.

Pamet (od glagola „pomenoti“) je ona lastnost duše, s ktero se prejetih utisov in mislij spominamo. Čem svežejša, trajnejša, rôčnejša, živahnejša, obširnejša je pamet, tem vrednejša. Da taka postane, potrebuje več vaje, nego ktera koli dušna lastnost. Bistri in ostri se pamet, ako se jasni nagledi in pojmi v dušo utiskajo; zato je treba pri učenji paznemu biti. Dalje treba, da so pojemanja med seboj zvezana, ker le tedaj se najleže pozabljivosti otmejo. Slednjič treba nauke priležno ponavljati.

Pamet je hranilnica nagledov in pojmov, podpirateljica mišljenju; brez nje je ôtlo in predrto vse znanje. Torej se ne more mladeži dosta priporočati, naj pamet priležno in neprestano vadi, ker nas ravno pamet najraneje in najraje zapušča. Vaditi se pa dá na sledeči način. Zjutra, predno greš k navadnemu delu, prečtej kakov kratki sestavek iz dobre knjige. Najbolje, ako si izbereš kako lepo pesem. Potem premisli prečteno po sodržanji in po zvezi in vrsti mislij. Česar ne razumeš, tega se na pamet ne uči. Nató si stavek za stavkom (ne vrstice za vrstico) v pamet utiskaj, molče. Kričanje med ukom dušo moti, pa prsim škoduje. Kedar si se naučil, glasno povej, da se osvedočiš, ali znaš. Takej vaji se lehko pridruži šče ta, da se kratko pove, kar se je dolgega naučilo. Dobiček od takošne vaje je mnogovrsten; brzo razumevanje, zvesto pametovanje, bistro spominanje je vaje sad in vrh tega šče lep nametek znanja.

b) O vaji fantazije.

S pametjo v najbližem rodu je fantazija, ona lastnost duše, po kterej iz znanih nagledov novih stvarjamo. Pamet naglede samo ponavlja, in je tem pravilnejša, čem je pristnejša; fantazija pa nagledov ne ponavlja samo, nego jih tudi v *nove* naglede, tako rekoč v nove *obraze* sestavlja in je tem izvirnejša, čem so obrazi raz-

ličnejši. Iz tega se vidi, kako važna je ona pri učenji, kjer je treba priličnosti zvezovati, različnosti odbirati, raztreseno spravljati, iz znanega neznano zaključevati, ter pojedina znanja v znanosti, znanosti pa pod poglavite misli podredjati.

Fantazija je lestvica iz vidnega v nevidni svet obrazov, idej.

Brez fantazije ne bi mogli misliti si n. p. zemlje kakor celote, ne zvezdnih tekov, ni pojmov samih. Zares je tedaj čudno, da se na fantazijo pri odgoji tako malo gleda. Se ve da je lehko pogibelna, in prelestna, a ravno zató potrebuje čiščenja in popravljanja.

Težko je pokazati način, kako se naj fantazija vadi in vodi. Jaz bi nasvetoval v ta namen takošne igre, pri kterih je treba načrtov delati, kakor n. p. pri skakih (Schach). Sim bi postavil tudi igre, pri kterih se razdejani kosci podob zopet sestavljajo. Fantazija se vzbuja tudi po živahnih zemljepisnih in povestičnih popisih. Dobro služijo tudi nektere umetnosti, kakor risanje, godba, gledišče igre itd. Se ve da bi se moralo odstraniti vse, kar je nespodobnega, naopačnega, neukusnega. Najbolj se razuzdanju fantazije s podukom in bistrenjem uma v okom ide. Ljudje, imajoči čisto in urno fantazijo, hitreje mislijo, imajo obširnejše znanje, postajajo znajditelji novih znanstev in novih umetnostij, nasproti pak so ti, ki imajo zanemarjeno fantazijo, počasni in kesni modrovalci, sami posnemalci in oponašalci tujih mislij in tujih izdelkov.

c) *O vaji volje.*

Volja je hotenje združeno z znanjem primernih sredstev, hotenje doseči. Kdor *hoče*, to je, kdor ima voljo mora tudi vedeti, *kako* misli kaj doseči; ves pot mu mora jasen biti. Kedar se ne premislijo na drobno vsi potje k smotru, tedaj se samo *želi*. Marsikdo „želi“ učen biti, učiti pa se „noče“.

Morebiti je malokde toliko volje treba, kolikor pri učenji. Tovori knjig hočejo človeku z začetka sapo za-

dušiti. Kolikokrat se kak učenec zadače ustraši, predno jo sliši. Važno je torej voljo trditi in uriti. Ali kako? Začni se v *malih* rečeh vaditi. Izdeluj *male* račune, *male* načrte; spoznavaj *po malem* znanstvene istine; začinaj z *ležim,* prehajaj k težemu. Ponavljaj naučeno. Poskušaj po *več* potih kako resnico dokazati. Čtej o predmetu, s kterim se baviš, kolikor knjig moreš; vprašaj zvedene za svet, nikdar se ne utéši s polnaučenim; trsi se, da stvari prideš do korena. Ako ti tako prizadevanje :enkrat, dvakrat izteče, brž začutiš v sebi večo moč, večo zaupnost, ktera ti pri sledečih poskušnjah pripomore. Pri tem pa spoznavaj sebe t. j. svoje dušne moči in slabosti. Ne segaj dalje, nego ti dopuščajo moči; niti zdvajaj brž, ako ti kaj prvi hip ne zasveti. Volja je taka dušna lastnost, ktero si človek stoprv z velikim trudom pridobi, a kedar jo ima, tedaj je vže pol pota prehodil.

Potrebno se mi zdi opomniti, da mnogo ljudij krivo sodi o tem, kaj je volja pri učenji. Mislijo namreč, ka je ta volja neprestano klepetanje z jezikom in ustni. Kdor brez razuma in promišljenosti tako dela, z glavo zid prodira. Želji brez premisleka ne sme se reči volja, nego drznost, trdovratnost, nesmiselnost. Znanje potov do namena, jasen načrt, zaupanje samemu sebi, to so lastnosti prave volje.

Pristaviti šče moram temu oddelku eno, kar se navadno premalo čisla. Komur nij prirojen sposoben *um* in *razum,* ta bode pri učenji malo dosegel. V tem se učenci tako kakor jih vodniki na prirodo in lastni prid radi pregrešujo. Kdor ne čuti v sebi potrebnih močij, naj se z učenjem ne ubija, naj si glave ne beli, naj si zlatega časa mladosti ne greni! Neuspešno učenje je mnogoterega za vse življenje pokvarilo, tako, da na konci ni bil za nobeno rabo več. Bodi to roditeljem in učencem v resen premislek!*)

---

*) Primeri gore sestavek „Srednji stališ" str. 77. — Pozn. opazka.

3. Učenje ozirom na znanosti.

Pri nobenem delu se toliko naopačnega ne dela kakor pri učenji. Eden misli, da je učenje samo pametovanje besed, drugi prezira, da je pametovanja in ponavljanja treba, tretjemu menjka potrpljivosti, da bi vsako stvarico točno razumel, četrtemu je samo za pojedine nauke, peti zagrezne v eno samo znanost, ostale pa vse opušča. Zato je malo takih, ki bi vsaj lepo število posameznih naukov vedeli, šče menj takih, ki bi eno celo znanost poznavali, najmenj pa takih, ki bi več raznih znanostij umeli. Teh prikaznij je največ *način* učenja kriv. Poskusimo torej pravi način načrtati!

a) O natenkem učenji.

Znanosti sestajajo iz istin odnašajočih se na eno načelo in zvezanih v celoto. Odtod izhaja prvič potreba, *vsako istino posebej spoznavati.* Kdor se brez takega spoznavanja pojedinih naukov hoče dalje učiti, ta je stavitelju podoben, ki nij trdega sela položil. Ker se navadno ljudje ne trudijo, vse s konca dobro razumeti, zato pri nastavljanji iste znanosti tako radi onemagajo.

Tako se godi mnogim učencem, da se prvo leto skoz kako šolo zmuznejo, drugo ali tretje leto pa otičijo. Torej ne hiti naprej, predno začetka ne znaš. Prebiraj in premišljuj točno; tako te bode pozneje leže stalo. Takemu učenju se pravi *zvestemu* ali natenkemu.

Ljudje navadno niso prijatelji natenkosti, izgovarjáje se, ka to preveč časa jemlje. Ali bolje polagoma v znanostih napredovati, nego površno učé se naprej dirjati, konci učenja pa nič ali jako malo vedeti ter prisiljenemu biti, stvar zopet in zopet s kraja začeti. Tudi ne pomislijo ti učenci nasledkov površnega učenja; na pol razumljene stvari človeku rade presedajo, kakor jed na pol prežvekana, in zato se zgodi, da mnogi k kakej znanosti vso ljubezen in vse veselje zgubijo. Tega pa

so sami krivi, ne znanost, s ktero se nikdar niso prav seznanili.

b) O ponavljanji naukov.

Drugo, ne menj potrebno nego prvo je, da se pojedine istine ene k drugim pristavljajo, kar se ponavljanjem godi. Duša ima to slabost, da pojmi in nagledi radi iz nje ginejo, ako nijmajo vrstnikov v njej. Kajti v duši se misli kakor bečele v bečelnjaku rojijo; ene preganjajo druge; često ponavljanje pak misli utrjuje.

Da je ponavljanja treba, to je jasno in skušnja nas tega vsak den prepričuje. Ali kakó se s ponavljanjem navadno godi? Učenci o tem, kar so pred enim ali dvema dnema znali, tretji den niti ne senjajo več, in staro se jim vidi zopet novo. Takó se tedaj zgodi, da imajo znanosti samo za *eden* den in so podobni onim revežem, ki imajo samo za eden den žitka v malhi, drugi den pa vže stradajo.

c) O zvezovanji naukov.

Ali to šče nij dovolj, da se prejšnji nauki ponavljajo in v zvezo stavijo: *ves* nauk, *celo* znanost je treba v svojej zvezi pregledati in pomniti. Tej zvezi se pravi *sestav* (sistem). Ne ta, ki vé vse posamezne nauke nego oni, ki zna *vse* misli na *eno* načelo odnašati in nauke sestavljati, ima sovršeno znanje. Od učencev se kaj takega ne tirja, vendar pa se morajo tudi oni vaditi, da previdajo posebne *oddelke* in *poglavja*. Zatorej ne miruj, dokler ne previdiš *sestava* ali vsaj *poglavij* kake znanosti. Posamni nauki so *drobtinice*, žlahtne, a ne nasiteče dušo; edino sestavno in pregledno znanje daje črstvo hrano.

Uči se torej vedno z ozirom na *prejšnje* nauke, t. j. ponavljaj; kedar kako poglavje dokončaš, vprašaj se, kake rede ali vrste ima v sebi, kaj je *glavna* misel; ako pa moreš, postavi vsa poglavja v zvezo ter išči glavne in vrhovne misli, iz ktere vsi je razdelki kakor raztoki iz enega rečišča iztekajo.

d) O lastnem izkušanji.

Nauke samo v se jemati nij dovolj; treba jih je tudi použiti. Marsikdo se z znanostmi tako rekoč nasiti, na stotine knjig in knjižur pregledavši. Vse to je prazno delo, ako se prejeto ne *premišljuje*. Le lastno premišljevanje dela človeka modrega, in le premodrovano v pameti ostane.

Po prijetem ali prebavljenem nauku izkušaj sam sebe, ali si prav razumel, ali so ti uzroki tega ali onega šče znani. To se lehko domá godi ali pa pod milim nebom na sprehodu. Dobro je, če brž po takem zunanjem premišljevanji doma v knjigo pogledaš, ako si kaj pozabil ali pa premalo razumel.

Druga jako koristna izkušnja je *pogovarjanje* o znanstvenih rečeh. Tako pogovarjanje najbolj utrdi znanje in najbolj človeka izuči, kje je jegovo znanje nedostatno. Take izkušnje tudi najbolj pripravljajo za dejanjsko življenje, kjer samo čisto in trdno znanje obstoji, neutrjeno pa kakor pleva odleti.

Tretja izkušnja svojega znanja sostoji *v pismenem* ponavljanji. Med pismenim in ustnim izkušanjem je velik razloček. O mnogo čem človek sam pri sebi misli, ka vé; a slabost jegovega znanja se pokaže, kedar je treba kaj na papir spraviti. Tedaj se mu prikažejo vsi predori jegovega znanja. Zdaj ga *pamet* zapusti, zdaj menjka sposobne *besede,* zdaj se stvar tako zasuče, da ne gre pero naprej ali da človek z mislimi v pravo sotesko zaide, iz ktere ne vé več kod ne kam. —

Pomenjkanje takošnih vaj je največ krivo, da se šolski poduk mladeži ne prijema tako, kakor je želeti. O šolskem učenji mladež navadno krivo sodi. Šola je kraj, kjer se mladež le *vodi* po poti k znanostim; znanostim mora ona *doma* svojo dušo odpirati, to je, *z lastnim* trudom se učiti. I *v zavodih,* kjer prebiva mladina pozaprta, se učencem ne sme lastno mišljenje prikračati. Saj nas dušeslovje in življenje učita, da človeka le to najbolj izobrazi, česar se sam nauči.

4. O prilikah učenja.

Telo se dá vaditi in zdravje pospeševati; tudi dušne moči se dajo uriti in do velike dovršenosti dognati. Ali nobeno nij mogoče, ako je telo preslabo in duša preuborno obdarjena. Prva pogodba učenja je, kakor je vže gori omenjeno, zdrava duša v zdravem telesi.

Ali tudi pri najprigodnejšem stanji telesnega in dušnega zdravja ne bode učenje napredovalo, ako mu prilike niso prigodne. Prigodne pa so tedaj, kedar nam misli pospešujejo, ter dušo po poti k znanostim pomikajo. Najvažnejše prilike so *mesto, čas in prigodna naključenja.*

a) O učnem mestu.

Marsikdo vpraša, *kje* se dá najleže učiti. Odgovor na to vprašanje nij legek. Skoro vsako učenje zahteva svojega sposobnega mesta, ktero ponuja potrebnih *nagledov.* Vendar pa so vsi v tem edini, da je pri modrovanji in premišljevanji *mirnega* in *tihega* kraja treba. Hrup in šum trgov nij mesto globokej *zamišljenosti znanstvenej,* da-si nekterim možem mišljenja krogov ne zmeta. Vsaj temu, ki se iz knjig uči, je mirno zavetje tihe izbice najpripravnejše učilišče. Prosta *priroda* pod milim nebom nij posebna prijateljica knjižnemu učenju, ker prerada naše oči na tisočerne svoje lepote obrača. Tam duša preveč nagledov dobiva, motečih se med seboj. Ali temu, ki samo premišljuje in ponavlja, proletna sapica, toplo solnce in hladna senčica ne bode dobrih mislij odganjala.

Od učilišča ali mesta, kjer se kdo uči, je pri učenji mnogo odvisno. Kdor ga nij navajen, ta se teže uči nego na priljubljenem mestu. Kajti med učenjem se z nauki tudi vnenji utisi nehoté zvezujejo, tako, da pri naukih mislimo nehoté tudi na kraj, kjer smo se tega ali onega učili. Cela znana okoliščina tedaj človeka pri učenji podpira, kar iz životopisov imenitnih modrovalcev

(n. p. Fichte-ja)vemo. Vendar pa se *enega* mesta pri učenji preveč navaditi nij dobro; pri učenji je bolje, če nas *notranji* svet znanja nego učilišča podpirajo.

b) O časih učenja.

Kakor z mestom tako je s *časom* učenja. Tudi v tem se jako razlikujejo ljudje. Nekteri ljubijo bolj jutranji, nekteri bolj ponočni čas; nekemu je vse eno.

Gotovo je *jutranji* čas učenju najprigodnejši. Kajti v sneh so se možgani in žile pomirile in spočinole; v jutro tedaj najleže svoje delo opravljajo. Tudi je v jutro ves život krepkejši in voljnejši, duša šče nij mnogih novih utisov prenapolnjena, kar pa je starih, ti so vže izginoli. Zato se novi nauki v jutro najgloblje utisnejo in tudi najdelje v duši ostanejo.

Nekteri ljudje se pa najleže ali vsaj najraje po *noči* učijo. To morebiti zato, ker je tedaj jih fantazija najbolj razigrana. Čem več nagledov je duša prijela, tem več opravil ima fantazija zvečera tedaj več nego zjutra. Ali tako učenje rado škoduje. Človek potem v spanji učeno rad ponavlja; in preobrazuje. Da! včasih se je vže zgodilo, da je kdo v sneh kako začeto zadačo izvršil ali kako težko vprašanje razrešil, kterega po dne nij mogel. Vse to pa se vrši telesnemu počitku na kvar. Kdor se po noči učiš, dobro si pred odehni, varuj se omotnih pijač, pa tudi ne nadaljuj učenja v prepozno noč, da drugega jutra ne zaspiš ali pa s „težko glavo“ ne vstaneš.

Kar se učenja po *dne* tiče, je leže povedati, kteri čas *nij* primeren, nego kteri je primeren. Neprimeren je čas brž *po obedu,* kedar je želodec naložen. Po obedu je treba počivati in kesneje učenja se lotiti. Neprimeren je tudi čas brž *po šoli.* Duša pazljivega učenca je prenapolnjena novih naukov in žile so prenapete. Po šolskem nauku je treba počivati in oddihati. Neprimeren je tudi čas neutegoma *pred šolo,* ker bi duša k nauku utrujena prišla. Marsikteri učenec pride nepripravljen v

šolo, ter se stoprv tu pred učiteljevim vstopom trepetáje uči. Ta čas učenju gotovo ne more ugoden biti; prvič ne zarad šolskega šuma, drugič ne zarad kratkosti časa, posebno pa ne zarad notranjega nemira in neprijetnega čuvstva, ktero ga med takim naglim učenjem obhaja. Takih naukov učenec tudi v pameti ne obdrži.

Sploh rekoč, najprimernejši čas je tedaj, kedar je duša mirna, spočita, vesela in zdrava. Kedar pa teh pogojev nij, vrzi knjigo na stran, pa idi na sprehod ali pa igraj se, dokler se sposobnega ne čutiš. Tudi ne nadaljuj učenja črez dušne in telesne moči. Glej vedno, da si zdravje ohraniš.

c) O nekterih posebno prigodnih prilikah.

Res je, da je k učenju treba dobre glave, trdne volje, pametnega načina; ali izkušnja uči, da nekteri srečni slučaji učenje čisto posebno pospešujejo. V tem je človek podoben rastlini in živali, ktera pod prigodnejšim nebom bolje vzhaja. Zemljišče in skrbna goja je samoraslo črešnjo v domačo spreobrnola; pesja roža se je v lokavišči v vrtnico oplemenila in napolnila; divji konj se je pod streho ugladil in porastel. Tudi človek, rojen in odgojen od modrejših *roditeljev* lèže modreji postane nego brez takih; v dobrih *učilnicah* skrbno pestovan leže učeneji postane nego samouk; vzrastel iz izobraženega *naroda* leže izobražen postane nego kakor odrastlek divjaškega plemena. Le velikanski duhovi predirajo ozke meje prirodnih zavér; takih pa je v primeri k drugim malo.

Ali prigodne prilike treba tudi dobro *upotrebiti.* To velja n. p. o *učilnicah.* V mladosti človek ne vé dobrote učilnic ceniti, ker mu menjka znanja sveta. Stoprv v poznih letih se izuči, čislati je. Zato naj učeča se mladež hvaležno pomni, da je prilika, v šolah se izobraziti, jej pred tisočami vrstnikov v posebni dar podarjena, ter naj vse izobrazovalne priprave, kakor knjižnice,

prirodoslovske zbirke in orodnice priležno v svoj poduk obrača.

K ugodnim prilikam spada tudi *potovanje.* Komur je mogoče svet *prepotovati,* temu se ponuja na tisoče prigodnih okolnostij k učenju. Kedar prideš v nov kraj, v neznano mesto, ne seznanjaj se samo z gostilnicami in krčmami, nego oglej si cérkve, grobišča, palače, glediščа, shrambe, tvornice, učilišča, sploh vse znamenitosti. Presojaj družbensko in javno življenje dotičnega naroda, opazuj, v čem napram tvojemu narodu napreduje, v čem zaostaja, kteri so jegovi posebni proizvodi, kakova je jegova politična uprava. Pusti presodke svojega kraja doma, odpiraj nepristransko svoje oči novim prikaznim, ter jih šče pozneje dobro premodri in presodi. Tako potovanje človeka v učenosti za mnogo let naprej pomekne.

Posebno pospešujejo izobražene *družbe* naše učenje. Ne zamujaj teh priložnostij dobro porabiti. Ne samo srcu, nego i umu so one najboljše učiteljice. Kolika radost poslušati razgovore o rečeh, ktere vzvišujejo človeka nad stvarjenje, razgovore o najvažnejših vprašanjih človeštva, o znanostih zadevajočih vidni in nevidni svet, o državah in jih napredku, o ustrojenji družbenskega življenja, o pesništvu, o godbi, o domoljubji, o pomočkih trpečemu in nevednemu ljudstvu priskočiti, poslušati pogovore o pravej modrosti, po kterej vsako plemenito srce toliko hrepeni! V istino, nobena knjiga in nobena šola človeka takó ne spodbudi k marljivemu učenju in modrovanju, kakor dobra druščina.

Najpogodnejšo priložnost pa k učenju ponuja *življenje* samo ali, kakor pravimo, *svet.* Se vé da je treba, da človek vže pripravljen stopi ve-nj. „Vsi ljudje vse vedé,“ pravi vže naša prislovica. Stoprv svet zvedri človeka, stoprv on ga *v znanji* utrdi. Zato pravi neki slavni pesnik o tem učenji: „Ne more človek v ozkem krogu izobrazit' se; Učiti morata ga *domovina* in široki *svet.*“ (Goethe v Tassu.)

Konci te razprave mi se šče potrebno zdi nekaj

pristaviti, kar ravno ne spada v načrt tega spisa, namreč odgovor na vprašanje: *Čemu se človek uči?* Mi se učimo, ne da bi učeni postali, tudi ne, da bi z učenostjo časti in premoženja si pridobivali; nego učimo se zató. *da bi od dne do dne modreje in pametneje živeli.*

5.

Mladika.

Izdala in založila J. Stritar in J. Jurčič. I. leto 1868.
(Narod 1869, 25.)

Preteklo leto slovesnostnih proizvodov nij bilo bogato, posebno je beletristika hirala, beletristika slovenska, ki je od nekdaj vže bila in šče je prava pasterka, A ravno ona bi se morala marneje obdelovati, ker jeni predmeti so vzeti iz sredotočja človeškega življenja in delovanja, iz tega, kar sramežljiva poezija srce 'imenuje. V tem, kar so prestari in novi pesniki „srce" imenovali in imenujo, klijejo snovine vsemu človeškemu podjemanju, vsej človeškej sreči in nesreči. Zato ima zdrava beletristika pri vsakem narodu mogočno vlijanje na jegov život. Tega se ve da sedanji preučeni modrijani, posebno oni, ki se postavljajo na kako doktrinarno stojališče, nočejo priznati; tem je beletristika konečno, ako ne kaj hujšega vsaj pak igrača ali pa celó strup, s kterim se mladi svet, ki bi tudi brez beletristike ljubil, otruje. · Zato sovražijo oni vse, kar sim spada. Pustimo jim to veselje! Sej oni svojimi nazori ne bodo krvi v vodo, ognja v led, mladih src v plesnjivo kamenje spremenili. Svet se bo vrtel, kakor do sedaj, bode se veselil in žalil, kakor se do sedaj, a sive teorije ga ne bodo ni za eden las modrejšega, pa tudi ne neumnejšega storile. In ravno tak svet opisovati, to je zadača, a ne igrača beletristom.

Pri tej ne samo zemeljskej nego tudi lepoučnej suši, vladajočej preteklega leta, nam pa zelena „mladika" nij

samo za to ljuba, ker je edina sveža (frišna) zel, na slovenskem literarnem polji vzrasla. To ti slaba je hvala bila, opominajoča nas prislovice: „Med slepci je ednooki kralj“. Kaj takega se „Mladiki“ ne godi, nego ona se nam je ugodila, ker je bogato obložena mladika literarna.

„Mladika“ nam prinaša poleg mnogih pesnij dvoje deljših povestij in kos romana „Zórin“. Prva povest je „Svetinova Metka“ od Borisa Mirana. Predmet je posnet iz življenja slovenskega naroda, in to iz dveh jegovih krogov: kmečkega in gospodskega. Mladi grajščak Teodor (Dorko) se zaljubi v kmečko dekle, Svetinovo Metko. Potem ko na Dunaji svoje nauke izvrši, izneveri se Metki in se da z gospodsko nevesto poročiti. Metka previdevši nezvestobo svojega ljubega pred to poroko zboli in brž po njej umre. Tri nesrečneže nam povest predstavlja: Metko, Valentina, Teodorjevega lovca, ki je Metko tudi ljubil, a neuslišan bil, in nezvestega Teodorja, ki skrivši na Metkinej gomili za zvestim in poštenim dekletom žaluje. V to povest je vpletena druga, ktero „Stara Marijna“ v VI. poglavji pripoveduje, životopis, ki je sam lehko predmet romanu. Čemu prav ta „Marijna“ v tej povesti služi, se ne dà lehko povedati, vsaj jaz ne vidim iz razvijanja povesti, ka bi se po tej Marijni bilo kaj preinačilo. Kakor je romantiško Marijnino življenje, tako malo vemo ž njim kaj početi.

Ako se zdaj vpraša, kako je ta „povest“ sestavljena in razvita, moramo najpreje preiskati, kakove snove ima v sebi. Ako vzememo „Metko“ za glavno osobo kakor je pisatelj storil, tedaj iz te povesti lehko stvarimo tako „roman“ kakor „novelo“. Ako si Metkino življenje izberemo v predmet, ter je od konca do kraja opišemo, dobodemo „roman“, ako pa samo to zgodbo iz jenega življenja povemo, najme jeno nesrečno ljubezen k Teodorju, tedaj dobodemo „novelo“. Naš pisatelj nij storil ne enega ne drugega. Za roman je povest premalo raztegnena in premalo zvezana in podbočena, za roman so pojedina dejanja in pojedine osobe premalo opisane in

predstavljene, da bi videli, da le takó, a drugače priti nij moglo. Koliko borb, koliko nasprotnih značajev in okolščin se je tu k romanu ponujalo! Grajščak in kmečko dekle, gospodar Teodor in služebnik Valentin, oba v Metko zaljubljena; šum in govorica kmečkih ljudij, in Teodorjevih rodnikov nasprotovanje takošnej zvezi in enakih zanimivih položenij na kupe! Po dobrih lastnostih te povesti: krasnem jeziku, lepem označevanji osob in krajev, zadolbenji v človeško mišljenje in čuvstvovanje sodim jaz Mirana posebno sposobnega, napisati krasnih romanov; jegovo peró je čemu takemu kakor vstvarjeno.

Preidimo k drugej „povesti“: „Sosedov sin“, ktero je g. Jurčič spisal. Tudi ta predmet je naslikan po kmečkem življenji in to ne samo v osobah nam predočenih, nego tudi po razgovorih in celo po jeziku samem. Jurčič ima neprecenljivo sposobnost, objektivno opazovati domače slovensko življenje; to se vidi iz zanimivih in resničnih prizorov, v jega povestih predstavljenih. Takó res mislijo, delajo in ljubijo na kmetih. „Franica“ je ljubezniv „otrok“; priprosta v vsem, brez vse bolne afektacije v ljubezni k Štefanu; a Štefan ves prost in nepokvarjen „fant“, čuteč sramoto v svojej rodbini, prizadevajoč si, s poštenim ponašanjem očine madeže s pameti ljudij zbrisati. Kako ljubeznjiv par sta Franica in Štefan! Ljubših, nežnejših, zdravejših in priprostejših zaljubljencev si nij misliti! In kako karakteristično se opisuje sejem, krčmovanje, sploh kmečko življenje! Vse je resnično, nikjer surovo, nikjer nesnažno! Pri vseh teh lepotah in opisih kako gladek jezik, kako priroden tek dejanja! Zares! bolje se domače življenje slovenskega kmetstva ne dá skoro popisati.

S kosom romana „Zorin“, iz kterega je „Evelina“ vzeta, ne vemo kaj storiti, kakor če pohvalimo krasni jezik, in se poveselimo lepih krajev in mislij, ktere Borisovo popisovanje enodnevnega izhoda v nas vzbuja.

Predno k pesnim preidemo, omenimo šče prozaiškega spisa: „Ako bi človek vse videl ali vedel“ od

Borisa. Ta spis je esé (razprava), ki ima dosti resničnega v sebi, pa šče več pretiranega. Tu se „ženskim“, in to celó „lepim ženskim“ „leviti bero“! Jaz nočem žensk zagovarjati, pravo zato ne, ker se same najbolje znajo; samó omenjam, da so morda možki tudi nekaj krivi. Ne vem, ali ne bi pritrdil mlademu Sidu, španjskemu junaku, ki Fernandu, svojemu kralju, v onem znanem prizoru „pri studenci“ pravi: „Žene so, kakor jih možje; ako je ktera slaba, mož je tega kriv.“ Kar se pa tožb o pohujšanji sveta tiče, menim, da jo je naš Boris z nihilisti preveč potegnol. Kam bi človeštvo prišlo, ko bi vsi začeli tako žalovati in reve sveta premišljevati? Postali bi ali sami „trapisti“ ali pa bi morali iz sveta pobegnoti. Tega, menim, Boris ničesar Slovencem ne svetuje.

Med „pesnimi“ je veselih in žalostnih. Prav žalostna je ona: „Izgubljeni sin“, kteri je s pregrehami in z nemarjenjem maternih svetov ubogo starico v grob spravil, in si potem sam življenje vzel. Povest tega čina se v življenji lehko vresniči; samó bi jaz želel, naj se naši pesniki takih strašnih povestij raji zogibljejo. Naš narod je vže zbegan dovolj, naša mladež sentimentalna dovolj; čemu jo šče k temu s pesnimi tirati?

V vrsto najlepših pesnij Mladikinih spadajo „Popotne pesmi.“ Nekaj teh je prav po Preširnovo zapetih n. p. „Denes tukaj, jutri tam“, „Rena voda, lepa reka“ itd. Otožnostij nahajamo tudi tú v obilej meri, a jezik in beseda, kakor tudi misli so prekrasne, klasične. Moja končna sodba se glasi: „Mladika“ je po svojem sodržanji kakor tudi po jeziku izbrano delo.

6.

O novih Matičnih knjigah.

(Nar. 1870. 41. 42.)

Z veseljem smem izreči, da je Matica našla ono Arijadnino nit, ktera jo, ako hoče na zastopljenem poti napredovati, iz prejšnjega labirintskega meteža izvede. Matica je ravno izdala dela, ktera ne ostanejo brez učinka in vlijanja na narodov napredek v znanji; ona se je približala onemu smotru, kteri so imeli prvi je ustanovitelji na umu, najme više obrazovanje slovenskega naroda. In spisalca neugodnih „Besedic o Matici", kakor tudi stranko „Slov. Nar." to tem bolje veseli, ker se tudi tu ne menj, nego v politiki čem delje tem očitneje pokazuje, da stanovitna branba tega, kar je pravo in zdravo, konečno navzdor šče tako mogočnim osobam ipak vzmaguje in pobedjuje.

V dveh ozirih, ktera pa kažeta isti konec, je Matica lanjsko leto velik korak storila: z izdanjem Schoedlerjeve „knjige prirodne" (I. fizika) in s tremi zemljevidi (polutami, Evropo inAvstrijo). Nočem trditi, ka naša literatura do zdaj nij imela ničesar podobnega. Imeli smo vže preje Robidino „fiziko" (l. 1849), Vrtovčevo „kmetijsko kemijo", kakor tudi posameznih obilnih, samo da raztrošenih spisov prirodoslovskih; „Zemljevid slov. dežele", in zaslužno „Landkarte von Krain" (1840—41) od izgubljenega našej pismenosti Henrika Freyerja, tedaj vsaj nekaj slov. zemljevidov. Ali smérne početke Robidine vidimo po prevodu izvrstnega Sch. izvirnika presežene in takó tudi dosedanje naše zemljevide ozirom na umetnost in obširnost predmetov pretečene. Omenjena Matična dela znatno pospešujejo Slovencem spoznavanje prirode, ktera nam se povsod ponuja, ktere pak videči brez poduka ne razumejemo.

Pri imenitnosti teh knjig pa ne smemo jih nedostatkov prezreti. Schoedlerjeva knjiga, filozofiškim razumom vredjena in spisana, ostaja pri vsem tem nam

Slovencem le prevod, in ima kakor prevod obilo nepopolnostij na sebi. Prvotno premišljen bi mnogoteri izrek in stavek drugače in bolje se glasil. Celo nam, ki smo z mladih nog nemškega zavitega govora napojeni, mnogoteri izrek v „fiziki“ s prva ostaja temen; a v časih nas pri vsem poznavanji stvarij poželenje obhaja, izvirnik z roke vzeti. Prevoditelj bi bolje bil storil, pri svojem delu nekoliko svobodneje se kretavši.

Zemljevidi Matični so nas jako zveselili. Kökenova kamenotiskarna izdeluje mape, kterih je od jeklorezov na prvi pogled jedva razločiti.*) Pri Evropi je suho od morja premalo razločeno. Je-li imé „Ilirija“ (na Evropi) samo slučajno? Nam je malo za ime, ako le večo narodno moč dobodemo. Če imamo moč, za ime se bode skrbelo, kakor Machiavelli opomina: „perché e' sono le forze, che facilmente s' acquistano i nomi, non i nomi le forze“.

Ker se je odbor Matičin vže vpotil, atlant v slovenskem jeziku izdati, treba mu bode tudi za dober in soglasen zemljepis skrbeti. Jesenkova „zemljepisna začetnica“ je res izvrstna knjiga, ali samo prvotnemu geograf. učenju naménjena. Zató se naj Matica za tako knjigo briga, ktera bode popolnemu obsegu zemljepisnega znanstva in poleg velikim potrebam Slovencev zadostovala. Najbolje bi bilo, da posebni odsek Matičnih udov načela in obseg takemu delu določi, in se za najboljše delo nagrada razpiše. Takó pridemo morda do izvirne slov. zemljepisnice. Za kaj takega naj se koj skrbi; čudno bi bilo, ko bi Slovenci imeli atlánt brez zemljepisne knjige.

Vodníkove **) pesni potrebam slovenskega občinstva jako uztrezajo; kajti izdaja l. 1840., v kterej najbrž zavoljo cenzure niti najkrasnejša pesen našega pevskega

---

*) Slučajno opominam čitatelje, da je jako lep in jako razviden zemljevid Štajerske in Koroške in kosa Kranjske izpod tega kamnotisa na svitlo prišel; cena po 15 soldov; risal Kozenn.

**) Levstik poudarja Vodník kakor je Vodnik v svojem samoživotopisu l. 1796 štirikrat pisal.

„prvaka“: „Ilirija oživljena“ ne stoji, nikakor nij zadostovala. V Matičnej izdaji imamo Slovenci prvikrat poezije našega prvega pesnika popolnomà natisnene. Hvaležni smo vredniku, da nam nij prvih poskusov Vodnikovih, v Markovih „Pisanicah“ natisnenih, prikratil. Takò nam je leže, pesnikovo razvijanje v poeziji razumeti in pregledati. Pisanje „jora“ na nekterih mestih je novota. Pogrešamo pa pri vsej veljavnosti te izdaje šče dvoje: natenjšega predgovora o Vodnikovih rokopisih (o čem nam je rajni Hicinger nekoliko v „Vodn. Spomen.“ priobčil in preglednega, zvestega Vodnikovega životopisa. Kajti vsi dosedanji životopisi so površni in nedostatni. Oboje bi vredniku „Vodnikovih pesnij“ najbolje in v prvej vrsti pristojalo.

V letopisu Matičnem nahajamo nekoliko takih prenaredb, s kterimi se popolnoma skladamo. Bibliografija in pregled slovenskih družtev (oboje od dr. Coste) sta ne samo jako ugodna in pripravna, nego tudi historiški važna dodatka. Nekteri spisi, n. pr. prekmurski knjižniki (od B. Raiča), O kmečkih puntih (od J. Parapata) in šče kakova dva ali trije razširjajo Slovencem zares krog narodnih in povestničnih vednostij. Nekteri „zabavni“ spisi so pa popolnoma neslani, in škoda je bila dragega tiska in papirja.

Toliko o knjigah za l. 1869. izdanih; o pozitivnih nasvetih zastran knjižnega delovanja in drugih Matičnih del o svojem času. Da se je Matična delavnost v nekterih ozirih zboljšala, nas v dobrih nadejah utrjuje.

7.

„Mariborski imenik.“

(Nar. 1870. 102.)

Prof. R. je v letošnji program mariborske gimnazije zapisal nekaki imenik, kterega imenuje „Marburger Na-

menbüchlein.“ S tem inače trudapolnim spisom ne moremo popolnom zadovoljni biti, ker je pisatelj R. ta imenik brez komentara pustil niti pravega namena in cene tega imenika pokazal. Ravno takó bi nam lehko kdo celo knjigo različnih geografiških in historiških imen v alfabetnem redu brez opombic napisal; ali če ravno so geografiški in historiški imeniki sploh jake koristnosti, s takošnim, kakoršen bi bil gore predpolagani, gotovo ne bi nikdo vędel kod in kam. Za tega delj nam g. R. ne sme sponesti, ako si sami komentar k jegovemu spisu napišemo, držé se pri tem jegovega predgovora in svojega znanja.

Vže po napisu „Marburger Namenbüchlein“ sodi marsikdo, ka ta imenik morebiti imena mariborskih prebivalcev različnih dob obsega. V tem mnenji bi koga utrjeval predgovor imeniku, po kterem je hotel spisatelj v istino „Marburger Namen“ zapisati. Po tem nij čudo, če čitatelji mislijo — in morebiti g. R. sam — ka imajo tu na 15½ straneh imena „mariborskih stanovnikov“ pred seboj.

Da pa to niso prava „mariborska imena“, kažejo pisateljevi izvirniki. K tem spadajo dačne knjige (Steuerbücher), imenom s S. pripisane; takovih imen je v imeniku največ. A tu je trebalo kritike; kajti v dačnih knjigah mariborskih niso stali samo mestjani, nego i okoličani, kteri pa so vže nekdaj ravno tako kakor sedaj „windisch“ bili. Tudi drugi debeli izvirnik, sôdni zapisniki mariborski (Gerichtsprotokolle des Stadtsgerichtes M.), imenom z G. pripisani, nikakor ne obsegajo samo mariborskih mestjanskih imen, nego najbolj imena hudodelnikov („malefizi“) iz vseh kotov svetá. Izlasti zapisniki, ktere je g. spisatelj upotrebil iz l. 1546. in 1580 so prepolnjeni samih (Bog sodnikom nespamet odpusti!) slovenskih „copernic“, ktere so se za to, „da so točo delale“ in po dva, po tri vrage ali „škrateljne“ imele, na grmadah pražile. Edini „Marb. Stadtbuch“ (16. stol.) utegne največ pravih mestjanskih imen sodrževati. Čisto krivo bi torej delal, kdor bi vsa ta imena, v obširnih

teh izvirnikih se nahajajoča, za mariborska ali bolje rekoč, za imena „mariborskih stanovnikov“ imel. Tega ravno g. R. nij storil zevsem, nektera, meni dobro znana imena slovenska sicer opustivši, a ipak druga v imenik vzemši, kterih nikakor nij bilo jemati. Tako se n. pr. v imeniku na str. 10. neki Mali (das Muttenhawser Weinczurl 1460. S.) nahaja, kterega gotovo ne bodemo mariborskim stanovnikom prištevali. Tako tudi Mulhawser (Pfarrer des H. Hans. auf Wilthaus) (str. 11) ne spada v ta ímenik, ako ima ta le Mariborčane obsegati. Sploh, pri mnogih osobah, posebno slovenskih, ne zvedamo, kje so stanovali, ali v mestu ali zunaj kje. Tako pri imenu Tresternicz (Steffan v. T. 1462. S.) ne vemo, ali je bil T. mariborski mestjan ali je on kakor drugi po naključbi, ker je v dačnih knjigah zapisan, v ta imenik zašel. Tu je trebalo več razbiranja, več kritike in natenjšega znamenovanja; le tako bi čitatelj vedel, kaj ima z imeni začeti. Po tem takem nam tudi prava naméra tega sestavka nij dosti jasna. Kakor iz prejšnjih spisov g. R. o starih imenih nemških sodimo, hoče tudi temu spisu morebiti namen biti: k poznavanju staronemških besed mariborskih pomagati. Tako zaključujemo iz predgovora, ka je pisatelj „v sledujočih listih mariborska imena blizu do leta 1600 alfabetiški sestavil, ker ga k temu z ene strani tesni program, z druge pa šče to sili, ker je po imenovanem letu po raznih Maribor zadevših nevoljah 16. stol. imenik posebno po slovenskem priseljenji (durch windische Zuwanderung) vse drugačen (wesentlich anderer) postal“. Iz teh besed izvajamo tedaj kakor da spisatelju veljajo imena v spisu našteta za nemška, in če ne vsa, kakor n. pr. Valpotič ne (gl. spisateljevo opazko na 10 str. pod imenom Malpotitsch), vendar pak z ogromne večine. Kolikor jih je pravih nemških, kolikor slovenskih, ktera so ena, ktera druga, tega spisatelj slovenščine neznajoč, nij mogel razločiti, kolikor menje šče jegovi gg. recenzenti tam za Reno in Sprevo! Gotovo bi bil moral spisatelj, hoté nemškim literatom in nemškej znanosti hasniti, nemško zrnje od

slovenskega ločiti in nemškim starinoslovcem s čiščenim blagom postreči, kar je bil vsaj po našem mnenji piščev namen. Tako pa je spisatelj pustil svoje „verehrte Fachgenossen", kterih v početku predgovora omenja, v egipetskej temi, in ti „tovarišči" bodo si pri „staronemškem" imenu Mačnik (str. 11) ali pri imenu Kozjirep (Kozirep, tudi Cozaerep in Gosrepp pisanem na str. 9) ali Konjskismut (str. 9) nemalo glave belili ter eden bistroumnejši od drugega nemške jim korene uganjali. Ves ta trud bi jim spisatelj bil prihranil, sama nemška imena jim priobčivši ali vsaj pri vsakem opazivši, je-li nemško ali ne. Tako bi jegovo delo mnogo zaslužneje bilo nego je.

Da bi pa vsled „slovenskega priseljenja" res bil imenik mariborski bivstveno (wesentlih) drug postal, to g. pisatelj menda tako razumeje, kakor da je vsled priseljenja več slovenskih rodbin v Maribor prišlo, nego jih je primérno vže preje tu bilo. A tega g. pisatelj ne bode resnil, ka so stoprv vsled tega poznega priseljenja slovenska imena v Maribor prišla. Tega pisatelj ne smeje trditi; kajti tema imen je vže v predloženem nam imeniku slovenska. Kolikor sem jih jaz do zdaj na prvi pogled seštel, jih je najmenj 150 čisto slovenskih, dvoumnih pa, o kterih se dá slutiti, ka so slovenska, najmenj 40. V poskušnjo naj nekoliko takih slovenskih imen naštejem a z opazko, da po „imeniku" ne vemo za gotovo, ali so vsa ta imena meščanska ali okoličanska. Takošna imena, kterim slovanskega pokolenja nij utajiti in ktera sem zato po slovenskem pravopisu napisal, so: Rjavec (str. 4), Gornik, Goričon, Gregorič, Jež, Jamnik, Krajač, Koren, Lastnik, Mačnik, Močnik, (z nazalom Mončnik iz leta l. 1495), Petek, Pož (m. Polž), Prašič, Rak, Remenčič, Rozman. Škof, Sirko, Ž'pan (m. Župan). Topolan, Tratnik, Čeh, Volk (Wolk), Cepec, Cvetnik, Čebul itd.

Da je med mariborskimi prebivalci vže pred letom 1600 mnogo Slovencev bilo, to je samo po sebi razumevno, če se pomisli, da Maribor ne visi v kakem velikonemš-

kem zraku, nego da sredi slovenske zemlje stoji. To nam tudi imenik posebno takih imen kaže, kjer je razločno pristavljeno, da je omenjena osoba v Mariboru stanovala. Taka imena so: Goričon, Hudistič, Jenušič, Jorglič, Kol, Kolar, Kolec (Koltz), Koščak, Marič, Mačnik, Motika, Očk, Rajc, Repulušek, Roženjak, Šobernik, Štur, Cvetkovič, Vetnik, Volk, Čeh, Cvetnik, Kozjirep, Krajač. . . . .

Da pa so v Mariboru vže od nekdaj ne samo med mestjani, nego tudi med župani Slovenci bili, kažejo imena sledečih mestnih županov: Vrtnik (l. 1311), Cvetnik (Zwietnik, kar se da tudi Svetnik čitati) (l. 1311—16) ,zopet Cvetnik (l. 1373), Kozjirep*) (l. 1373, gl. o tem imeni razne pisave na st. 9); Štur (1431); Kol (1460 in 1462), Jurčič (1479), Krajač (tudi Krejač) (1535 in 1546). Ime Krejačev se nahaja od l. 1499 do l. 1594, in grobni napis na stolne crkve južnej klonici kaže, da je to imenitna mariborska rodbina bila.

Tudi med imeni mariborskih duhovnikov se nahajajo slovenska imena vže v davnih časih: Volk (Wolk pisan) (l. 1305), Šobernik (1438), Močnik (1495), Roženjak in Čeh (l. 1496), Plešec (Blössitz) (1520), Jenžič (za Janžič) (1520). Da so mariborski Slovenci nekdaj svoje domače slovenske pridigarje imeli, potrjujo mariborski povestniki.

Iz tega vidimo, da Maribor svoje dni nij bil tako „urdeutsch“, kakor bi ga nekteri radi imeli; nepristranska povestnica nasprotno kaže, da so nekdaj Slovenci tu najimenitnejša častna mesta zastopali, med tem ko jih sedanja mestna večina pri vsakej priliki v kotec poriva in slovenščino k zidu pritiska. Nekdaj Mariborčane nij bilo sram, Kozjirep-a za župana si izbrati. A v Mariboru je Slovenec vže z davna domá!

Povestnice se lotite, pisatelji slovenski! v njej je mnogotero zrno in premnogi biser naše proteklosti šče zakrit.

---

*) ali Kosirep, ktero ime šče med narodom živi.

8.

Cerkev Matere božje na Černej gori.

(Nar. 1870. 133.)

V poročilih c. k. centralnega odbora za izpitavanje in ohranjenje stavb (Mittheilungen der k. k. Central-Commission itd.) nahajamo v sept.-okt. zvezku t. l. popis cerkve Matere božje na „ptujskej gori“, tudi „Černej gori“ imenovanej, iz peresa Janka Pečnika (po nemški: Hans Petschnig-a), našega rojaka. Ker nam Slovencem okolnosti niso' toliko ugodne, da bi sami imeli organ za priobčevanje umetniških stavb in spomenikov, veseli pozdravljamo vsakega umetnika in vsaki članek, o naših starinskih stavbah napisan; zato tudi imenovani spis o čislanej cerkvi černogorske svetnice radi slovenskemu občinstvu okračen podavamo.

Ta cerkev stoji v onih gričih, ki „ptujsko polje“ proti jugu opasujejo, v tako imenovanih „Hálozah“, na desnej strani železnice, ktera se s Progarskega proti Ptuju in Ogerskemu vleče.

„Visoko na odrastleku precej visokih gričev kraljuje to zidovje in se na več milj daleč v večernem solnci sveti. Stopi od kodar hočeš, na ptujsko polje, izmej spodnje-štajerskih polij najprostornejše, od povsod zagledaš ta hram božji, stoječ vrhu hribovja, strmo v ravnoto padajočega. Razve čarobnega razgleda, potnika k sebi na višino vabečega, zanima učenega izpitovalca šče to, ker tu nahaja hram v srednjevečkem slogu izvrstno postavljen.“

Krog cerkve stoji pójas ozidja, branivšega nekdaj ta cerkovni „tabor“, sedaj do oprsja zrušen in pokopališče obsegajoč. Sredi tega ozídja stoji crkev. Je notranjest ima največ podobnosti s Strassengelsko cerkvijo blizu Gradca: ona obsega tri predele (ladije); obloki slonijo na šestero-oglatih stebrih, tenkih in visokih; svetišče krasita dve nasproti si stoječi in krasno izdelani

izdolbini (niši). Tudi v stranskih predelih se nahajajo krasno izdelane izdolbine dela XV. veka. Zvezdatooblokani žagred (zakristija) na severo-vzhodnej strani je lepa pristava, kakovih se često nahaja šče sredi XV. veka. V nišah in v nekterih oblokih se nahajajo svete in posvetne podobe umetno izrezane.

Posebno imeniten je oltár zunaj cerkve, (predstavljan v P.-vem spisu v četrtej podobi), krasen po stavbi, pa tudi po izdelkih, stavbo zalšajočih: prodrto čelo, lepo izrezane podobice na glavah steberskih, pravilno in lično izdelana rebrca. „V tej pristavi se vidi redko in mojsterski izvršeno delo cerkovne umetnosti, kakor je sploh vsa cerkev imenitno delo srednjevečke umetnosti. K sožalenju mora se tu očitovati, da se vže kos za kosom ruši in v razvalino spreminja; streha iz blanj krije to stavbo prav po siromaški; okoli se šopiri plevel; vse se podira, in ako se za časa ne zmisli na popravo, skoro bode tudi to delo šlo v pogubo ne toliko po časa silnej požrešnosti, kolikor bolj po preziranji jegove cene in po nedostatku ljubezni k cerkovnej umetnosti. Krajni čas je, — takò končuje g. Pečnik svoj spis — da se kakov mojster tega popravljenja loti, da se to lepo in redko delo, kteremu nij samo v slovenskej Štirskej, temveč tudi zunaj nje nikjer para, ohrani, posebno ker stroški takega popravljenja pri malosti pristave ne mogò preveliki biti. In zakaj ne bi ta oltar zopet temu služil, čemur je bil naménjen? Zakaj bi se o shodih množicam, kterih cerkev itak ne more sprejemati, ali pa na Vérnih duš tu pred obličjem krasne prirode sv. opravilo ne vršilo? Takova vprašanja se vsilujo tu učenemu izpitatelju, starinoslovcu in katoličanu; se vé da ona ne najdejo od strani poklicanih potrebnega odmeva!“

9.

„Zvon."

(Nar. 1871. 1.)

Kakor je „Slov. Nar." vže enkrat poročal, „Zvon" z novim letom preneha. Prosté se od njega zdi se mi primerno, nekoliko besedic o njem v „listku" povedati, besedic iskrenih in odkritosrčnih.

Mali narodi radi bolehajo od bolezni, po nemški „kleingeisterei", po slovenski „malodušnost" nazvane. Ta je naša bolezen. Drug drugega poznavamo z mladih nog; vidimo si takó rekoč v obistja in osrčja. Odtod sumnja, ka naš sosed ne more več vedeti, bolje kaj znati in storiti mimo nas; odtod zavid in nenavid na vsakega, ki več dela; odtod nigdi več „prorokov v domovini" nego pri nas. Ta bolezen nas dela sitne, malodušne, nesložne. To zadostuje vsaki črstvi naš korak v politiki in literaturi zavreti, zaprečiti. Slecimo za časa to umazano srajco grde trmoglavnosti.

Te bolezni je „Zvon" umrl. Preiskujmo „Zvonove" objave in dopise kolikor čemo; pravega razumljivega vzroka, zakaj je prenehal, ne najdemo niti z očniki. „Zvon" se nij pritoževal ni o malem številu podpisnikov ni o nedostatku spisov, nego kar ga je „zavratno", kakor sam pravi, napadlo, to je ista naša bolezen; iz malodušja prihajajoča neznosnost nekterih ljudij.*)

Jako bogati in obširni obseg „Zvonovih" predelov nam kaže duševno plodnost jega spisateljev. Najbogatejši je bil pesnij, o kterih se smeje v obče trditi, da v vsakem oziru presegajo vso drugo novejšo slov. poezijo. Med pesniki so najboljši Boris, Levstik in Levec. Boris ima nežno pesniško žilo; kar on napiše, je po domače povedano, globoko čutjeno in premišljeno, mnogokrat

*) Čujemo, ka premnogo mladine nij naročbino plačalo. Opominjamo mladino, da se tacih lehkomiselnostij odvadi. Opazka „Slov. Nar".

originalno izraženo. Klasične veljave poezija je: „Na Jenkovem grobu“ (str. 39). Levstikova vila je menje nežna in tudi menje obzirna mimo Stritarjeve, a vselej originalna, vselej odlična v besedi, samo ostra in prerezka. Levec je lehek in spreten v slaganji stihov in skladov; jegove pesni so vesele in prijazne, dišejo planinskega vzduha. „Zvonove“ poezije opominajo nas Preširnovih poezij. „Zvonovi“ pesniki veljajo za Preširnove epigone, za Preširnoviče.

Izmej povestij „Zvonovih“ je „Zorin“ najumetnejša; on dela slov. beletristiki novo dobo. „Doktor Bežanec v Tožbanji vasi“ je večemu občinstvu premalo razumljiv. V „šaljivo ukovitih spisih“ je mnogo soli, pa v nekterih preveč pepra. Naša pripovestna literatura je sploh prerada satirična, kar tudi ruskej literaturi sami ruski pisatelji očitajo. Turgenjev-ova in Gogolj-eva slava izvira iz rezkih popisov temnih stranij ruskega života. Da je vrednik povestnico „o Vodnikovem rokopisu“ (Levstikovo) med „lepoznansko-ukovite spise“ del, proti temu, menim, sôdni in pravdniški protokoli protestujejo. Jurčičeve novele in povesti so kakor povsod tako tudi v „Zvonu“ odlične. „Žila Premôgova“ (Ogrinčeva) poje kakor črep med zvonovi. Škoda je, ka nij več „pisem o Rusiji“ (Celestinovih) natiskanih; o soplemenikih se najraje po svojih rojakih podučujemo. Tudi znanstveni spis je v „Zvon“ svoj pot našel: „Pravi vzroki francozke revolucije“. Nekoliko več podučnih spisov, a nekaj leže in prošče pisanih nikakor ne bi občinstvu v škodo bilo. Pravi biseri so „obrazi iz narave“ iz peresa Ogrinčevega. V njih se po primeru znamenitega Tschudi-ja in Brehm-a živoča priroda prekrasno narisuje.

O prozi „Zvonovej“, posebno o Stritarjevih spisih smejemo sodbo izreči, da naša literatura do zdaj tako lepih nij videla. Stritarjevi spisi so našej prozi nov potpokazali; oni so elegantni, višim krogom namenjeni, gostpodski, edino sredstvo, našej literaturi dveri v više kroge odpreti; Stritarjevi parfümirani spisi svobodno v vsaki gospojinski boudoir stopijo.

„Slovenski glasnik“ je svojo zadačo dobro izvrševal; med „oznanili“ je ono „Gospodom noročnikom Pavlihe“ nekaj več nego „oznanilo“; slabo avgustovo vreme letošnjega leta je očividno delovalo na g. Levstika.*)

Konečna naša sodba o „Zvonu“ je: škoda ka je prenehal; jegova beseda je skoz in skoz pravilna, krasna, posnemanja dostojna; jena poezija izbrana, umeteljna; nekteri spisi so našej literaturi novi pot prodrli in so zares „lepoznanski“. Pri izogibanji nekterim blôdnjam bi list lehko šče živel in cvetel!

Kaj „Zvonu“ podobnega, bojim se, naša beletristika ne učaka tako brž; zato, g. Stritar, annum non perdidisti.

10.

Slovani v Turčiji.

(Nar. 1871. 14. 15. 16.)

Iz izvestij „geografiškega“ družtva smo v sledujočih vrsticah posneli, kolikor in kar se slovanskih krajev v Turčiji tiče. Nemška geografiška literatura novejšega časa je polna opisov teh slovanskih krajev; vzhod in vzhodno-slovansko vprašanje je zapadnej Evropi prezanimivo vprašanje; odtod se razumeva izredna pozornost nemškega sveta na vzhodno Evropo in bližnjo jej Rusijo.

Turško so si posebno z one dobe, kar se méni železna cesta od reke Dunaja do grečkega morja graditi, najimenitnejši nemški geografi za predmet izbrali; geologi, topografi, inženirji, špekulanti vsakovrstni prepotujejo evropsko Turčijo. Da je mnogim bolj „vzhodno

*) Čisto brez podlage pa nij oni spis, pravi „mene tekel“ dotičnikom! Pozn. opazka.

vprašanje“, kakor pa geografiško poznavanje te zemlje pri srci, to se iz izvestij o evropskej Turčiji jasno vidi.

Pri vsej novejšej zemljepisnej znanosti je Turčija šče tako slabo znana, da dr. Hochstetter o njej piše: „Samo kdor je to deželo prepotoval in med potovanjem vse razne zemljekaze turških krajev poskušal, more vérovati, ka so v Evropi šče velike in pri tem gosto naseljene strani, ktere so do zdaj nemalo bolje znane nego notranjest Afrike in Avstralije (str. 19).

Da bi se poznavanje nam sosednjih in v mnogem oziru važnih dežel turških pospešilo, sestavil se je po nasvetu podpredsednika „geografiškega družtva Dunajskega“, barona J. A. Helferta, posebni odsek „orientalskega komitéta“ zaradi preiskovanja „ilirskega triogelnika“ in za „poznavanja tamošnjih dežel in narodov, jih razmer in stanja“. Ta odsek se je osnoval nov. meseca 1869 in šteje med drugimi osobami znanega Ami Bouéja, prof. Lorenca, Kanitza, in istega Helferta med udi. Prva skrb odboru je bila skrb za dopisnike; v take so se naprosili po večini cesarski konzuli po Turškem. Med temi je eden, ako se ne motim Slovenec: dr. Valenta v Belgradu. Po zagotovljenji „komiteta“ so dopisniki jako delavni, in nadejati se je, pravi izvestje obilnih razjasnil zadevajočih rečene krajine (str. 71—74).

Tudi mi z veseljem pozdravljamo to početje, nekaj z znanstvenega ozira, nekaj pa, ker se za jugoslovanske brate tudi nekoliko interesiramo, vsaj ne menj, nogo gg. Lorenz, Steinhauser, Helfert itd. Iz izvestij zvedamo n. p. ka Turška nijma skoro nič cest; trgovci in potniki se ne mogo vôz posluževati nego konj. V najnovejšem času hoté (prav po azijatsko) velblôde vvesti, kterih so nedavno vže nekaj v Prizren na sejem prignali (95.)

Potniki, Hercegovino prepotovavši, pripovedujejo o nagrobnih kamenih in staroslovanskih napisih. Takih nagrobnikov je jako mnogo najti, kar kaže, da so ti kraji nekdaj mnogo bolje naseljeni bili, nego pod „blagoslovom turškega kopita“.

Posebno zanimiva so pojasnila o slovanskih prebivateljih Turčije. O teh je, kakor je o svojem času v slovenskih listih vže razglašeno bilo, v Petermannov geogr. časopis (XII. zv. l. 1869) naš rojak ravnatelj Franjo Bradaška na tenko in obširno sporočal. O Bradaškovem spisu nahaja se v Izv. III. str. 139 sledeči sôd: „Profesor Bradaška je navdušen Slovan, a pri tem ne skušajoč statistična podanja (date) Slovanom v prid kaziti ter jim kakovo takošno važnost pripisovati, ktera jim ne bi pristojala. Kjer on omenja števílk, tam popravlja Šafařika in češke pisatelje, a navadno takó, da je število Srbov in Bolgarov tem pisalcem nasproti umenjšal. Bradaška céni število vseh prebivateljev evropske Turčije do 16. miljonov glav; izmed teh je $8^1/_2$ miljona Slavenov; drugi so različnih narodnostij: Tartari, Čerkesi, Škipetari, Romani i. t. d.; samih Turkov (Osmanli) nij mnogo nad eden miljon". Bradiškine tožbe o nasilstvu fanariotov (grčkih popov) omenivši nadaljuje časopis: Zagrebački profesor (B.) je odvažen nasprotnik Grekom, in jegov spis sam kaže, kako se borita na ilirskem poluotoku slovanska avtonomija in greška centralizacija, nasproti kterima ruska diplomacija svojo dvojezično ulogo igra" (str. 140.) Srbo-Hrvatov v srbskej knježevini, v Černej-gori in v turških pašalukih ceni g. Bradaška okoli $2^1/_2$ miljona. Iz teh dat zaključuje poročevalec, ka ona velika politika, ktero južni Slovani v Turčiji dosegajo, nijma nikakove pristojne podlage (str. 140). Mi pa mislimo, da $8^1/_2$ miljona enoplemennih ljudij ima polno pravo do samostojnega življenja, in se trdno nadejamo, da bode oni beraški miljon Turkov preje s poluotoka izginol nego $8^1/_2$ miljona Slovanov tako krepkih in obdarovanih, kakovi so Srbi in Bolgarje! Železnice, nove ceste in več dotik z izobraženimi sosednjimi Slovani bodo Turčijo, to je prirodno, zdramile in je Slovane osvobodile.

Imeniten je zaključek omenjenega „orientalskega komiteta" določivšega, naj se v vseh spisih zadevajočih južne zadeve imena ljudij, mest in krajev po srbsko-

hrvatskej azbuki (gajici) pišo. To je bilo zaključeno v seji 10 febr. leta 1871 na Kanitzev predlog (IV. 162). In kako se pri nas slov. imena pišo?!

Največi del turških Srbo-Hrovatov spada v tako imenovani „Bosna Vilajet," kteri vso zemljo od naše pokrajine do Černogore in Albanije, z druge strani od Dalmacije do Srbije obsega (IV 163). V teh straneh prevagujejo Srbo-Hrvati orientalskega obreda. Inače pa se v teh zemljah nahajajo trije narodi, prav za prav le stranke: Mohamedanci, Katoliki in „Greki" (Srbo-Hrvati). Najbolje vredjeni so katoličani, izvrstno vodjeni od jih duhovstva; izpovedniki greško-orientalske vére imajo menj organizacije, ker so popi skoro popolnoma neuki, najbrž zato, ker menjka semenišč. Po turški med njimi nikdo ne zna razve turških urednikov; a ipak so vse šole državne turške. Hujši nego Turki pa so renegati, „poturice", posebno plemiči, kteri v zahvalo za dobrote od sultanov prejete z rajo po divjaško in „nepopisljivo" ravnajo, Turkom pot gladeč in vladanje jim olegšajoč. Kar se sme prava sreča za človeštvo imenovati, to je propad istega plemstva, ktero je vse privilegije l. 1864 izgubilo, in zdaj v polno siromaštvo ugreza. „S tem propadom se bosensko- turška sijajnost in svetlost svojemu koncu približuje" (167).

Glavni proizvodi bosenske zemlje so koruza in ječmen, tobak in mnogo živine („bošnjaki"), pa nelepe. Zemlja je planinasta, z drevjem obraščena, podnebje ostro in tu pa tam nezdravo. Osepnice so najhujša bolezen onih krajev.

Onim Slovanom, ki so k Mohamedovej veri samovoljno ali po sili prestopili, je šče mnogo krščanškega v življenji in običajih ostalo. „V običajih, šegah, noši i. t. d. so mohamedanski Bošnjaki v duhu izlama orientalci, ali mnogo jim je krščanstva šče videti. Tako n. p. ima bosenski Turčin (jako redko da ne) samo po eno soprogo in nobene postranske žene. Pri ženitvah, rodbenskih svečanostih je obdržal šče staroslovanski značaj; sužnjev in sužnjic po običaji osmanskem nijmajo potur-

čenci; v boleznih, pri „urokih" i. t. d. jemljejo škapulirje v pomoč; v nezgodah pošilajo po frančiškana ali po kakega imenitnega krščanskega „svetca", in pri vsem tem so nepoboljšljivi mohamedanci. Trgovina gre z Bosne skoro vsa v Dalmacijo in v Avstrijo; zamenjavni proizvodi so: z Bosne živina in zrnje, od nas proizvodi obrta, umetnosti in vino. Glavna trgovina se giblje med Livnom in Spljetom.

Sploh je Bosna „krasna planinska zemlja, prava zmes gôr, pečin in klancev, polna luž in prvotnih gozdov, polna raznoličnih prikaznij, polna dražesti (ljubeznivosti) in divje prirodne lepote". Posebno se odlikujejo bosenske gore z bogatim lesovjem, s kterim pa se, po vseh poročilih soditi, jako slabo in grešno gospodari. Obilni rudni izdelki bi bili pri pametnem in umetnem obdelavanji: zlato, srebro, živo srebro in premog.

Čemur se človek pri poročilih o Turčiji pravo čuditi mora, to je ona očita privrženost pisateljev k Turčiji. Jaz pravim, čuditi se mora temu človek; kajti isti opisovalci vedno ponavljajo, kako siromašno, kako mrtvo je vse politiško in socijalno življenje v Turčiji. Vsi potniki se tožijo o pomenjkanji vsega in vsakoršnega komforta, oni gledajo krivico, ki se neturškim plemenom godi; ali nobeden ne razodeva sočutja s tlačenimi, nesrečnimi in zanemarjenimi krščani! Z druge strani pa kakova suženjska prilizavost k vsemu, kar je turškega, kar je tiranskega v onih krajinah! O „gostoljubnosti", „ljubeznivosti" „postrežnosti" paš in begov cedi se jim pri vsakej priliki jezik! To so oni zapadniki civilizirani, posmehujoči se na Mohameda in jegov koran, roke vijoči nad turško nevednostjo in nezmožnostjo, obsojujoči načela turškega gospodarstva, pri vsem tem pak Turkom bolj malikujoči, nego sami drbiši in hodže Proroku! Od kod to? Iz neskončne, nepopisljive, nerazumljive in neugasljive mržnje na nesrečne in nedolžne prirodne gospodarje onih zemelj, Slovane. Od tod jih srd, od tod jih nasprotje v mišljenji in dejanji; od tod jih podpiranje tega turštva, ker mori Slovana! S tega stoja

lišča prosojena teh mož učenost in ljubopitnost geografična nij druga nego krinka in zagrinjalo najgnjusnejše potuhnenosti in licemernosti, vsled ktere zatirajo v Turčiji, kar spominja na tlačeno človeštvo. Srd in gnjev človeškega čuvstva trešči v te koristolovne, krvoločne vedoželjnosti! —

Posebno nemilo sodijo o turških Slovanih nemški potniki; med potniki drugih narodov, n. pr. Angličanov, nahajajo se Slovanom pravičnejši. Tak je po Kanitzovem mnenji Angličan Tozer, ki v svojem „potovanji“ o Bolgarih piše: „Bolgari so najpoštenejši, najpriležnejši in najnadepolnejši prebivatelji evropske-Turčije. Jih brzemu duševnemu pospehu je edino nespodobno turško gospodstvo in podkupljeno greško popovstvo na poti“ (str. 279 *.) Vsemu temu izrekoma pritrjuje Kanitz na rečenem mestu. Izmed nemških geografov moramo imenitnega Petermanna k pravičnejšim in menj pristranskim šteti. Petermann je sploh objektivnejši geograf; tako tudi o svojej karti evropske Turčije, ktero vsi potniki kakor najzanesljivejšo hvalijo, sam priznava, ka jo je po „ruskem materialu“ izdelal. Petermann, na kterega se Nemci s tolikim ponosom sklicujejo, tudi zasluge ruskih geografov najbolj hvali in ceni.

Jako zanimive so misli, ktere neki Angličan Patterson v svojem delu „Magjari“ o vzhodnem vprašanji razlaga. Po jegovih mislih mora Turčija pod Magyarorszag pasti; Magjari in Turki si morajo roke ponuditi v povzdigo svojih in v zatiranje slovanskih plemen. Tako bi bil proti slovanskemu severu močen jez sezidan (str 329). Gledé na ta projekt samo nekaj malo pristavkov. Postavimo, da razširijo Magjari svoj orsag, celo Turčijo s svojo zemljo, v eno državo spojivši, ondaj bi prirodni nasledek ta-le bil: 1) središče te države bi se pomeknolo v Belgrad, 2) južni Slovani bi se združili v

*) Najnovejše vesti iz Bolgarije so dobre; visoka porta je Bolgarom cerkveno in šolsko samoupravo svečano podelila fanariotstva je rešivši. — Poz opazka.

okvir ene države z ustavnim obrazom, 3) zapadnejši Slovani, bolj probujeni deloval bi na zaspane južnejše, delajoč mogočno jedro sredi orsaga, kteremu ne bi niti magjarske brke niti ciganska muzika več pomagala. Angličani na svojih oddaljenih otokih sedé lehko Turčijo komur bodi prodajejo, a naseljenih tam narodov ne mogo z novimi nadomestiti, ker takih nij, in tako ostanejo Slovani šče dolgo posestniki tega zemljišča in bodo tam za gotovo čem delje tem veči gospodarji jegovi postajali.

Turkofili ali turkoljubi, (kteri pa so morebiti v vse drugo bolj zaljubljeni nego v Turke), zidajo svoje lepe nadeje o bodočnosti Turčije na železne ceste, ktere imajo Belgrad, Sofijo, Filipopel in Adrianopel s Carigradom zvezati. Po železnicah bode, tako oni modrujejo, nemška kultura neposredno z Dunaja v Turčijo se izlivala, ljudstva za nemške interese mecala in turštvu na noge pomagala. Ali ta račun se turkofilom bolj nego kteri drugi zmete. Bog le daj čem brže železnic! Po njih se bode tudi narodnostna ideja, posebno pa slovanska v Turčijo vvažala. Sej so tudi našej narodnosti in hrvatskej železnice v največo korist, vežoče oba ta naroda in zamenjajoča ju duševne in telesne izdelke. Brez železnic ideja jugoslavenstva ne bi bila šče do one telesnosti prirasla, v kakoršnej vže je. Ravno veče občenje zapadnih in vzhodnih Slovanov bode k oživljenju turških Slovanov mnogo pripomoglo, dostojnost človeštva in prave prosvete izpod turških kopit rešilo in na čestni prestol povzdignolo. K sreči pojde najimenitnejša železnica v Carigrad skoz čisto slovanske kraje, ker se ima na južnem vznožji bolgarskega Balkana viti. Tako je tudi v trgovinskem oziru ta črta Slovanom najugodnejša, ker srbsko kneževino (slovanski Piemont na jugu) z drugimi Slovani najme z delavnimi in povestnično kakor etnografično najimenitnejšimi Bolgari veže, in ker se ta črta grabljivih jugozapadnih narodnostij: Arnautov, Cincarov in Grekov izogiblje. Kakove imenitnosti bode ta čerta za svetovno trgovino in za politiko o tem v jako zanimivih, — a v

turškofilskih načrtih piše Hauslaba skušeno pero v „izvestji“ VI pod naslovom: „Politična važnost turških železnic.“ Naj omenim, kako sodijo tujci o Bolgarih. Vže gore sem iz nekega angličanskega pisatelja omenil, da se jemu vidijo Bolgari jako mirni, delavni in obrtni. A isto lepo lastnost bolgarskega naroda zasmehujejo drugi potniki, kterim se Bolgarin vidi suženjski in pravo nasprotje divjemu in samosvestemu Arnautu. To je ravno ona nevarna, a sama na sebi lepa lastnost slovanskih plemén, ka so premehka, premiroljubna, prepohlevna in ponižna. Bolgari bi lehko v vseh umetnostih mirú neskončnih uspehov dosegli; ali k nevolji bivajo med nemirnimi in oholimi sosedi, kterim silo s silo ne vedó povračati. Tujci, Slovane opazujoči dobro poznavajo našo slabost in jo včasih prav po nečloveško sebi v korist upotrebljujejo.

Kako različno se turški glavarji (kamaikami) in uredniki proti Bolgarinu in proti Arnautu obnašajo! Bolgarina, pravi neki potopisec, malo da ne Turki v plug vprezajo, kakor sužnja z biči ga tepé; Arnautom pak se poklanjajo, samo da mir od njih imajo (str. 390—91). Da so Bolgarje in Slovani turški blagostim samouprave in samostojnosti jako dostopni, to je povestnica našega veka vže pokazala. Srbin si je v največih pogibeljih pretivših mu od dunajske in carigradske vlade priboril samostojnost, osnovavši si državo v vsem veselo in krepko napredujočo. Bolgarin nikakor molčé ne prenaša svojega gnjétenja in jarma, od Turka in fanarijota mu naloženega. Vedne vstaje v balkanskih selih in mestih so znamenja ne samo tlečega upora, nego tudi šče živega narodnega samosvestja. Tudi srbski prebivalec Bosne in Hercegovine, tlačena in bezpravna „raja“ (t. j. čreda), se ponosna svojih kraljev spominja pridevaje si častno ime „Srbljin“, če ravno mu Turčin to ime prepoveduje. Le ugodnega vetriča treba, da te tleče iskrice v živi plamen buknejo. Nij li sramota Evropi, da taka sužnjest v Turčiji šče biva? Za črne sužnje v Georgiji, Karolini, Lujziani i. t. d. so se evropski filan-

tropi z besedo, nekteri celo z mečem poganjali; Nemci so severnej vladi združenih držav najboljših vojakov na pomoč pošilali; izobraženi svet je očito vzkliknol veselja ko je južna amerikanska armada pobita, spehana in onemogla Grantu se podala, in umni, tihi „zamorec“ sužnjesti bil rešen; a tu za našimi mejami, tako rekoč pred pragom naše monarhije stenjajo in stokajo šče zdaj v sužnjih sponah nam sorodni, bogato obdarovani, nesrečni bratje jugoslovanski! Divjosti, s ktero se šopiri Arnaut, klanjajo se ti kulturaši; Slovana, ker je miroljuben, pa z nogami teptajo, in potoži li se, kliče li človeško pravico za-se na pomoč, tedaj ga pitajo z izdajalcem puntarjem, surovežem. „Na kol ž njim!“ se glasi unisono teh „omikanih“ potopiscev. Čas je, da se v vsakem Slovanu vzbudi pravična togota; čas je, da vsaki, komur je dano svobodnejši vzduh dihati, globoko v sebi začuti sram, da se tako godi jegovemu bratu v Turčiji, da z denarjem, besedo, tiskom, in kakor more brani človeške pravice teh kristjanov, da pomaga suženjstva jih rešiti. K osvojenji svojih bratov, k slovanskej svobodi je dolžen vsaki Slovan po vsej svojej moči pomagati. Tu gre za čast, za človeštvo, za pravo izobraženost!

Ker sem gore o železnicah turških govoril, naj tu glavnih črt omenim, po kterih se zdaj tam železnice delajo. Od sueškega preriva šel bi najkrači pot na Dunaj in v sredino Evrope črez Solün (Saloniki). Od Soluna bi železnica držala v Üsküb, in potem ali na levo črez Novi-Bazar, Sarajevo v Brod (nasproti Gradiški), ali pa na desno po dolini bolgarske Morave v Belgrad. Ta črta (črez Solun) bila bi za Avstrijo važnejša, nego za Turčijo samo. Druga črta bi bila ona iz Carigrada v Belgrad, ali kakor jo nekteri Srbom neprijazni nasvetujejo, črez Sofijo, Üsküb, Novi-Bazar v Brod in samo po stranskej črti v Belgrad. Ne verujemo, da bi Srbi hoteli tega molče dopustiti.*) Tretja črta pojde iz Enosa

*) V istino niso dopustili. — Pozn. opazka.

ali bolje iz Makri-ja v Burgas (črez Adrianopel). Šče ena železnična črta se namerjava: iz Skodra črez Üsküb v Burgas; ta presečna črta bi jadransko s črnim morjem vezala. Glavna črta iz Carigrada v Belgrad ali v Brod se vže zida in je izmérjena do Sofije. Projektirane črte imajo v 5 letih zgotovljene biti. (440 in 448.)

Toliko o Turčiji; ona je naše največe in najskrbnejše pozornosti dostojna.*)

11.

Stari rokopis Kranjskega mesta.

(Iz progr. marib. gimn. 1870. 1871.)

Slavnemu mestnemu odboru

v

Kranju.

Čestiti odbor!

Ko sem leta 1866. kakor odbornik Kranjskega mesta večkrat Vaša mestna pisma pregledaval, našel sem enkrat kos starega, črez eden črevelj dolgega, precej debelega papirja, kteri je bil z nemškimi in slovenskimi besedami v nemškej azbuki lepò popisan. Jaz sem ga tedaj s seboj na dom vzel, da ga bolje pogledam, in takò je leta 1867., ko sem staroslavni Kranj zapustil, z drugo mojo ropotijo tudi Vaša stara listina v Maribor potovala.

Da pa, čestiti starešine Kranjskega mesta, ná-me krivega suma ne imate, ka sem Vam morebiti one stare privilegije odnesel, o kterih baron Valvasor v svojej knjigi „Herzogthum Krain" piše, ka jih Kranjski mestjani tako skrbno skrivajo, da jih nikomur nočejo pokazati,

---

*) Novejše vesti o Turčiji je priobčil akademik hrvatski, dr. Matković. Pozn. op.

védite, da ona Vaša stara listina slovenske prisege župana, svétnikov in porotnikov Kranjskega mesta sodržuje.

Moja prošnja je : Dovoliti mi, starešine Kranjskega mesta, da Vaše staro pismo šče toliko časa ohranim, dokler ga v natis dam. Potem Vam hočem Vašo listino in sporočilo o njej povrnoti.

S to najpoštljivejšo prošnjo priporoča Vam se vedno zvesti

V Mariboru 2. februarja 1870.

Vam prijatelj
J. P.

1. Besede rokopisa.

(I) Eines Burgers Ayd.

Jest. N. perſeſchem naſchemu goſpudi Khreyllu. Deſchelſkhimu Vinodi, Richtaryu yenu Rathu, Jenu gmeini tiga meſta. an ſweſt. Jenu podkhorin Burgar witi, Nich Sapuuid. Jnu prepouid derſchati, Nich nuz potrachtati. Jenu Sckhodo podſtopiti, Jeſt tudj notſchem, nickhoger na Auſſchlackhig, Zolech, moſtninach. Jenu Nickholi nickhir. Naſchemu goſpodj Khraillu, olli gmein meſtu. khſchckhodj, Skhriuſchi. olli otſchitu preneſti, olli ſkhoſi pomagathj, Jenu Vſe to diathj, khockher enimu ſueſtimu Burgaryu. pruti nega goſpodſchini. priſtoy. Jenu Sliſchi. Tackhu meni Wug pomagey ·/. amen.

(II) Eines Rattherrn Ayd.

Jeſt. N. perſeſchem Wogu. da tſcho Jeſt. en ſweſt Rath. Jenu Suetnickh witti, Khar khulj Vſwety wode naprey Vſctu. olli gouoryeuu. khar edin Vſackhaterj retſche, olli gouorj. tiga Nicomer pouedati, manſchega. olli Veckhſchiga, moyem

peryatelam. ne drugim, Eno glich. Jenu prauo praudo reztschi, timu Wosimu. khokhir timu wogatimu, Smoyem praudnim Retscheinem. nickhoger preteschati, Jenu nickhomer naprey pomagati. Skhosi eneriga daru. peryasni. Souraschtua. olli eneriga Strachu. Naschemu gospodj Khraylu. Jenu deschellskhimo Viuodj, Richtaryu. Jenu Rathu. Vsakhemu Ztschaßu. pockhorin. Sueſt. Jenu Volan. witti. Tiga gmein Nutza pomagati potrachtathj, Jenu schkhodo Ventati. po moyem promoscheinem, Jackho menj Wog pomagey ·/. — Amen ·/.

(III) Eines Richters Aid.

Jest. N. persesche m gospodj Wogu. Jenu naschemu gospodj Khreyllu, deschelskhemo Viuodj, Jenu tudj temu gmein mestu, da Zho Jest. en glich praui Richtar witi. thimu wosimu Khokher wogathimu, wogatimu khokher Vwosimu, glich prauo praudo voschiti. Jenu dopomagathj, Skhosi eneriga mitu, daru. Strahu, olli skhusi enerj peryasni. olli souwraschtua verhindrat, temetsch naprey dopomagathj, Jenu tho, kher se Vpraudj olli vsuetu rezhe. pro naprey pernesti, Rezthj, Nickhar tiga preoberniti. Jenu drugu Skhasatj, Vse. to, kher meni. en potschten Rath, Jenu gmeina, mey, sebo swero. Jenu meni porotzhe, tho isto swestu. glich derschati, tho mallu. Jenu tho Velickho, wresch nich Sweta nischter dyati. Tho chudu Straffatj, Malefizi. olli Vdrusich Rezhech, po moyem promoscheineim, Khokher Jest otscho tiga na moy duschj Vschiti. proti gospodj wogu ·/. — Amen ·/.

(IV) Des Richters furhalltung. In Zeugen Examination.

Ich erman euch, das es sollt sagen. pey dem Leiblichen Aid, So es mit aufgereckhten fingern, dem Landtsfürsſten, vnnserm allergenedigst hrn, Vnd gemeiner Statt geschworen. vnnd gethan habt, was euch wißundt ist in sach, darumb es gefragt werdt, die worhait antzuzaigen. Niemandt zu lieb, noch

zu leid, noch auß kheiner freundschafft, oder feindschafft, Von wegen kheiner gab noch myet, gar nichts angesechen Sonder. die worhait antzuzeigen, pey euer Seel säligkheyt, wie es deß verhofft, am eurem lesten end, an eurer Seell, gegen gott dem hrn zu genuessen, vnnd greifft alle, an den gerichtstab. ·/. —

(V) Wie ein Richter. einem. oder der mer geschwornen Burgern In Zeugen sagen den Aid vorhalten soll.

Jest Vaß opomenim, da Vy wote pouedalli. per thi teleßni Rotwi, khatero Ste Vy gori Vsdignenimj prstmi, naschemu gospodj Khreillu, deschellskhimo Viuodj, Jenu thimu gmein mestu persegli. Jenu Sturilj, tho. khar ye Vom Vedetsch. olli Vestnu, Vtich rezhech, Sa khatere Vy wodete Vpraschanj, da wodete pravo Reßnizo pouedallj, Jenu skhasalli, Nieomer khlubi. olli khschallimu, sa enerj peryasni, olli Souwraschtua, Sa obeniga daru. olli Vschitckha vollo, Jenu, Sa obene Rezhj volo nickhar, Temetsch ozhte pravo Reßnizo pouedati, per vaschj duschi, Khokher vy tega ozhte prutj Wogu vschiti, Jenu Sesyte na to Richtno palico, sdvema perstama. ./· —

(VI) Wan das beschehen, soll darnach der Richter widerumb ermanen, einen Jeden Insonderheyt, vnnd fragen.

2. *Besede rokopisa v slovensko pismo prenesene.*

(1) Jest. N. persežem našemu gospudi krejlu, deželskimu vivodi, rihtarju jenu ratu, jenu gmeini tiga mesta. an zvest. jenu pokorin burgar biti, nih zapuvid. inu prepovid držati, nih nuc potrahtati. jenu škodo podstopiti, jest tudi nočem, nikoger na aufšlakih, coleh, most-

ninah. jenu nikoli nikir. našemu gospodi krajlu, oli gmein mestu. kškodi, skrivši. oli očitu prenesti, oli skozi pomagati, jenu vse to djati, koker enimu zvestimu burgarju. pruti nega gospodšini. pristoji. jenu sliši. Taku meni bug pomagej. amen.

(II) Jest. N. persežem bogu, da čo jest. en zvest rat. jenu svetnik biti, kar kuli vsveti bode naprej vzetu. oli govorjenu. kar edin vsakateri reče, oli govori. tiga nikomer povedati, manšega oli vekšiga, mojim perjatelam ne drugim, eno glih. jenu pravo pravdo reči, timu bozimu. kokir timu bogatimu, zmojem pravdnim rečejnem. nikoger pretežati, jenu nikomer naprej pomagati. skozi eneriga daru. perjazni. sovražtva oli eneriga strahu. našemu gospodi krajlu. jenu deželskimo vivodi, rihtarju. jenu ratu vsakemu času. pokorin. zvest. jenu volán biti. tiga gmein nuca pomagati potrahtati, jenu škodo ventati. po mojem promožejnem, tako meni bog pomagej amen.

(III) Jest. N. persežem gospodi bogu. jenu našemu gospodi krejlu, deželskemo vivodi, jenu tudi temu gmein mestu, da čo jest. en glih pravi rihtar biti. timu bozimu koker bogatimu, bogatimu koker vbozimu, glih pravo pravdo vošiti. jenu dopomagati, skozi eneriga mitu daru strahu, oli skuzi eneriga perjazni. oli sovraštva verhindrat, temeč naprej dopomagati, jenu to, ker se vpravdi, oli vsvetu reče. pro naprej pernesti, reči, nikar tiga preoberniti. jenu drugu skazati, vse to, ker meni. en pošten rat, jenu gmeina, mej sebo zbero. jenu meni poroče, to isto zvestu. glih deržati, to malu. jenu to veliko. brež nih sveta ništer djati. to hudu štrafati, malefici. oli vdruzih rečeh, po mojem promožejnem, koker jest očo tiga na moji duši vžiti. proti gospodi bogu. Amen.

(V) Jest vas opomenim. da vi bote povedali. per ti telesni rotbi, katero ste vi gori vzdignenimi prstmi, našemu gospodi krejlu. deželskimo vivodi, jenu timu gmein mestu persegli. jenu sturili. to. kar je vom vedeč. oli vestnu, vtih rečeh. za katere vi bodete vprašani, da bodete pravo resnico povedali, jenu skazali. nikomer klubi, oli kžalimu, za eneri perjazni, oli sovražta, za

obeniga daru. oli vžitka volo, nikar, temeč očte pravo resnico povedati, per vaši duši, koker vi tega očte pruti bogu vžiti, jenu sezite na rihtno palico, zdvema perstama, ·/. —

3. Kedaj je ta rokopis nastal.

V nastoječih vrsticah hočem s pomočjo rokopisovega sodržanja dobo nastanka opisati.

Imeniten je v tem oziru izraz „našemu gospodi kralju, deželskemu vivodi“, kteri izraz se v vsakej četirih priseg ponavlja. Iz tega izraza izvajam: 1) da je oni deželski vivoda, kteremu so Kranjski meščani zvestobo prisegli, „kralj“ bil, in 2) da sta „kralj“ in „deželski vivoda“ tega rokopisa ena osoba.

Deželski Vivoda našega rokopisa je tedaj bil kralj. Pod tem imenom se ima za one čase razumeti ali od nemških volilnih knezov izbrani, a ne šče za cesarja v Rimu venčani nemški kralj ali pa od nemškega kralja za dednega naslednika imenovani kralj (prim. Walter, Deutsche Rechtsgesch. 1853 str. 271, 369, 370). Da sta „deželski vivoda“ in „naš gospod kralj“ v rokopisu ena in tista osoba, dokazuje nemški (IV) del rokopisa, kjer stoji „Landtsfürssten“ spredi in „Hrn“ kakor privedek vzadi. Zdaj se samo vpraša, komu sta ta naslova pred letom 1550. — kajti listinska znamenja rokopisa postavljata temu letu krajni mejnik — pripadala.

Po pismenih in drugih znamenjih rokopisa ne smejemo črez šestnajsto in petnajsto stoletje nazaj segati. In res! v tej dobi nahajamo v nemškem cesarstvu tako premembo, ktera tudi k tolmačenju našega rokopisa služi. Pomenljiva je najme sprememba, izvršivši se onda: zopetno pripadenje nemškega *) kraljestva našej cesarskej rodbini Habsburžanov. Po smrti 70letnega Žige je kraljevski rod Luksemburžanov prestal, in nemški volilni knezi so si za kralja izbrali Albrehta II. iz habsburžke hiše,

*) in ob enem prvikrat ogerskega.

18. sušca l. 1438. Tako je po 130letnem prenehu nemška krona zopet Habsburžanom pripadla; kajti Friderik(Lepi) jo je bil samo po imenu, a ne v istini prejel. Od tega leta je nemško kraljestvo črez začetek tega stoletja pri Habsburžanih ostalo.

Ker je kranjska dežela (če ravno s kraja ne vsa, a veči je del) vže od prvega habsburžkega cesarja (Rudolfa) last habsburžke hiše, in ker so Habsburžani v 15. veku nemško kraljestvo zopet dobili, zato imamo onega kralja, deželskega vivodo med vladarji, po Albrehtu nemško krono prejemših, iskati.

Prvi teh, ki je „deželski vivoda“ in „kralj“ v enem bil, je Friderik, kakor cesar IV., če Friderika Lepega, ker je izvoljen bil, kraljem prištevamo. Friderik je bil sin Ernesta, vojvode štajerskega, koroškega in kranjskega, tedaj pravega „deželskega vivode“, mati Friderikova je bila Cimburga, masovskega (poljskega) vojvode Ziemovita hči.*) L. 1424 je vojvoda Ernest umrl in l. 1435 je Friderik nastopil vladanje svojih dežel, bivši preje pod varuhom.

Po Albrehta II. smrti izbrali so si nemški gospodje 2. febr. 1440 Friderika za kralja, ki se je dve leti pozneje dal v Ahenu za nemškega kralja venčati. Po tej volitvi je tedaj postal dotedanji „deželski vivoda“ Friderik nemški „kralj“, a ne šče rimski cesar. Za „rimskega cesarja“ venčan je Friderik bil stoprv 19. sušca l. 1452, torej dvanajst let po izbranji v nemškega kralja. Friderik je bil zadnji v Rimu ovenčani cesar.

Pomislivši, da je nemško kraljestvo l. 1438 Habsburžanom zopet pripadlo, in da Albrecht II. nij bil vojvoda kranjski, nego Friderik, l. 1440 nemški kralj postavši, smemo na njega, kakor na rokopisovega „gospoda kralja, deželskega vivodo pred vsemi misliti. Rokopis je tedaj lehko nastal po letu 1440.

Ali neobhodno nij, na samega Friderika misliti;

*) Cimburgo historiki slavijo kakor drugo pramater habsburžke hiše (Weiss 3 zv. str. 1021) ponovivše se tedaj v slavjankej krvi.

mogoče bi tudi bilo na jegovega sina Maksa I. misliti, ker je, kakor smo gore vže dokazali, krajni časni mejnik rokopisu leto 1550. Maks je bil 16. februarja 1486 v Frankobrodu za nemškega kralja izbran, in je po smrti svojega očeta Friderika l. 1493 kakor nemško kraljestvo, tako vojvodstvo notranjih avstrijskih dežel nastopil.*) Leta 1494 so prišli poslanci kranjske gospode Maksu kakor svojemu vojvodi se poklonit; formalno je tedaj od tega časa do l. 1519 Maks bil deželski vojvoda kranjski. Mogoče je tedaj, da bi tudi med tem časom (od l. 1494—1519) naš rokopis bil nastal.

Po smrti Maksovej l. 1519 so kranjska gospoda k Karolu, ondaj španjskemu, pozneje nemškemu kralju poslanstvo poslali, da bi se mu kakor vojvodi nasledniku poklonili. Obširno popisuje pote tega poslanstva Valvas. X. str. 320. 4. julija l. 1520 sta Karol in jega brat Ferdinand poklon kranjske gospode sprejela. Ali vže l. 1521 je Karol Kranjce jih zvestobne prisege odvezal, in Ferdinand je sam ostal vojvoda kranjski od 5. maja l. 1521 ; poklanjati si je dal stoprv l. 1522, in je ostal vojvoda kranjski do svoje smrti l. 1564. Mogoče je, da je rokopis tudi za Ferdinanda nastal, ki je l. 1531 postal rimski kralj in tako ob enem „kralj“ in „deželski vivoda“. —

Naš rokopis si imamo tedaj po teh naslovih misliti spisan ali za Friderika med l. 1440—1493 ali za Maksa I. med l. 1494—1519 ali pa za Ferdinanda I. med l. 1531—1550. Po jeziku in sodržanji tako nemških kakor slovenskih delov rokopisa se doba nastanka ne dá óže določiti; samo slutiti se dá, da je najbrž iz prve gore imenovanih dob, iz Friderikove dobe. In ta slutnja naj dela zadnji del temu sestavku.

Po povestnikih in starih spisih je znano, da so „stanovi“ in mesta vselej, kedar je novi vladar deželo notranje-avstrijsko prevzel, novemu gospodarju zvestobo

*) Cesar Maks je znal vse jezike svojih podložnih govoriti in je jih šege in navade prav na tenko poznaval (Weiss 4. zv. st. 187).

prisegali. V takih slučajih so vladarji stare pravice potrjevali in v časih šče novih pridajali. To nam sporočuje tudi Valvasor pišoč: „Kakor take visoke glave pri nastopu vladarstva svoje podložne deželske stanove in mesta ne samo prisegami zvestobe, nego tudi radi nekakimi milostmi sebi zavezujejo, kedar milošćence svojih milostij dostojne sodijo, tako je tudi cesar i. t. d. (Valv. X 306 ext.) Takih priseg ali „rotb“ spominjajo vsi deli našega rokopisa, posebno V, kjer je odločno povedano, ka so meščani (gotovo pa tudi druga gospoda) „telesno rotbo“ z „gori vzdignenimi prstmi“ prisegli.

Mislimo si zdaj oni čas, ko je Friderik „kralj“ bil, da je kteri novi meščan ali novi svetnik ali novi župan ali porotnik imel zvestobo meščansko, svetniško i. t. d. priseči; bila je ondaj potreba prejšnji obrazec pisanih priseg po naslovu deželskega vladarja spremeniti.

Po takem si jaz mislim te prisege tako-le nastale: Friderik je postal kralj; tega preje v kranjskih prisegah nenavednega naslova v starih formulah šče nij bilo, in trebalo je te prisege popraviti in prepisati. Tak prepis se mi vidi naš rokopis, kteri je, ker so kranjski vladarji potem vsi ta dvoji naslov ohranili, nespremenjen ostal. Tako bi se smelo izvajati, da je naš rokopis najbrž za nemškega kralja Friderika nastal

O nastanku rokopisa sta dva zvedena historika slovenska priobčila svoji mnenji, kteri se z mojim v bivstvu skladate. G. Davorin Trstenjak pripisuje rokopis dobi Maksimiljana kralja; mimogredé, pa z menjšo odločnostjo tudi dobi Mat. Korvina, ogerskega kralja (glej Trstenjakovo naznanjenje Kranjskega rokopisa v listku 95. štev. „Slov. Nar.“ l. 1870). Na kralja „Matijaša“, junaka naših narodnih pesnij, se pač ne sme misliti, ker on nikdar nij bil ne faktičen ne formalen „deželski vivoda“ kranjski; tudi nij Matijaš kedaj Kranj obladal in vzel. Drugi historik je Peter pl. Radič, ki v 285 št. Vaterlanda l. 1870 mojo prvo razpravo omenjajoč rokopisu ono dobo odkazuje, ko so habsburžki vla-

darji zopet nemško kraljestvo v last dobili; tedaj Frideriku ali Maksu.

Da se čas do čista določiti ne da, temu je krivo pomenjkanje posebno značajnih črtic in podanij v rokopisovih besedah.

4. *Nekoliko o važnosti našega rokopisa.*

Da je Truberjevo mnenje, ktero l. 1582 v drugej izdaji celega novega testamenta najdoločneje v teh-le besedah izreka: Vor 34 Jahren (tedaj l. 1548) war kein Brief (Trub. misli na to, kar mi „pismo“ imenujemo) oder Register, viel weniger ein Buch, in unserer Windischen Sprache zu finden, man meinte, die Windische und Ungarische Sprache seien so grob und barbarisch, daß man sie weder schreiben noch lesen könne (citat po Schnurrer-ji v Kop XXXIII) krivo; da so enaka mnenja drugih imenitnih mož n. pr. Jurja Dalmatina (pri Kop. XXXI—II), Linharta in Kopitarja samega, ki na str. XXIX, piše: „Es ist nicht wahrscheinlich, daß die Krainische Sprache vor der Reformation je wäre geschrieben worden“ tudi kriva, to je dokazal Miklošičev rokopis iz XV. stoletja, natisnen v berilu za VIII razred. Ako tedaj naš rokopis v prvo polovico XVI. veka spada, tedaj tudi on glasno priča, da se je za marsiktero potrebo tudi pred Truberjevimi deli slovenski vže pisalo. Jaz sem trdno prepričan, da je sila šče več takih pisem slovenskih vstvarila, kakova so Mikl. in Kranjski, in preiskovalci starih knjigoshramb bodo gotovo šče več takih spomenikov starejše slovenske književnosti prahu in tmini oteli. V tem oziru je tedaj rokopis važen.

Druga važnost rokopisa je ta, ki sodržanje jegovo zadeva. Kajti obče se je do zdaj mislilo, ka je naša starejša literatura edino veri in nauku služila. Naš rokopis pa glasno svedoči, da se je slovensko pismo tudi v posvetnih zadevah in to v sodnijskih uredih, kakovim so ondaj mestni „sveti“ pripadali, upotrebljevalo.

Tretjič je naš rokopis z jezikoslovskega oz'ra va-

žen. V njem se nahajajo taki obrazi besed, o kterih se je šče v novejših časih prepiralo, n. pr. o oblikah - *ega* in - *emu*, ktere se v našem rokopisu nahajajo, pred kterimi se pa nekteri naših pisateljev šče zdaj križajo. V Kranjskem rokopisu so ohranjene stare besede *rotba* (v cod. fris. rota), *skazati* (dicere), *vesten* (notus); sim spadajo tudi nekteri izrazi, ki imajo v rokopisu posebne, drugdi nikjer takó upotrebljene pomene n. pr. *prenesti, podstopiti, premoženje* (facultas) itd.

Četrto važnost ima naš rokopis v povestničnem oziru. Kajti v njem vidimo kakor v zrcalu mešanje domačega in tujega življa v jeziku. Zanimiv komentar tej podobi nam je Truber napisal, o tedanjih Slovencih praveč: „Welche aber in Lands Crein, Underſteyer nnd Kernten ſitzen uud ihr Wohnung haben, die halten ſich nach Art und Eigenſchaft der Teutſchen, kleiden ſich auch auf Teutſch allein daß die Weiber tragen beſondere lange Schleyer am Kopf. Und die obern Windiſchen Länder Lands Oberkeit, Grauen [grofi], Freyherrn, Ritter und die vom Adel, dergleichen viel Burger, Prieſter nnd Münch reden Teutſch. Aber der ungewandert Mann durchaus redet nur die Windiſche Sprach . . .“ (Kop. 443). Iz tega dvojezičenja nastala je v starejšem slovenskem pismu ona mešanica, ktero v Truberjevih in celo Dalmatinovih spisih nahajamo, ktero tudi iz tega rokopisa previdamo, a z veseljem posnemamo, da je slovenski meščan Kranjski v 16. stoletji od svojega sodnika v domačej besedi hotel sojen biti, da so župani, svetniki in porotniki mestni ondaj v slovenskem jeziku svojo zvestobo kralju, deželskemu vojvodi in mestu prisegali.

Iz imenovanih pričin zaslužuje ta rokopis, dragocenostim naše literature se prištevati.

12.

Beseda o Simonu Jenku.

(Doslej nenatisnena.)

Možje! mladenči! Trudni potnik, ki je ves mili den potoval, z radostnim srcem pozdravlja večerni hlad, prijemajoč ga v svoje krepilno naročje. Takemu potniku podoben je roboljub, kteri se poleg poslov vsakdenjega poklica šče za svoj mili narod trudi. Od šuma in hrupa nemirnega življenja se on rad v čarovnem kraljestvu poezije spočije. Ako bi ga poezija s svojimi milimi in vzvišenimi mislimi ne okrepčavala, razdraženih žil mu ne pomirjevala, nabranega mu čela ne oglajala, on bi upešal, izvir besed bi mu usehnol, srce bi mu za lepoto prirode in blagost človeštva otrpnolo. Iz poezije nam vreje obilnost mislij, iz jenega studenca zajemljemo novih, mladenških močij, v dihu pesenskem, v raju pesenskih idealov in stvorov mladimo, blažimo, osrečujemo se, in obogačeni visokih idej in nežnejših človeških čuvstev povračamo se iz blaženih vrtov poezije zopet na šumno poprišče javnega in dušnega bojevanja, svestejši si svojega zemskega poklicanja, navdušnejši za obči prid človeštva.

Zato se zanimamo ne samo za pesniške proizvode, nego tudi za pesnike same, ker nam se iz poznavanja jih življenja in mišljenja tudi smisli jih poezij bolje razodevajo, takó da, čem natenje se z jih mišljenjem in čuvstvovanjem seznanimo, tem veči duševni užitek iz jih pesnij posnemamo, a vrh tega i sami sebe po njih obrazujemo in blažimo. Pregledimo torej Jenkovo življenje!

Simon Jenko se je rodil l. 1835, 27. oktobra v Podrečah blizu Mavčič na gorenskem Kranjskem. Hiša jegovega oče stoji na robu sorškega polja, kakor on sam poje: „Kjer zibel je moja stala nekdaj, kjer rojstna stoji še hiša mi zdaj.“ Pod jegovim domom „Sava gr-

meča v strugi šumi, Ko leta nekdanja liže peči.“ Diven okraj! Kedar se na južnem bregu Save z Gašt proti Ljubljani zaviješ, prideš, samotno veliko cesto na desnej zapustivši, v krajino z lesom in grmovjem obraščeno. Log se skriva za logom, vesnica vrsti za vesnico, Savin tok beží na levej, polja se razprostirajo na desnej; tu pa tam se beli kakova ostarela cérkvica v samoti. Tako se pride do Podreč. Tam te sprimejo bukovi in gabrovi gaji, pod njimi raste bujna travica, podrečkim čedam ugodna paša. Tu pa tam izvira studenček izpod brega, hité brž po svojem pojavu v Savino krilo. In kakov pogled z brega nad Porečami! Pod teboj čisti, zeleno-sinji valovi Save, v Savi meline (nanosi) drobnega peska, onkraj Save prostrana, zelena, v bogatem klasji zibajoča se „gorenjska raván“ tja do Šmarne gore in do vznožja visokih „grintovskih“ in „kamniških“ planin, moléčih v visoki oblok nebesni, ozirajočih se črez tri slovenske pokrajine: kranjsko, štajersko in koroško. Gledajoč znad Podreč na te veličestvene planine spominjaš se nehoté pesnikovih „naših gor“, kterim je te-le krasne vrstice posvetil:

Mogočno se dvigajo naše gorè,
Ozirajo se na cvetoče poljè,
Pošiljajo toke mu bistrih vodá;
Navzdol se podvizajo hčere gorá,
Pozdravljajo rod, ki se dviga na dan,
I last imenuje gorò ino plan . . .“

Odtod, kakor pesnik zagotavlja, „Triglava visoko snežno glavò še v sinji daljavi vidi okó“. Ves okraj pesnikovega doma diše nekim poetiškim, idiličnim, dobrodejnim duhom mirú, zamišljenosti, senjanja. Tu je prijela pesnikova duša ono ljubezen k mirnej, tihej, a vedno delajočej in premenjajočej prirodi, ktero pesnik s tako veščim in ljubeznivim peresom opisuje; tu so v pesnikovej duši nastali vsi in vsakoršni „obrazi“ prirodni, kterih pri njem toliko nahajamo. Naše početne misli so proizvodi in utiski prirode, pokazavše nam se v prvih letih naše mladosti; mi — ponosni gospodarji vstvarjenja!

ostajamo vedni učenci in podložniki prirode; rojstvena obstojateljstva, prvi spomini, prvi utisi zunanjesti dajejo nam merodajno napravljenje (smér) za ves život.

O učenji Jenkovem v Ljubljani in Celovci — bil je ondi bogoslovec — nij mnogo sporočati; tem važneje je bilo jegovo bivanje na Dunaji kakor pravoslovca. Leta v Beču prebita so Jenku v literarnem oziru najplodnejša bila. Jenkovo življenje v Beču opisovati pravi se življenje slovenske tedaj z njim študirajoče mladine opisovati. Bilo je l. 1859. Bitve pri Magenti in pri Solferinu so Bachovej sistemi luč ugasile; absolutizem se je tajal; môra, avstrijske narode, posebno nenemške tlačeča je odlegala. Slavjani in Magjari so svobodneje zadihali. Prikazala se je l. 1860 „oktoberska diploma“ — obét ustavnega vladanja. Narode je vzdramila nekakova nova sila iz mrtvila; mladež in izobraženi del slovanstva je vzletel k višku kakor skrjanec v proletnej sapici. Kakó je vrvelo in žarelo v naših prsih! Kakova čuvstva, polna nadeje, kreposti, srčnosti, radosti so nas protresala! Slovenski dijaki smo se jeli spoznavati, zbirati, čutiti sinove ene matere Slovenije. Brez pravil, brez dolgočasnih družtvenih ceremonij smo imeli „besede“, „posvete“, igrali „parlament“. Literarne moči so se jele pokazivati; mladi pesniki — pesenstvo in poezija je ondaj bila „prva“; kako bi tudi drugače svoja čuvstva bili izraževali? — so besedili svoje pesnice, mladi skladatelji besedam skladali napeve, mladi govorniki prve poskušnje v govorništvu delali. Kakova živahnost, kakovo delovanje, kakovo rodoljubje! Iz one dobe so nam prirastli mnogi sedanjih slov. literatov in umetnikov; naj imenujem našega Erjavca, Tušeka, Stritarja, Zarnika, Tonklija, Davorina Jenka — in našega pesnika „Šimena“! V tem šumnem prerojenji časa je nastala slovanska marseljeza „Naprej“, kterej je Davorin dal glas in perôti, noseče jo v migljaji črez ves slovanski svet. Ogromni utisek te pesni si vsaj nekoliko predočiš, pomislivši, da je to pesen prvikrat okoli 190 mladih, navdušenih pevcev pred občinstvom kake dve tisoči poslu-

šateljev broječim pevalo! Kako ponosni smo se čutili ondaj Slovenci! Kar je slovanski vzbujeni svet čutil, vse to je slovenski pesnik v gorečej besedi, slovenski skladatelj v veličestvenih glasovih izrazil. Videlo se je kakor da Slovenci, ta „benjamin“ in „mezinec“ med slovanskimi plemeni, slovansko kolo vodijo. S kakim vérnim srcem smo popevali Jenkovo „Pobratimijo“, s kako pobožnostjo jegovo „Molitev“! To niso bile Jenkove pesni, to je bil izraz vseh in vsakega. Enega se je boginja pesništva doteknola, da je čuvstvom vseh podelil besedo, enega, ki je glasom podelil mero in pravec. Pesnik Jenko je bil „vtelesjena beseda, Davorin Jenko živo je glasilo. Strelovod ne stvarja niti kuje žarečih strel po njem iz temnih oblakov v črno zemljo švigajočih, a on jim kaže najkrači pot, on jih vodi v zemljo: pesnik nij znašel domoljubja, a on je učil ceniti in slaviti je, podelivši mu najkrasnejši izraz. Duh časa, visoke ideje po pesnikih izražene sò dih pesnikovega naroda. Da si genij narodov tega izbere, a ne drugega ljubljenca, to je oni dar vilinski, kteri se zove „dar pesništva“. Takov dar je slovenska Vila našemu „Šimenu“ poklonila. —

Izpolnivši pravdoslovske nauke na Dunaji naseli se S. Jenko v Kranju, „malem mesteci“, stopivši v „tesno, zaduhlo pisarnico“ za notariatskega pisarja. Jegovo življenje je bilo v Kranju jednostavno, tiho, malo znatno. Pisarnica, čtenje v Čitalnici, kratki sprehodi, tak mu je bil vsakdenji život. Jako ljub mu je bil prijateljski pogovor pri kupici vina z rodoljubi na „starej pošti“, in razgovarjanje s prostimi ljudmi pri bučki piva. Jegov govor je bil vselej šaljiv, dostikrat šegav, nikdar brez soli; o filozofiških in juridičnih predmetih, v ktere se naši prosti ljudje tako radi spuščajo, jim je „g. dohtar“ rad zabavljal, kar je jemu in jim mnogo veselja delalo. Najljubše pa mu je bilo zamišljenemu stati pred svojim stanom in s tobačnim dimom pošilati svoje misli v neskončno prostranost neba. Po cele ure je stal včasih pred pragom zamišljen, pravi naslednik Preširnov, ki je imel

enako navado. Kako pusto mu je bilo pisarjenje, to mi je večkrat tožil. Ravno tej nevolji je dal nepresegljivi izraz v klasičnem „Trojnem gorje," kterega zadnja strofa se glasi:

„Gorje, kdor zatajiti
Prisiljen voljo i srcé
Bedakom posoditi
Čas mora, glavo i roké".

O Jenkovem bivanji v Kamniku in jegovem povratku v Kranj ne vem poročati; 18. nov. 1869 je S. Jenko v Kranju preminol na sožalenje vsem, ki so ga poznavali. Pokopan leži na Kranjskem pokopališči, v sosedščini svojega ljubljenega pesniškega naučitelja Preširna. Najkrasnejši spomenik mu je prijatelj J. Stritar postavil v krasnej elegiji: „Na Jenkovem grobu" v Zvonu str. 39, kjer Str. poje:

„V zemlji domači ležiš, v najlepši družbi počívaš,
Poleg tebe leží pevčevo blago srcé;
Blažega ni srcá slovenska nam zemlja rodila,
Ti po krvi si brat, brat si po duhu mu bil." —

Simon Jenko je svoje pesniške in prozaiške spise po Janežičevem Glasniku priobčeval; zbrane „Pesmi" pa l. 1865 izdal, z veliko skrbjo in pomnjivostjo opiljene; Jenkovo pisateljsko ostalino hrani „Matica". O pesnih Jenkovih je J. Stritar v Zvonu str. 44—47 izvrstno sodbo in pohvalo napisal; jaz tej sodbi samo nekoliko pridam. J. Jenko spada k epigonom Preširnovim, ali kakor sem je negde vže nazval, k Preširnovičem. Lastnosti teh pesnikov, kterih glavni predstavljatelj je nedvojbeno Stritar, so: čistost in jasnost besede in oblike, umetnost združena s prirodnostjo, edinjenje narodne in umetne poezije, jemanje predmetov iz kolikor mogoče domačega življenja, zaglobljenost v filozofijo narodovo, nekakov občečloveški kosmopolitizem združen s slovenskim rodoljubjem. Pindarskih poletov, epopejskega krasoslovljenja, koturnske vzvišenosti, premda jih ti pesniki

čislajo in tu pa tam poskušajo, ipak niso šče dosegli; človeško srce, majhni boji vsakdenje žizni, ljubeznivo češčenje vedno pomlajajoče se prirode, neženje in blaženje človekoljubnih čuvstev, s tem se oni najraje bavijo, s tem se našemu nravu tudi najbolje prikupujejo. Ako se pesniki smejo kiparjem prispodabljati, prispodobil bi te pesnike onim starim kiporezcem, ki so nam toliko nežnih Amorjev, Psih, Genijev zapustili, in tu pa tam kakov torso.

Vse te lastnosti obilno nahajamo v Jenkovih poezijah. Posebno pa se trije predmeti v njih odlikujejo: ljubezen k prirodi, ljubezen k človeškemu „srcu", ljubav k slovenskej domovini. Pesnik in „narava" sta si liki brat in sestra, poznavajoča in razumevajoča se z mlada; vsaki dih v prirodi je pesniku znan in pomenljiv:

„I srcè umeje
Čudne govorice,
Ki jih govorijo
Zvezde i cvetice".

Najnežneje je Jenko prirodo poslavil v „Obrazih". Kar pesnik v prirodi vidi in sliši, kar se z njim in človeštvom godi, to mu sega v srce, to opazuje — ne s hladno pametjo — nego s srcem, on piše in poje, kar mu srce narekuje. I tretji predmet, ljubav k narodu, k domovini, kako nežno, skrbno, kako proroško in tolažilno poje o njej. Jegova ljubica je domovina, za njo mu niti v grobu srce ne bode mirovalo. Primeri pesen „Po smrti", kjer pravi, ka črez sto let jegovo „srce bo živo spet", ka „po dragi domovini ogledovat bom šel, ko sinov naših sini, nov rod bo v nji cvetél;" prim. podobno misel v pesnikovej „Gôri" (75). Kako bi tudi pesnik brez domoljubnega čuvstva mogel biti, ki nam je „Naprej", „Molitev", „Samo", Adrijansko morje", „Pobratimijo" itd. zložil? Kaka ljubezen k domovini se odkriva v „Slovenskej zgodovini"! Domovina mu je „Vsemu svetu neznana, od nikogar spoštovana" ali ipak jo ljubi, strastno, goreče. Mogočno, čestito, slavno bi

lehko vsaki ljubil; to ne bi bila zasluga! Ali vtolaži se, pesnikovo srce! Nij tako ubožna povestnica naše domovine; jej posvečujo najboljše glave mozeg, najčvršči duhovi krepost, najblaža srca čuvstva, najboljši sinovi desnico! Sredi velikih narodov vklenen, stiskan, zaničevan brani se Slovenec z zvezanimi rokami vsem navalom, neustrašen, in ako ostane sam sebi in svojemu programu zvest, nikdar ne bode premagan. Duševna in kulturna dela so tudi dela, dostojna, da jih Klio zapiše v knjigo neumrlosti. To prepričanje, možje, bodi nam v tolažbo; to, mladenči, bodi vam v spodbujo! Pesnik pa, kterega život in dela smo pregledili, bodi nam vsem čislan, bodi nam v rodoljubji posneman! Jegova „pamjat“ naj med nami večna ostane, naj se od zaroda do zaroda slovenskega ponavlja in omlaja!

Popravki.

Na str. V v „predgovoru“ naj se čtė: „o S. Jenku“;
5 v 6. odstavku: „Henrik VIII.“;
28 v 3. odstavku naj se čte: „pražki“ mir;
29 v 2. odst.: „v zveznem odboru“;
72 v 2. odstavku: „v kup jemljejo“;
108 v zadnjej vrstici: „naša mladina“;
113 v 3. odstavku „navalov“.

Menjše pogreške naj oprosti neskončna težava s korekturo.

KAZALO.

